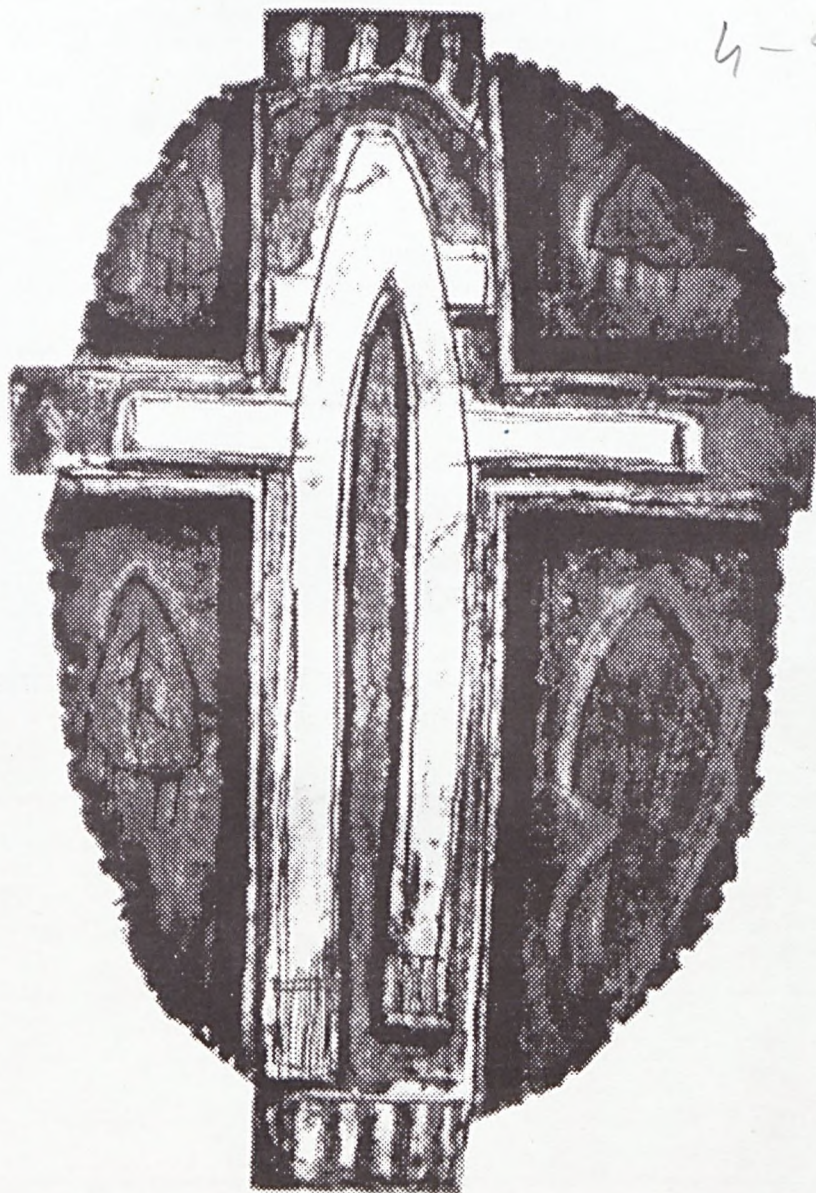

MEGYEI KÖNYVTÁR
Felsőlé
KAPJÁN

palócföld

KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 92/1.

XXVI. évfolyam

január– február

Alapítvány

A PALÓCFÖLD Szerkesztősége

PALÓC KULTÚRA ALAPÍTVÁNYT hozott létre.

Az alapítvány célja többek között a PALÓCFÖLD folyóirat szellemi műhelymunkájának fenntartása és gazdagítása, díjak, pályázatok alapítása és kiírása, valamint a történelmi Nógrád Megye (Nagykürtös, Losonc, Rimaszomba, stb.) művelődéstörténeti hagyományainak, szlovákiai magyar nemzetiségű alkotók és a lakosság kulturális feltételeinek javítása is.

Az Alapítvány nyitott bel- vagy külföldi természetes, illetőleg jogi személyek vagyoni (pénzbeli és dologi) adományai előtt, amelyről az Alapítvány Kuratóriuma köteles nyilvánosan elszámolni.

Az Alapítvány támogatóinak nevét vagy a cég címét, kívánság szerint a PALÓCFÖLD folyóiratban megjelentetjük, valamint kedvezményes reklámlehetőséget biztosítunk számukra a Mikszáth Kiadó könyvein és más, a kiadó által szervezett fórumokon.

Az 1989.XLV. 34. paragrafus szerint csökkentheti az Ön éves adóalapját az Alapítványnak felajánlott pénzüsszeggel.

Az OTP Nógrád Megyei Igazgatóságánál vezetett bankszámlánk száma: 5062-7.

Tartalom

	<i>Petőcz András</i> versei	3
	<i>Banos János</i> Kibőjtölt vendég (vers)	5
	A REMÉNY ÍRÓDEÁKJAI (irodalmi összeállítás)	
	<i>Szondi György</i> versei	7
	<i>Schneller István</i> Kívül-belül (vers)	9
	<i>Schein Gábor</i> versei	11
	<i>Pátkai Tivadar</i> versei	12
	<i>Zöldy Pál</i> Vízreszállás (novella)	13
	<i>Erdei-Szabó István</i> állapotöredék XXXI. (vers)	21
	<i>Magyari Barna</i> Februári fények (vers)	22
	<i>Erdei János</i> Dosztojevszkij a dög (paródia)	23
	<i>Szlafkay Attila</i> versei	25
	<i>Galántai Zoltán</i> Rimbaud (novella)	26
	<i>Öröm Miklós</i> A bolond (vers)	28
	<i>Kis Szemán Róbert</i> Gerda, Noa és Waliluso (novella)	29
	VITA	
	<i>Géczi József</i> Három féle a rendszerváltás valóságából	33
	<i>Jókai Anna</i> Madách szava	40
<i>Kovács Sándor Iván</i>	Alkalmi gondolatok Madáchról, Csesztvén – a mának	43
	VALÓSÁGUNK	
	<i>Kerékgyártó T. István</i> A középosztály hiánya	46
	<i>Handó Péter</i> írásai	53
	MÉRLEGEN	
	<i>Tarján Tamás</i> Szemmagasságban III. (kritika)	56
	<i>Kovács Győző</i> Omló egék alatt	61
<i>Lagzi István</i>	Küzdelem az elsőbbségért: hadsereg és politika	63
	<i>Erdős István</i> Istenek látogatása (novella)	69
	<i>Tóth Sándor</i> Kövek és pillangók 1.	71
	KRONOSZ ARNYÉKA	
	<i>Vas István</i> Avilai Teréz intelmeiből	78
	<i>Thomas Hardy</i> Azután	80
<i>Jean Cocteau</i>	Szerelmünk egybefont rajzára	81
	<i>Guillaume Apollinaire</i> Búcsú	81
	SZEMÉLYES TÖRTÉNELEM	
	<i>Huszár Sándor</i> Naplólapok (Romániából)	82
<i>Hasznos József</i>	Kutyszorítóban III. (visszaemlékezés)	94
	PALÓCFÖLD HÍREK	
	Madách-pályázat	104

Nógrád Megyei Közgyűlés
Művelődési Osztályának lapja.

FŐSZERKESZTŐ:
Pál József

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES:
Zsibói Béla

FELELŐS KIADÓ:
Dr. Németh János igazgató

Szerkesztőség:
3100 Salgótarján,
Rákóczi út. 192 sz.
Telefon: (32) 14-386 10-022
Levélcím:
3100 Salgótarján, I. Pf.: 270

Kiadja a Mikszáth Kiadó

Készült
a FOCUS Ipari és Szolgáltató
Kisszövetkezet
Nyomdaüzemében.

A tipográfia és a szedés
Kalocsai Péter laptervnek
felhasználásával
Girasek Károly
munkája

Szerkesztőségi fogadóórák:
szerdán 11-15 óráig
csütörtökön 11-16.30 óráig.
Számlasszám 750-011033.

palócföld
KÖZLETTI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Apollinaire, Guillaume (1880-1918), *Cocteau, Jean* (1889-1963), *Banos János* költő (Budapest), *Erdei János* író (Budapest), *Erdei-Szabó István* költő (Bucsa), *Erdős István* író (Salgótarján), *Galántai Zoltán* író (Budapest), *Géczi József* országgyűlési képviselő (Szeged), *Handó Péter* író, költő (Sóshartyán), *Hardy, Thomas* (1840-1928), *Hasznos József* jogtanácsos (Budapest), *Huszár Sándor* író (Szeged), *Jókai Anna* író, a Magyar Írószövetség elnöke (Budapest), *Kerékygártó T. István* művelődéskutató (Jászberény), *Kiss Szemán Róbert* író (Budapest), *Kovács Győző* tud. kutató (Felsőgöd), *Kovács Sándor Iván* egyetemi tanár (Budapest), *Lagzi István* tud. főmunkatárs (Szeged), *Magyar Barna* költő (Gyula), *Öröm Miklós* költő (Budapest), *Pátkai Tivadar* költő (Győr), *Petőcz András* költő (Budapest), *Schein Gábor* költő (Budapest), *Schneller István* költő (Budapest), *Szlafkay Attila* költő (Budapest), *Szondi György* költő (Budapest), *Tarján Tamás* irodalomtörténész (Budapest), *Tóth Sándor* országgyűlési képviselő (Budapest), *Vas István* (1910-1991), *Zöldy Pál* író (Budapest)

***

E SZÁMUNK ILLUSZTRÁCIÓIT a Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága salgótarjáni Őszi tárlatának anyagából válogattuk. A borítókön Nathalie Peers és Dócsay Zsolt művei láthatók. Fotó: *Buda László* A Remény íródeákjai című összeállításához a fotókat *Székelyhidi Sándor* készítette.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalban, a posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest, V. József Nádor tér 1. (1990) közvetlenül, vagy postautalványon valamint átutalással a HELIR 2155 96 162 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 25 Ft, előfizetési díj fél évre 75 Ft, egy évre 150 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. ISSN: 0555-8867. Index 25-925

Petőcz András

Zárójelvers op. 43.

J.D. Salinger-variáció

- ((és hangtalan imára mozdult az ajka — talánha szívéből
mondta: hallani nem lehetett — de tudni *azt*
lehetett — öntudatlan formálta szavait — szájának apró,
4 kicsinyke mozdulatával, hogy: “Uram, Jézus Krisztus, könyörülj
rajtam, Uram, Jézus Krisztus, könyörülj rajtam, Uram, Jézus
Krisztus, könyörülj rajtam”, és mozgott, mozgott a szája
egyre, nem maradt félbe soha a mozdulatával, és szívdobogássá
8 lett, már-már verőér-remegéssé, csak mondta, mondta a Jézus-
imát, nem éppen kincseket gyűjteni akarván, de iszonyú
félelemből, rettegve mindazt, mi eljöhet egyszer, mondta,
11 mormolta magában a Jézus-imát, szüntelenül, végtelen szorongással,
és nem is a haláltól,
de az élettől félvén —
14 miként a verőér-remegés: — hangtalan imára mozdult az ajka))

Zárójelvers op. 44.

- ((Mozart Requiemjében szólal meg így a félelem — azt gondolta akkor — és álmában hallani vélte a hangokat is — és fel-felriadt legmélyebb álmaiból — és
- 4 vissza-visszaaludva próbált békét és nyugalmat nyerni magának — “gagner!” — győzni a rettegésen, mondta, és elképzelte, amikor meglátja majd a sötét szoba mélyén *azt* a különös alakot, aki el akar jönni egyszer
- 8 majd érte, aki eljött — “gagner!” — “győzni a...” — hogy magával vigye valahova, ismeretlen tájra, sötétbe, ismeretlen pusztulásba — és fel-felriadva próbált
- 11 aludni mégis, békét és nyugalmat nyerni magának, és szörnyű volt rettegni mindent, az érintést, a vágyakozást,
- 14 és szempilla-riadtan figyelni testének lassúdad széteséseit))

Zárójelvers op. 45.

- ((Désirée teste. Vágyott a teste után. És azt is gondolta akkor, mi lesz, ha már nem tud vágyakozni. Imádta azt a testet. A tiszta, hibátlan alakját,
- 4 a hosszú combjait, szeméremajkai megnyíló puha mozdulatát: imádta testének tisztaságát. Váralanul erős, gömbölyű melleit. Megőrült értük. Már régen nem akart mást: ezt a hibátlan
- 8 testet akarta csupán. Désirée teste. Vágyott a teste után. És távolról, gondolatban, újból és újból végig-simította hosszú és erős combjait, szétnyíló combtövét,
- 11 majd a hajlatait: és gondolatban, újból és újból. És jó volt tudni: övé volt ez a test. Nem a birtoklás
- 14 vágya miatt. *De önnönmagáért.* A puha és erős tisztaságért.))

Banos János

Kibőjtölt vendég

1.

(részlet)

Lennék csöndes szavakat írni hozzád
Fölfedezném a kezedet
s ha nem adnád – kitalálnám

Ráfestené az arcod a levegőre
lássa a madár ha arra röpül:
nekem is – nem csak Istennek tetsző

Körbejárnám a mosolyod
elgondolkoznék róla:
ügyel-e fenyőkre horhosokban
s vigyáz-e rám keserű esőben
állig érő sárban őszidőn?

Meglelnének a szavak is
– a nyári nyüzgéstől leporoltak –
s nyelvemre adnák a legszebb mondatot:
amit röstellünk már kimondani

Nagyon szépen szeretném
nagyon halkán
A kezem akár egy kibőjtölt vendég
rádsímítaná talán hogy megérkezett

2.

Ma nem esett de elszívtam néhány cigarettát
– mondanád: szivarat –
pedig fáj a vérem s a tüdőm lassan leszakad rólam
akkora mintha magam de inkább nálamnál is nagyobb –
Külön van él – s vacakol velem
lehet: már mindhalálig

Így fogadjalak?
Tenyeremre így engeszteljem rá az arcod?
Sírással kétségbeeséssel?

A tragédiát nem tudom mézbe oltani magamból

A mérég ami pusztít nem tőlem származó
A mérég belémivódott – föl akar zabálni:
huszadik századi kazamata-vadállat

...

Nem esett de ma sokat temettem
mintha a fiaim lennének:
“koponyalövés – élt 1 évet”
“haslövés – élt 2 évet”
“fejlövés – élt 9 évet”
“kivégezték Budapesten – élt 20 évet”
“sortűz Budapest Kossuth tér – élt 21 évet”
“hadifogolyként szuronnal szíven szúrva – élt 22 évet”
nem folytatom a halálmenetet
a halálos listát

Belémháltak immár véglegesen
hát elszívtam néhány cigarettát és – sírtam

Így kell fölnevelned halhatatlanságodat – bennem

A remény íródeákjai

Szondi György

Hitet

Magyar rácsoldó hengerrel végighúztam
az ajtón, kioldódtak a vízintések.
Imacsúcsos kezem beszuszakoltam a lé-
ha állóvasak közé, összeragadt [...]
Vagy valakitől. Benn pedig nem volt
senki. A dohos múlt bosszúja?

Nem így, nem így,
eddig ez álságos fent:
Nyújtsunk be kegyelmi kérvényt a maholnapnak.
Vegyünk kölcsön tartást.
Fokozzuk le kalákában a számlapot.
Huszonegyre kérjünk lapot.
Csapoljuk a kátyút.
Hitet hitelért.
Ivarérett magok szöknek.

Kétszáz esztendősek föl a gének nyugatról:
voltak *Schallok*,
voltam *Sal*,
kétszáz éve vagyok magyar
nagyon.
Engedtessék.

Rabló

Belédmarom én időmet, nézd el
szavam téged rabol, ne szólj meg
szólok, s szavam életedet fosztja
dőreségem téged múltat
esdeklésem téged bitangol
hars énem téged tépáz
Ha hegedűszó is
ha átok ha
el is iramlík
ha pihe pöröly
ha késfutam
ha biggyen
horgad is, horgasul – nem rátok
lány kézm

Irgalmazz,
hogy ne szavam szegje a pillanatod
Bocsáss meg,
hogy szavamtól foszlik a most
mit tőled tolvajok
Ontom valód perceit
tékozlón

Velem feslesz
Kegyelem

Schneller István

Kívül – belül

Surányi Lászlónak
ajánlva

Ami kint van az van bent is, ami bent az kint is... Most éppen nem igaz... Most minden kívül (van) ... én is magamon kívül... Nem érsz rá visszatálcálni... Zavarban vagy, benne vagy a zavarban.

Minden rend-szeren belül-kívül... vagy nem is tudom hol... van egy végteleníthető, meghosszabbítható kérdés-állítás, amely a rendszeren belül nem megválaszolható, vagy cáfolható.

*... ez világ sem kell már nekem nálad nélkül...
veled sem ... mert ha körülnézek ebben a zűr-
zavarban, azt kívánom...csak még egyszer len-
nék árva ... persze most erre nem figyel senki,
csak arra az irdatlan jobbítani akarásra, ami-
ben feloldódhat... akár -ellen, akár -ért.*

Kint pedig ... a rend-szer változik, még akkor is, ha sokak szerint ez nem rend, hanem hatalom...A rendszer a végső amit mondani tudok? Kívül van e a rend vagy belül? Te vagy a rendszerben vagy a rend-szer benned?

A rendszer változik, az ember ugyanaz...vagy mégsem.. Embert váltani-változtatni nehezebb. A rendszeren belül-kívül van egy kérdés állítás....

*...kiegyenesedik a derekad... mosolygósabban
nyalod a fagyaltot, s egyre inkább hasonlítasz..
Párizs, te óriás daloló dalolj mámort.... de
úr vesz körül, mert a korábbi ellenszegülésből*

táplálkozó feszültség alábbhagyott. Új ruhád, új alakzataid mögül szorongva-vágyakozva pillantasz körül... *a semmi ágán ül szívem.*

Közben mindig történik valami, amire odafigyelsz. A történekek odaszegeznek a rendszer változó kereteihez, magához a változáshoz... Az életed kereteit alkotó rendszer változik... Kint és bent között e köz-ben, a figyelem most (szét)szóródik.

Egyéni életedben a házasság törvény, a munka szabály, a család rendszer. A szerelem szabadság, a barátság szabálytalan, a rendszeren kívül-belül te állsz... A házások sokszor belemerülnek a szexualitás homályos éjszakájába... Vágyaik vonzásában a barátok szerelmesek vajon mibe merülnek?... A vágyakozás szétterül a forró, benzingőzös levegőben.. Szabad a szerelem, és szabad az ország, szabad a választás és szabad a sajtó, de szabad e a választó?

Felteszed e saját életedben azt az egyetlen kérdés-állítást amely a rendszeren belül nem megválszolható, csak belül, a rendben.

Emlékeidben elnyomatás és öntudat összetartozónak tűnik, mert a külső teher ellensúlya a fokozott önmagunkról való tudás volt. Most azonban az öntudatlanság szabadsága lengi be a tájat.

Miközben mindenki emlékezik.. felejt is... Felejtesz, felejtünk, felejtenek... Közös az emlékezés és a felejtés... most önfeledten lehet csak szabadnak lenni... kint. Te, amikor emlékezel, mit felejtesz.

Aki emlékezésében nem jut el a jelenig, kívül marad. Olyan rendet épít, amelyben nem marad hely a megválszolhatatlan, megcáfolhatatlan kérdés-állítás számára. Most amikor tágul a rend-(szer) kint, bontsd fel a rendszert bent. Amikor minden kint, tedd fel a kérdést odabenn.

Schein Gábor

Petrus

Menj!
A nincs tengerén
hálód naponta vedd ki,
míg csomóit
megoldja a rák,
menj
– az árulást már ismered –,
hajnalban,
ha kakas szól,
naponta kihajózz
istenhalászni!

Cseppkő

Tűhegyi elmozdulás
a formán belül.

Mint cseppkő
barlang falán,
növekszem.

Tűhegyi elmozdulás:
szólok,
válaszolsz.

Esésem mostantól
föltarthatatlan.

Pátkai Tivadar

Távirat

szeretlek
halaalig
hordozlak
mint
bueneit
az eretnek

Capriccio

az ember ha magára marad
legyenek társai; madarak

ha nyújtod is (mire?) a kezed
rég fölázott szerelem ez

bennem már égig érő nyár van
te elfogyó út vagy e tájban

nézlek őszig hóharmat hullásig
szeretem ahogy leejted ruháid...

Zöldy Pál

Vízreszállás

Jelenczki Istvánnak

A vonat végtelen síkságon robogott. A táj sajátosan egynemű volt. Az alkalmyszerűen fölbukkanó tanyák fehér falai sem jelentettek változatosságot. Nem hordoztak olyan jelentést, mely megkülönböztette volna őket a talajtól, inkább csak sajátos, tétova kísérleteknek tűntek s nyomtalanul símultak vissza a rétek, szántóföldek anyagába. Miként a varjak is, ha föllibbennek néha, akárha tanácstalan göröngyök kelnének szárnyra, melyek pár lomha csapás után visszahullanak s elenyésznek a sötét barázdák között.

Jakob Stein lehúnyta szemét. Az út végülis csak arra való, hogy összekössön két pontot a térben – törődött bele s hátradőlve átadta magát gondolatainak. Az utak egész hálózatát látta maga előtt. Karlsbad – Isztambul, Prága – Fiume, Amszterdam... Hatalmas méretű pókháló, melynek minden szálán végig kell mennie, hogy megszökhesse. A szövevény középpontját kereste. Itt, – állapította meg csalhatatlan érzékkel. Itt, ahol vagyok, hiszen a háló legfontosabb pontja maga a pók. El is ment a kedve, hogy tovább boncolgassa a képet, hisz rá nézve a hasonlat már nem is volt olyan hízelgő. Inkább a háló függesztési pontjaihoz tért vissza s elégedetten szemlélte művét. Végülis, úgy tűnik, végre sikerült a Gyarmatárú Szállító Társaság ügyét megnyugtató módon kimozdítani a holtpontról. Barátja nagy nehezen, de kötélnek állt, s hajlandó pénzt fektetni a vállalkozásba s az sem közömbös, hogy máris fontos kapcsolatokra tett szert ebben az útvesztőben. Hiszen Stein jól tudta, hogy pusztán déligyümölcsöt szállítani, nagyon sovány hasznot ígér, viszont, ha az ember nem finnyás, szinte határtalanok a lehetőségei.

Nem mi leszük az elsők, akik feketéket szállítanak s különben is, mi csak szállítunk. Ha mi nem csináljuk, akkor megcsinálja más – nyugtatta meg magát s lábát kinyújtva elszenderedett.

A kalaúz udvarias hangja riasztotta fel. A szerelvénnyel csak reggel indul tovább. Stein sebtében rendbehozta magát s leszállt. Átsétált az állomás épületén és elindult a park kavicsos szőrt kanyargó útján.

Határozott célja, azon kívül, hogy megszáll valahol, nem volt, de Stein néha szívesen ringatódzott a pillanat felszínén, szeretett behúnyt szemmel feküdni a vizen s hagyni, hogy történjenek a dolgok, a maguk törvénye szerint. Ilyenkor csak figyelt s az észlelt törvényszerűségeket később általában sikerrel alkalmazta is. Minden pillanatnak, helyzetnek van saját gravitációs pontja s e köré a pont köré szerveződik az egész – tartotta Stein. Ha nem látjuk ezt a pontot, várjunk türelmesen s engedjünk az egyre erőteljesebben jelentkező vonzásnak mely elvezet ehhez a középponthoz. Most, hogy legfontosabb tennivalóit illetően nem voltak kétségei, meg is engedhette magának, hogy ajándék idejét a körülötte történő dolgok pusztá megfigyelésének szentelje.

Hirtelen fölfelé pillantott. A fák levelcín esőcseppek csattogtak, az ágak pedig hajladozni kezdtek a föltámadó szélben. Némileg meggyorsítva lépteit, hamarosan el is érte az elhanyagolt, panzió-szerű épületet. Benyitotta a súlyos, poros kaput. Egy homályos előcsarnokban állt. Hiába fülelt, semmi nesz, semmi mozgás. Még jóformán körülnézni sem volt ideje, mikor a kapu nagyot dörrenve csapódott be mögötte.

– Van itt valaki?! – kiáltott, hogy félelmét legyőzze.

– Jóestét, uram. Parancsol?

Stein összerezsent, önkéntelenül oldalt lépett.

– Maga kicsoda?

– Parancsol, uram? – kérdezte a fekete pincérkabátos ember udvariasan.

– Igen, igen... tulajdonképpen meginnék valamit.

– Parancsoljon, uram, itt a lépcsőn tessék.

Stein határozott léptekkel fölsietett. Igazából menekült a portás elől s feledni kívánta az iménti kellemetlen élményt. Az étteremben azonban ismét bizonytalanság fogta el; az teljesen üres volt.

Hosszú idő után most érezte ismét, hogy milyen könyörtelen kihívás, ha tagolatlan térbe lép az ember: mert ott ő maga az osztás.

A legtávolabbi sarkot választotta, háttal a falnak leült. Szemügyre vette a termet s lassan megnyugodott. Biztonságban érezte magát, jól választott. A tér egészét nem törte meg jelenlétével, sikerült kívülmáradnia.

Karján fehér kendővel lépett a terembe a pincér, akiben azonnal felismerte az iménti portást. Idegenkedését legyűrve kávért rendelt, gyomorerősítő likőrt. Közömbösen nézelődött de nyugtalansága visszatért, hiszen be kellett ismernie, hogy lépéshátrányba került. Egy újságba temetkezett. Időnként az ablak felé kémlelt, ám odakinn besötétedett s az ablaküveget meg-megújuló erővel csapkodta az eső. Semmi kedve nem volt elindulni ebben az időben, viszont kényelmetlenül érezte magát egyedül. Elfogyott a türelme, így a támadás mellett döntött: intett az ajtóban ácsorgó pincérnek.

– Parancsol, uram?

– Mondja, itt mindig ilyen kihalt? – kérdezte ellenségesen.

– Hogy érti, uram?

– Hát, úgy, hogy ide nem jár senki?

– Dehogynem.

– Vannak szállóvendégek is?

– Parancsára, vannak.

– Hol?! – mutatott körül ingerülten Stein.

– Elnézést, uram, nem tudom – a pincér önkéntelenül széttárt kezei egyértelműen utaltak a kérdés fölösleges és értelmetlen voltára. – De hát még nincsen vacsoraidő. Megyek is, hisz van még tennivalóm.

Nahát, száználmas kis helyre csöppentem, gondolta Stein kezével idegesen rendezgetve az asztalkendő rojleit. Sehöl senki. Hát itt nem marad tovább egy percig sem. Határozottan föllállt, szólította a pincért. Biztosan a portánál ácsorog, majd ott fizetek – indult kifelé.

Lesietett a lépcsőn, végighaladt a homályos folyosón. Lakattal zárt ajtó állta útját, fölötte csupasz villanykörte az egyetlen fényforrás. Áporodott zöldségzag. Na persze, nyilván a raktár – fintorodott el Stein, s visszafelé indult a derengő folyosón. Bár a fordulókra nem emlékezett.

magabiztosan lépdelt, kezével tapogatva a csempézett falat. Egyre lassabban haladt, megállt. Megint hallotta a surranó neszeket, hátán borzongás futott végig. A falhoz dörzsölte a kezére ragadt pókhálót. – A fenébe is! – hangja remegett.

– Maga itt van?! – szólalt meg a pincér hangja egészen közelről. Ott állt, keze a villanykapcsolón. Stein a hirtelen fényben szeme elé kapta kezét.

– Hol vagyok?!...

– Erre jöjjön – szólt a pincér, s a kagylókkal telerakott kosarat karjára véve előre indult. – Már várja odafönn magát az ügyvéd úr.

– Kicsoda vár engem? – szaporázta lépteit meghökkenve Stein.

– Az ügyvéd úr. Nagyon érdekes ember, majd meglátja.

– Dehát engem? – értetlenkedett Stein.

– Magát, magát. Menjen csak bátran, én már szóltam neki, hogy itt van. Majd jövök én is...

Mire Stein észbekapott, már szinte be is lépett a lengőajtón. Megdermedt. Az egyik asztalnál egy idősödő férfi vacsorázott, hatalmasan megrakott tálakról szedegetve. Felöltöje kigombolva, gallérjába szalvéta gyűrve. Fölpillantott és Steinre nézett, aki ekkor már húzódott volna vissza az ajtóból de elkésett.

– Jöjjön, csak jöjjön! – mutatott széles mozdulattal az ügyvéd s helytel kínálta. Stein zavartan leporolta kabátját s tehetetlenül közelebb lépett.

– Foglaljon helyet, már vártam magát... Tudja jobban esik egy pohárka ital társaságban.

– Stein vagyok. Jakob Stein... – ült le révetegen.

– Na igen. Ha szabad ajánlanom valamit az italhoz: alma sajtjal. Kitűnő. Tudja, ide ez illik. Nekem ugyan kellethetik magukat itt déligyümölcsök, hiába, nem ide valók! Ahol beérik a gyümölcs ott kell fogyasztani is. Ebből következik, hogy mindenütt azt kell fogyasztani, ami ott honos...

– Igen – próbált válaszolni Stein –, a szállításnál sok sérülés történik... Nem beszélve arról, hogy jóval az érés előtt le kell már szedni...

– Látom, járatos a dologban, de nem csupán erre gondolok – dőlt hátra az ügyvéd, s nagyot harapott hersentve az almából. Módszeresen rágott, majd néhány szelet sajtot dugott a szájába. Stein megrázkódott.

– Mert tudja mi az érdekes? – folytatta a másik, ráérősen gusztálgatva a kezében tartott gyümölcsöt. – A hőmérséklet! – hangzott a kinyitkozgatás. – A hőmérséklet – ismételte meg nyomatékosan, de a kifejtésre Steinnek vármia kellett, mivel a megfelelőnek ítélt helyen a fogak szinte recsesenve hasítottak az almába. Stein várakozott.

– Merthogy más hőmérséklet van ott ahol a banán érke és más ott, ahol mondjuk ez az alma. Úgy-e? Itt hűvös van, például, nem csupán a banán éréséhez, hanem a banán fogyasztásához is. Nem jön ki az íze, a zamata. Nincsen például illata... Csak valami banán-szerű, valami utánérzés. Érti ugye?

– Hogyne, érdekes...

– Nohát, lényeg szerintem, hogy mindent ott kell learatni és fogyasztani is, ahol terem. Ez az én elvem, erre igyunk! A jó termésre!

– S mivel foglalkozik Ön? – kérdezte váratlanul Stein, de a másik nem zökkent ki, hatalmasan, öblösen felkacagott.

– Pihenek! Élvezem munkám gyümölcsét, mondhatni: csűrőmbé gyűjtöttem a gabonát! No, de, ha érdekl elmondom, tanulhat belőle, mert látom ám én, kivel ülök egy asztalnál.

Stein kétségbeesve pillantott körül a pincért keresve. Mit mesélhetett az órála? Mit tudhatnak ezek? Percekbe telt mire összeszedte magát s oda tudott figyelni az ügyvéd kedélyesen előadott történetére.

– ...először csak déligyümölcsöt, szenet, ami épp akadt, aztán beindult a dolog. A feketéknek nagyon jó áruk volt akkor. Most se rossz, de akkor igazán megérte. Jó árat adtak érte, na, csak hogy az én társam hogy hogyse, belehabarodott egy szerezcsen hercegnőbe. Megtérítette, hogy elveszi feleségül ésatöbbi. Mert ez még nem lett volna baj, hanem, hogy hirtelen megtalálta a lelkiismeretét s föl akart rúgni mindent. Pedig, hát tudja ide beszálni is nehéz, de kiszállni!... Elég az hozzá, hogy megelőztem. Képzelteti, megvettem a nőt az apjától. Kifizettem az árat s szövetségeseink lettünk... Az ő törzsükből többet nem is hoztunk senkit, hanem ők szállították nekünk az épségben maradt ellenségeiket. Azóta is harcban állnak az összes szomszédos törzsekkel, én meg adtam nekik cserébe fegyvert no meg a pálinkát...

– S a barátja?

– Ki? Vagy úgy?! Hát ő kiszállt végülis, vagy mondhatnám, hogy kiesett! De várjon, mert nem ez az érdekes, hanem az elv! – s hogy mondandója jelentőségét aláhúzza, előrehajolt. - Ugye, ott kell aratni, ahol terem a gyümölcs? Tehát felhagytam a szállítással! Miért én vállalom a kockázatot? Mert volt ám elhullás, betegség, nem beszélve a hatóságokról... Elég az hozzá, hogy ott adtam el őket más szállítóknak jópénzért, biztos talajon! Látja, most ott tartok, hogy megy az egész magától, akár feljűk se kell nézmem. No, figyeljen csak ide – vett elő felöltője zsebéből egy finom bőrből készült kis zacskót s tartalmából egy keveset az asztalra rázott.

– Gyémánt?

– Az ám! Hozomány!

– A felesége?

– Mit?

– Hogy a felesége hozománya?

– Az, az.

– És ő?

– Ugyan már. Áthoztam s otthagytam Marseilleben. Nem kaptam érte sokat, de...

– Eladta?!

– Miért, hát mit csináltam volna?

– Na de...

– Mit akar? Hát most képzelje el, itt ülne mellettem egy szerezcsen királylány... – kacagott harsogva az ügyvéd s az asztalt csapkodta nagykedvében. – Itt almát eszem, mert itt az terem! Ott meg ezt szedegetem össze, mert ez meg ott terem – söprögette vissza a zacskóba a gyémántokat. – A lényegre figyeljen barátom, a részletek ne tévesszék meg! Barátom...

Stein úgy érezte, minden súlya a lábába zuhant s üresen maradt felsőteste védtelenül himbálódzva imbolyog, mint valami bólya a mélyvizek határán. Gépiesen nyújtott kezét az elköszönő ügyvédnek s olvasatlanul gyűrte zsebébe névjegyét is.

Maga sem tudta mennyi idő telt el, míg végre fölpillantott s észrevette, hogy a másik asztaltól, ahol a férfi és a nő ült – némán őt figyelik. Zavarbajött, szégyenkezve felállt s odament. Széttárta karját.

– Bocsássanak meg – szólt –, de magam sem értem ki volt ez. Nem is ismerem, csak itt találkoztunk... – magyarázkodott. – Megengedik, hogy leüljek? Stein vagyok, Jakob Stein...

– Jóestét – nyújtott kezét a hölgy: – Tilia.

- Tessék – kínálta helytel a fiatalember is, de nem nyújtott kezét.
- Csak meginnék egy kávét... Ha nem veszik zaklatásnak.
- Ugyan – mosolyodott el a hölgy –, ha nem találja unalmasnak a társaságunkat?
- Nem, nem. Engem szerfölött érdekelnek az emberek... Ugyanis minden ember titok... Szabad kérdezni, Önök mivel foglalkoznak? – nézett Tiliára.
- Hát, nem is tudom... Mondja Kornél, ugye ez nehéz kérdés, mert hát...
- Ó, ha nem lehet, nem akarok tolakodni – visszakozott udvariasan Stein.
- Nem, nem erről van szó. Tudja én artista volnék... Egész pontosan...
- Egész pontosan fogalmazott kedvesem – szólalt meg Kornél –, volna, de nem az. Így azt is mondhatja, voltam.
- Igen. Sajnos balesetem volt, így aztán vége... – a lány erőt vett magán –, de Kornél erőt ad nekem. Megmentett engem, mert ha ő nincs, már én sem lennék!
- Borzasztó – csóválja fejét Stein. – Ön talán orvos?
- Cselédkönyves vagyok –, mosolyodott el engedékenyen Kornél. – Most utazunk első állomáshelyemre.
- Micsoda?! – hördült föl Stein, aki az első adandó alkalmat megragadta, hogy támadásba menjen át. – Ön, hölgyem, talán ápolónő akar lenni?!
- Igen – mosolyodott el ártatlanul Tilia.
- Na, de hát ez hallatlan! Meggondolta?!
- Persze. Hát hogyan is maradhatnék Kornél mellett másképp?
- Na, de ne haragudjon, maga nem tudja mit vállal! Ápolónő? Ahhoz hivatás kell! Maga eddig csupa kisportolt, izmos, egészséges emberrel volt körülvéve...
- De sajnos, nincs remény, ott kellett hagynom a társulatot.
- Miért?!
- Mert nincs remény arra, hogy olyan leszek mint...
- Miért nincs remény? Ne adja föl!
- Ismerem, az esetet – szólt közbe hűvösen Kornél. Én ismerem. Valóban nincs remény arra, hogy a vérömleny olyan gyorsan szívódjon föl, hogy...
- Na, várjanak csak! – szólt közbe felvillanyozva Stein. Van énnekem egy ismerősöm, egy híres professzor. Az egy valóságos mágus. Természetes módszerekkel: gyógyteák, fürdők...
- Nincs szükség a professzorra! – csattant föl Kornél. – A vérömleny felszívódása...
- Na, de azért ajánlom, hogy meg tudja gyorsítani a...
- Ismétlem, nincs szükség a barátjára! Köszönjük, de a lélektani károsodást ő sem...
- De, éppenséggel –, emeli fel kezét diadalmasan Stein. – Éppenséggel! Mint pszichológus éppen ezt tudja föloldani a páciensben. A megtörtént zuhanás élményét beépíti a zuhanástól való félelem helyére, s így javára fordítja a kárt. Értik? Sokkal bátrabbak azok, akiket kikezelt, s nagyobb biztonsággal mozognak odafönn! – Stein már szinte csak Tiliához intézi szavait, talán nem is hallja Kornél közbeszólását.
- Mondja, egyáltalán miért avatkozik bele?!
- Várjon, Kornél – int Tilia. – Engedje beszélni, hisz olyan jó lenne, ha mégis reménykedhetnék. – Hangja kérlelő; s látva Stein kérdő tekintetét, hozzáteszi: – Tudja, én Kornél menyasszonya vagyok, s ő félt... El fog venni feleségül...
- Igen – szólal meg rekedten a férfi. – Ez a tervünk, de ez nem tartozik egy idegenre!
- Hát én nem akarok beleavatkozni... – néz Stein Tiliára kérdőleg, valójában azonban már

tudja, hogy győzött, s lassan ernyedő izmokkal gyönyörködik áldozata haláltusájában. – Szívesen segíték, hiszen nem lehet véletlen, hogy találkoztunk –, adja meg végül mosolyogva a kegyelemdőfést.

Kornél is érzi a veszélyt, de azt is, hogy már késő: – Tília, reggel indulunk tovább. Pihennie kell!

– Meg kellene próbálnunk mégis, Kornél... – fogja le gyöngéden Tília a férfi idegesen doboló ujjait, de az az érintéstől elrántja kezét, s fölpattan az asztaltól.

– Nem hisz nekem, Tília?!

– Értsen meg, Kornél...

– Jó, én nem kényszerítem, döntsön maga!... Reggel én mindenesetre utazom. Ha egyedül is.

Stein a végkifejletet talán únta volna, ha nem ilyen kendőzetlenül mutatkoznak meg az érzelmeik. Így viszont majdhogynem restelkedett, s alig tudta kivárni, hogy a férfi végre elmenjen. Ahogy kettesben maradtak, intett a pincérnek.

– Végre, hogy előkerül. Pezsgőt kérünk, s még valami: egy szobát mégiscsak kivennék éjszakára.

– Értem, uram. Csak ma éjszaka?

– Egyelőre igen, aztán majd meglátjuk - szeme sarkából Tiliára néz.

– Megoldható, uram. Akkor hozom a pezsgőt.

– Bocsásson meg – szól Tília, alighogy távozott a pincér –, de halasszuk holnapra a folytatást...

Olyan hirtelen történt minden, ugye ért engem? Fáradt vagyok. Elkiséme a szobáig?

– Mi van a lábával? – áll meg döbbenten Stein alig pár lépés után.

– A lábammal? Hát a baleset. De szépen javul. Komoly műtét volt... Látja ez is annak a helye –, s félrelibbentve fekete fűrtjeit Tília láthatóvá tette a fülcimpájától tarkója felé húzódo heget. – Nem is tudom, hogy köszönjem meg, hogy ön olyan jó –, mosolyodott el, s szinte bizalmasan Stein karjára támaszkodva tovább bicegett.

Stein uralkodott magán, s a szobájáig kísérté Tiliát. Meghajolva, kézcsókkal köszönt el tőle. A nő kimunkált, erős, mégis finom kezét érintve egy pillanatra ismét fölépültek, s porba omlottak tervei, s csendesen csak annak örült, hogy a folyosó gyér világítása elrejtí vonásait. Most pedig el innen, minél előbb! Robogott lefelé a lépcsőn, majd fellökte az előcsarnokban széles mosollyal várakozó portást.

– Itt a kulcs, uram. Rendbehoztam a szobát. Parancsoljon.

– Sajnos meggondoltam magam, fizetek.

– Hogyan?! Azt nem lehet! Kérte a szobát, nem?

– Igen, de el kell mennem. Kifizetem.

– De uram, én már össze is csomagoltam, mert el kell utaznom. Mindenképpen. A saját szobámat adom át. Jövök vissza rögvest, talán már holnap este itt vagyok...

– Mit beszél?! – képed el Stein.

– El kell utaznom, s gondoltam, megkérem, maradjon itt. Csak néhány napot. Talán már holnap este... Gondoltam nem tagadja meg, hisz Ön olyan jó!...

– Hagyja ezt az ostoba beszédet! Mennem kell!

– Itt a kulcs, kérem maradjon!

– Mégis, mit képzél?!

– Beteg a feleségem – néz rá szomorúan a portás.

– Na és?!

– Anyám meghalt, nincs aki eltemesse... – nyöszörög.

- Nem érdekel! Zárja be ezt a vacakot és menjen ahová akar!
- Uram, ön nem ilyen szívtelen, ne tegye ezt velem! Évek óta nem láttam a gyermekeimet, csak küldöm nekik egyre a pénzt... Mi lenne, ha egy napra is bezárnék! Könyörüljön uram!
- Nem! – Stein a kapuhoz ugrik, de hiába rázza, az nem moccan. Az ég iszonytatóan megreccsen, s az égzengéssel egyidőben sötétbe borul az előcsamok. Mire a dörgés elhal, a pulnál a pincér meggyújtotta a gyertyát. A halvány, lobogó fényhez közelebb lép Stein.
- Hol a kulcs?
- Tessék, ez nyitja. A szobám kulcsa! – mutat a pultra a pincér. Hangja határozott. Állnak egymással szemben. Két vesztes. A pillanat lassan múlik, végül Stein nem bírja tovább, menekül. Szó nélkül sarkonfordul, sietve indul a lépcsőn fölfelé. Tília szobája előtt áll. Türelmetlenül kopog.
- Ki az?
- Stein vagyok, engedjen be már!
- Na de... Már lefeküdtem, és... Várjon, felöltözöm...
- Nem, hagyja csak, jóéjszakát. Elnézést – motyogja Stein, s a sötétben Kornél ajtajához botorkál. Többször is kinyújtja kezét, miközben rettegve hátra-hátra pillant, de kijózanodva tovább botorkál a sötétben.
- Maga az?! Mit köszál itt barátom? – szólal meg az ügyvéd reszelős hangja az ablakmélyedésből. – Hol a szobája?
- Nincs. Nem tudom... nincs üres.
- Na igen, csak a négyes. Hát azt megértem, hogy nem vette ki, bár én babonának tartom az egészet...
- Mit?
- Hát az ilyesmit. A "négyes szoba átká"! Hahaha! Mondhatom, a kultúrált Európa...
- Mi van azzal a szobával?
- Ugyan, ostoba história. Valaki, még az első vendégek közül meghalt ott. Baleset. Megírták a lapok is. Egy huszártiszt útban a frontra... Reggel holtan találták. Elaludt a gázláng, s megfulladt.
- És?
- Mit és? Oda nem szívesen megy senki. Senki, aki fél. Végülis a halállal kell szembenézni... S hát azt nem szereti az ember... De hozzám bejöhet, ha nincs helye!
- Nem, köszönöm – hőköl hátra Stein.
- Hanem? Mihez kezd?
- Nem tudom... S olyan furcsán viselkedik a portás is. És félek - most, hogy kimondja, valóban megretten.
- Szegény ördög! Megértem. Engem is próbált rávenni már, de végülis az ember nem lehet mindenkire tekintettel?! A folyosón ne maradjon, jöjjön be hozzám!
- Stein szó nélkül fordul s lassan, tanácstalanul indul a lépcsőn lefelé. Háta mögül hallja a hangokat: – Legyen okos, Stein! Én megmenthetem magát, jöjjön! – Az ügyvéd! Egyszerre undort érez. A pókháló, mely eddig szervesen kapcsolódó szálak szövetségéből állt, most egyszerre négyzetláncsá formálódik. Merev egyenesek határolta négyzetek, értelmetlen és üres az egész. Stein súlytalanul lebeg a térben. Az ügyvéd hangját hallja csak egyre: – Ne számárkodjon Stein! Jöjjön be hozzám, eltöltjük együtt a hátrélvő időt! – Stein válaszolna, de hiába erőlködik, nincsen hangja. Nem tudja megkülönböztetni a saját szavait! Mikor már zuhan, pörög, már menthetetlen, akkor hasít végre bele a felismerés. Ekkor tudja végre kimondani: Nem! A pult előtt áll:

– Kérem a kulcsot.

A portás készséggel feláll csomagja mellől, s a pultra mutat. Stein fölemeli a kulcsot.

– Mehetünk, – szól – vezessen.

A portás kezében a gyertyával vonul elöl, csak a szoba ajtajában áll félre. Előreengedi Steint, aki rövid ideig matat a zárnál. Kinyitja az ajtót, belép, miközben a gyertya lángja a huzatban ellobban.

– Nem látok! – Stein hangja egyszerre elszánt és ingerült. – Gyűjtsen már világot! – Semmi válasz. Stein érti. – Nem látok – mormolja mégegyszer maga elé, lép egyet előre, s teljes hosszában végigzuhan a padlón.

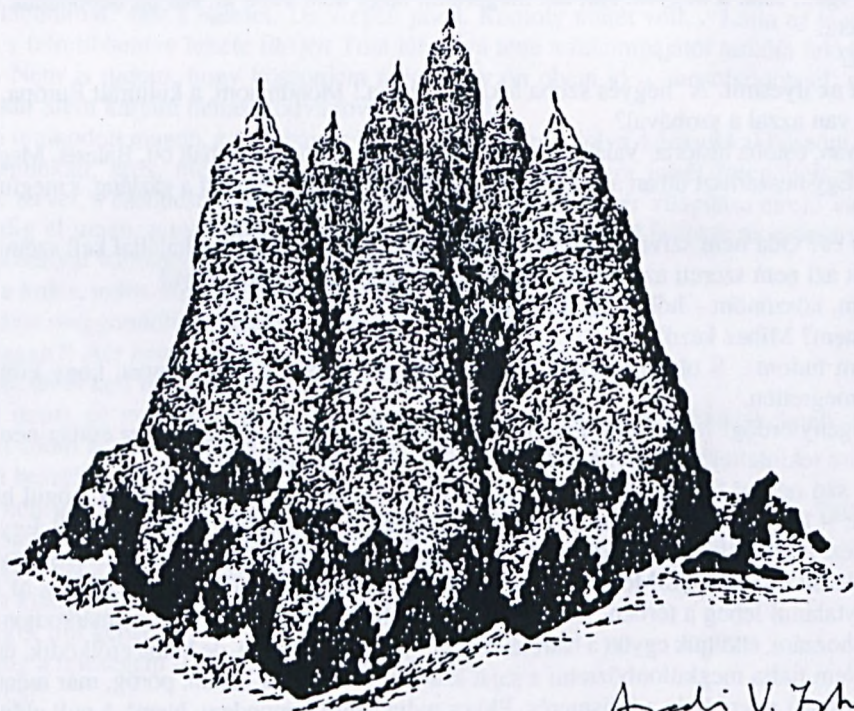
Az ablak résein fény szűrődik a szobába, csíkokat rajzol a padlóra. Stein megmoccan, kinyitja szemét. Fölugrik, az ablakhoz rohan. Beszögezték.

Stein kiáltozva halad a folyosón. Nyitott ajtókon szobákba lép. Mindenütt félhomály. Ahogy lassuló léptekkel vonul végig az épületen, úgy lesz egyre világosabb.

Kitárja a kaput s egy pillanatra megáll a nappali fényben, majd elindul nyugodt, majdnem kényelmes léptekkel a parkon át az állomás felé. Keresztül az épületen. A peron kihalt, a vágányok üresek.

Jakob Stein most a kioszkhoz lép, s vásárol egy képes levelező lapot. Mosolyogva nézi, megcsóválja fejét.

Az ég halványkék, s kellemesnél talán kicsit vakítóbban tűz a nap. De vihar utáni reggelen ebben nincs semmi szokatlan.

Aradi V. Fehér

Erdei-Szabó István

Állapottöredék XXXI.

Látod kedvesem már nem alszom
Összegyűrt égtakaró az arcom
álmaim csikói héthatárban
a felejtés szakadékában
rúgtatnak a rontás ellen
míg én dzsungel-időben
hontalanul csatangolok
s rámdőlnek a mammut-éjszakák
pedig a reményt kéne jelentenem
rendületlenül
de nem hiszik ezt az évszakot a fák
állnak lélekvesztőben kedvetlenül
s kidőlnek lassan a százados embertölgyek
kockarendbe árvulnak a fenyők
egyhetes ünnepet ülnek
elszegődnek emlékeimből a kamasz álmok,
a tiszta nők
tekintetem elől mindenek menekülnek

Magyari Barna

Februári fények

a hóember vicceket mesél
hogy marasztalja még
a hideget
de lassan kienged a remény
és befagyott kapcsolatunk jegén
már egyre ritkábban
jön át a bánat

ha kettőnkről írok
még néha papírzsebkendőbe
tüsszent a vers
még a lelkembe ültetett gyümölcsfák
egy-két virágát néha elveri a fagy
ám a ránk terített hosszú csend alól
már gyakran kivillan a térded

megbokrosodott indulatomon
már nem károg a varjú
csak fehér galambok szállnak rá
s szemed kék egén
újra repülni tanul
hangulatom

Erdei János

Dosztojevszkij a dög

Az bizony! De még mennyire az! Mert mire olyan gógös?! Jó író, sőt jelentős, nem tagadom én, de ha egyszer Csehovnak nem derogált szóba állni Mészöly Miklóssal, pedig ő sem akárcsi, akkor talán ő is vakkanthatott volna egy párat. Jó, én meg nem vagyok egy Mészöly Miklós, ebben önöknek akár igazuk is lehetne, de akkor is! Ha már annyira nincs hozzám bizalma, legföljebb kösse ki, hogy nem tehetem közzé a beszélgetésünket! Nincs igazam?! Mert Mészölynek még azt is szabadott. Meg is tette a Vigiliába. Megtehetette, mert Csehov egy finom ember. Nagyon finom. Még azt is el-elnézte, hogy beszélgetőtársa össze-összetéve egy-két szereplőjét. Hát akkor meg?! Mire van ez a Dosztojevszkij annyira oda? Megmondom én, semmire! Csak éppen egy dög. Az bizony! Higgyenek nekem! Ez biztos. Persze az egésznek nincs is jelentősége. Csak éppen bosszantja az embert! Már hogy a fenébe ne!

Mert igaz ugyan, hogy a Vigiliának ugyanabból a számból, és ráadásul a roppant tekintélyes Balassa Péter tollából értesültem arról is, hogy az ilyesfajta beszélgetéseknek nem sok értelme van. Balassa (mint mindig, most is nem csupán meggyőző, de világos szavakkal) arról ír, hogy az igen nagy alkotók életével kár foglalkozni. Egyszerűen időpocsékolás. Nem a mű titkához visz közelebb, inkább elfedi azt. S vajon nem az életnek része-e, ha két író beszélget egymással. Már éppen sajnálni kezdtem Eckermant, hogy nem olvashatván Balassát, élete nagyobbik és híresebb felét teljesen fölösleges dologra pazarolta. Kit érdekel manapság, hogy privátim mit mondott Goethe?! A kommentárnál azonban jobban kedvelve az eredetit, én hülye, inkább az íróra hallgattam. Meg azután vonzott is a lehetőség. Beszélgetni! De miért pont Csehovval?! Dosztojevszkijj!

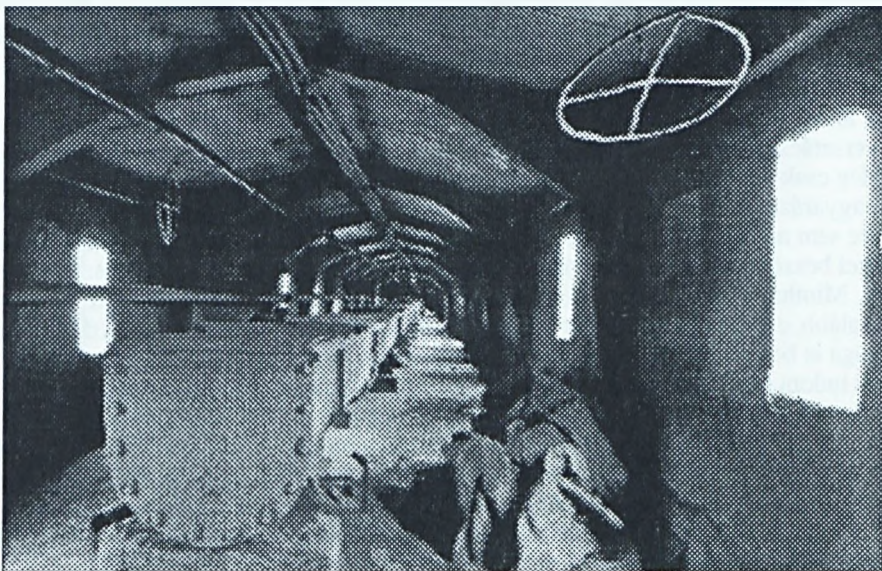
Sajna azonban nem jött össze a dolog. Mészöly térképe helyesnek bizonyult ugyan, alig néhány versztácskát kellett gyalogolnom csupán. Hanem a mester! Egyszerűen nem állt szóba velem. Még csak a köszönésemet sem viszonzta, hogy esnék bele a fene! No de erre én, ahogy illik, elmagyaráztam, honnan jöttem, ki is lennék, és így tovább. Azt nem mondanám, hogy figyelemre sem méltatott, még felém is fordult egy pillanatra, pedig roppant tekintélyes külsejű emberekkel beszélgetett éppen, de jóformán még be sem fejeztem a mondandómat, már vissza is fordult. Mintha ott sem lennék, félig még hátat is fordított az ebadta. Na erre már én sem adhattam alább, egyenesen a pártjelvényemet mutattam meg neki. Erre sem szólt, de elmosolyodott. S maga is beszélni kezdett. Nem hozzám ugyan, de mosolyogva, barátságos formán:

– Nem tudom igaz-e, de azt is állították, hogy ugyanakkor Pétervárott lelepleztek egy óriási, harmincfőnyi természetellenes és államellenes társaságot, amely kis híján megrendítette a rendszert. Azt beszélik, hogy magát Fourier-t akarták fordítani. A sors szeszélyéből épp akkor kobozták el... – Fjodor Mihajlovics még láthatóan folytatta volna, azonban a társaságból olyan elemi erővel robbant ki a kacagás, hogy meglehetősen bárdolatlan módon egyszerűen belé fojtották a szót. S ami ennél is kínosabb volt, valamennyien rám néztek. Oly merően, hogy jobbnak láttam hazasomfordálni.

Egy hetecske is eltelt amikorra annyira összeszedtem a bátorságomat, hogy persze egy másik párt jelvényével felékesítve, de mégis csak én próbálkoztam újra. Még csúfabbul végeztem, vagy tudja a fene! Döntsék el önök! Elmondtam újra, persze csak röviden, ahogy illik, hogy így és így, pontosabban most egy kicsit másképp, meg effélék, hanem Fjodor Mihajlovics, hú, pokoli egy kedvében volt. Még csak felém sem fordult, hanem nézett maga elé, de olyan mérgesen, hogy moccanni sem mertem. Hanem valaki egyszer csak karonfogott, egészen barátságosan, még vodka is került, egy egész pezsgós pohárral a kezembe, de amúgy siettünk. Húzott az ördögadta és közben olyan sebesen beszélt, hogy magam szóhoz sem jutottam, pedig ugyancsak lett volna mit mondanom. Mert mit nem átalloít mondani?!

– Mi mint afféle forrófejű emberek, túlságosan siettünk a parasztocskáinkkal – zárta le egy pillanatra érdekes gondolatmeneteinek sorát, de épp csak annyi időre, hogy egy tálcáról új poharakat vegyen le, a régieket meg rátegye, s már folytatta is –, divatba hoztuk őket, az irodalomnak egész ágazata több éven át úgy kérkedett velük, mint újonnan felfedezett drágakincsel. Babérkoszorúkkal öveztük a tetves fejeket. A falu az egész ezer év alatt csak egyetlen költőt ajándékozott nekünk. Kiváló költő, s még ráadásul szellemességgel is dicsekedhet, amikor először látta színpadon a legnagyobb művésznőt, Ráchelt, így kiáltott fel: “Nem cserélném el Rachelt egyetlen parasztért!” Nos, én kész vagyok tovább is menni: én minden (szövegromlás) parasztocskát odaadok cserébe az egyetlen Rachelért. Ideje, hogy józanabban nézzük a dolgot, és ne keverjük össze a hazai kocsmabúzt a legelőkelőbb parfüm illatával. – Hallgattam volna én még tovább, meg azután mondanom is lett volna mit, de ekkorra már az ajtóhoz értünk, s úgy kipenderített rajta, hogy hazáig kétszer ha megálltam. Akkor is csak a vodka miatt. Na igen, elcsattant ott egy-két pofonocska is, de oly sebesen, hogy mire észbekaptam, már be is csapódott az ajtó döndülve. Így azután nem maradt más, föl a (szövegromlás), aztán adj neki, gyerünk!.

Azóta sokat gondolkodtam a dolgon. Nem vitás, hibáztam én is. Honnan ismerhetném az ottani dolgokat alaposabban? De a jelvények! Na ebből gondolom én, akárhogy is forgatom, hogy velünk nem áll szóba, mondhattam volna én akármit. Na mindegy! Megleszünk mi Dosztojevskij nélkül is. Meg bizony! Utálok is mint a tetvet. Mint az ördögöket!

Szlafkay Attila

Játék

minusz 57-ben
a papásmamás
korszak előtt
a boltosdi-játék
volt a sikk
e játékhoz
többen kellettünk
de mi csak
ketten voltunk
Grétivel
én beálltam
a pult mögé
Gréti pedig
kiküldtem
sorbaállni

Mi nem leszek

Mi nem leszek
(tudatom)
hogyha nagy leszek
terrorista nem leszek
és még mi minden
nem leszek
azt előre nem tudhatom
mert még nem
fejlődött ki
egészen
a tu-
- da-
- tom

Korváltozatok

mire megszületek
költő leszek

mire nyugdíjas leszek
író leszek

antalfabétikus igeóta
mire meghalok leszek

Galántai Zoltán

Rimbaud

Szilveszter napja volt. Mindig is megvettem ezt az ünnepet, amikor az emberek kötelességüknek érzik, hogy mulassanak, jól érezzék maguk, és berúgjanak, aztán ordítva kóboroljanak az utcákon csak azért, mert úgy képzelik: most ért a Föld keringésének azon pontjára, ahol tavaly ilyenkor járt. Akkor is lármájukkal verték fel a várost, és nem jutott az eszükbe, hogy közben az egész naprendszer elmozdult a Nyilas csillagkép irányába, ami pedig azt jelenti, hogy a részegséggel ünnepelt, bezáródó körpálya valójában leginkább hullámvonal, amilyenek az óceán hullámai, ahogy akadálytalanul futnak ismeretlen partok felé a szürke ég alatt.

Hiába tudtam azonban ezt, és üldögéltem szobámba zárkózva, ha elhatolt hozzám a ricsaj, kacagás, törő üveg zaja: beszivárgott az ablakkeret résein, összezavarta gondolataim, és nyugtalanná tett, míg végül kabátot vettem, és lerohantam a mámoros tömeg közé. Pedig nem volt kedvem a többiekhez hasonlóan tombolni, de magányosnak éreztem magam, és ennél még az is jobbnak tetszett, ha másnap undorral gondolok vissza erre az éjszakára.

Felnéztem, és nem láttam a csillagokat, mert az eget a gyárak füstje lepte el. Valaki nekem tántorodott, mások itallal kínáltak, és kurjongatva, falkában vonultak tovább. Kiáltásuk elnyomta a közeli tenger morajját.

Az emberáramlat uszadékfaként sodort valamerre, házfalakhoz szorultam, petárdák robbantak mellettem. Mindenki az utcára tódult, vakok tapogatóztak kétségbeesetten, öregek botorkáltak, síró kisgyerekek kapaszkodtak szüleik kezébe, fiatalok kiabáltak át egymásnak a túloldalra, autók dudáltak, és sofőrök káromkodtak.

Így vetődtem el a folyó partjára. Néztem egy ideig a szennyes habokat, amik konzervdobozt, szemetet, és üres olajoshordókat görgetnek a nyílt tenger felé – ugyanezt a képet figyelhettem nap mint nap irodám ablakából is –, közben a piszkos ködben részegek csatangoltak néhány lépésnyire tőlem a romladozó, szürke falak között. Aztán, amikor a hideg csontjaimig hatolt, és megdermesztette ujjaimat, betértem a legközelebbi kocsmába, hogy igyak valamit.

Amikor kinyitottam az ajtót, fény, cigarettafüst és izzadságszag vágódott az arcomba. Majdnem visszafordultam.

Az olajosan csillogó testek szorosan egymáshoz szorultak, látszólag önálló életre kelt karok gesztikuláltak fejük emelkedtek ki a masszából, és buktak vissza. Száznyelvű káromkodás, átkok és részeg könnyek, a kártyázók izgatott kiáltása kábított el, mire elvergődtem a pultig, ahol erősen kifestett lányok kellették magukat. Szájukban csikk parázslott, és aki tehetett, símogatta, fogdosta, tapogatta őket – amire szemlátomást ügyet sem vetettek.

A hőség szinte kibírhatatlan volt, de sem helyem, sem bátorságom nem volt levetni kabátomat – féltem, hogy ellopják.

Az ital hamar a fejembe szállt. Tudtam, hogy lassanként haza kellene indulnom, mégis maradtam még.

Nem volt kedvem megint keresztültörni a tömegben, és kimenni a nyirkos utcára, és különben is – utólag képtelen vagyok visszaemlékezni, hogyan történt – beszélgetni kezdtem egy dán kazánfűtővel, később pedig már csak hallgattam szinte összefüggéstelen keverékszavait. A tengeréről mesélt, végtelen, háborítatlan víztükörről, hol a mammutóceánjárók utasait is a parányiság érzése keríti hatalmába, amint eltűnik a part sötét sávja, és akaratlanul is halkabban mozognak a fedélzeten. A tenger pedig négy emelet mélységben algákat és moszatot sodor, meg különös növényeket, amiket egy vihar tépett ki a talajból, vagy lassú folyamok mosták körül gyökereik talán éppen Afrikában, a legendás és elveszett kontinensen.

Először nem hittem neki – vagy csak úgy tettem, mint aki kételkedik –, azt állítottam, hogy az ismeretlen földrész csak mese, és pontosan ilyen kocsmákban szoktak fecsegni róla a féljőznan tengerészek. Ekkor megesküdt, hogy igazat mond, sőt, azt is felajánlotta, menjek vele. Én pedig igent mondtam, hogy másnapra elfeledjek mindent, ahogy azt is, miképp vergődtem hajnaltájt haza a kihalttá váló tereken keresztülvágvva, és zuhantam mély, álomtalan kábulatba.

A dán azonban este ajtóim előtt várt a lépcsőn ülve, és azonnal magával cipelt a kikötőbe.

Patkányok surrantak el mellettünk, és láttuk a hajóórségek tagjait a berakodásra váró bálák halmjai között, de nem fedeztek fel minket, amint a ládák között osonva elértük a legkülső mólót. Még mindig tréfának véltem a dolgot, vagy csapdának, ahol a fűtő társai majd váratlanul rám vetik magukat, és kiosztanak, talán életemet sem hagyva meg, de minden máshogy történt.

A vitorlás kicsi volt, régi, és minden palánkjá más hajó testéből származhatott. Rozsdás szögek tartották össze úgy-ahogy, a fenéken bűzös víz hullámozott, és apró faforgácsokat meg korhadt gerendárapokat, szalmát, üres bádognakánát és narancshéjat ringatott, ha egy nagyobb hajó haladt el mellettünk.

Látszólag élettelenül sodródunk ki egy olajszállító nyomdokvizében a nyílt óceánra, és ott az áramlások szeszélyére bíztuk magunk.

Napokon át beszélgettünk az ismeretlen kontinensről, miközben meg sem próbáltuk kormányozni a vitorlást, éjszakánként pedig olyan érzésem volt, mintha az egész Földdel együtt haladnánk az olajtól mocskolt tengeren a Nyilas csillagkép irányába, csendesesen és kiszámíthatatlanul. Egész idő alatt nem jutott eszembe, hogy valójában örültség, amit csinálunk, hiszen olyan sokan próbáltak már meg elvergődni Afrikáig arany, rabszolgák és elefántcsont reményében, és mindannyian kudarcot vallottak.

Aztán vihar zúdult ránk függőleges vízfalakkal, hínár és rohadás szaga borította el a kabint, az árboc pedig kettéhasadt, és mind távolabb sodródva tőlünk, talán előbb is érte el a kontinenst, mint mi magunk.

Mert kikötöttünk végül a rég áhított földön, és szomjúságtól lázasan kúsztam az eldobált üres konzervdobozok között a homokban a fák felé. Éppen hajnalodott a sötét ég alatt.

Hirtelen kiabálás harsant, hallottam a kibiztosított gépfegyver závarjának kattanasát, és amikor felegyenesedtem, fénycsóva csapott az arcomba. Szögesdrót vágta el előlem a további utat.

Kétségbeesetten fordultam meg. Talán magyarázatot vártam a dántól, noha tudtam, hogy úgy sem érhet semmit, de nem láttam mást magam mögött, mint a szürkén hullámozó tengert.

Öröm Miklós

A bolond

Úgy vagyok e mostani ilyen időkben
mint a Bolond
nem kívánom egyik nem kegyét sem
meglengetem kalapom felétek
és azt kiáltom: sokasodjatok

Az volna jó ha unalmam
közétek szórhatnám mint láncomat
kicsiny darab hogy mindőtöknek jutna
s látva méllázó kedvetek
hallelujáznék boldogan

Kis Szemán Róbert

Gerda, Noa és Waliluso

– *etűd* –

Szaxofonos Gerdát mindenki ismerte. Nap mint nap ott játszott a Grabenen, a Szentháromság-szobor tövében, magányosan, olykor még kijebb az utca végébe szorulva. De akik közönyösen haladtak el a zajos dél-amerikai, vagy a szalonzenét játszó öregfiúk mellett, azok is megálltak, ha meghallották halk muzsikáját, mert Gerda igézően játszott. Már a májusi nap bamára szította az arcát, a tavaszi szél barázdásra fújta a kezét, ujjai úgy futkostak föl- és alá a hideglényű hangszer tükörsima felületén, akár egy barna rák a nyálkás, csillogó köveken. Gerda szorosra csomózott piros kendővel védte a fejét a nap erejétől, lappadt mellére és görögdinnye hasára kinyúlt, kékesszürke pulóver tapadt.

Szaxofonos Gerda halkan játszott, csak egészen közlelről lehetett meghallani, de oly panaszosan, hogy előbb meghökkentette, majd megállásra kényszerítette az embereket. Szoros gyűrűbe fogták és lenyűgözve, részvétellel hallgatták. A szikrázó hangszerből bizonytalanul és keserves lassúsággal kígyóztak elő a melódiák, az alkotás minden kínját magukon viselték; kiitapinthatóvá, szinte láthatóvá vált születésük, talán a szépségük is ebben rejtett; a hangok Gerda bensejében fogantak meg, színekkel és érzésekkel telítődtek, kiszakadtak a testéből, átpréselődtek a hangszerbe, végiggurguláltak benne, megfestődtek puhafényű ezüstjével, majd lassan kibomlottak a légbbe, és megrezegtették a lélek rejtett húrjait.

Gerda pulóvere alól piros kockás vászonruha lógott kövér csípőjére, kék mackónadrágja bő redőket vetve omlott kopott tornacípőjére. Játék közben az öregasszony ide-oda topogott, a zene ütemére vonogatta és rángatta a vállát, emelgette a karját, tekergette a nyakát, ingatta a fejét, az ajkát beszívta, szemhéját félárbocosan düledt szemgolyójára eresztette - leginkább egy óriás álmodozó teknőcre hasonlított ilyenkor. Gyakorta melléfogott, de a hamis hangok mitsem ártottak a dallamnak, eltörpültek muzsikája szépsége mellett. Visszafogottan, tompán, de átszellemülten játszott a legszebb dalokat, egyiket a másik után fáradhatatlanul, kedvence a Lili Marlen volt, a zene szüneteiben zavartan hajlongott, bárgyún mosolygott, s ujjával kislányosan nyújtogatta, sodorgatta pulóvere alját.

A hallgatók figyelmét, Gerda nagy bosszúságára, délutánonként Waliluso vonta magára. Waliluso piszkosfehér tógában és római saruban jelent meg a Graben végében, fején aranyzott levelekből összetákolat babérmagok csillogott. Jobb vállán légiós zászlórúdját egyensúlyozta, olykor meg-megrázta, hogy a rúd végére eszkábált fehér műgálambok megrebbentek, s szárnyaikon csilingelni kezdtek az aranycsengettyűk. Bejárta a belváros utcáit, közben halkan varázsigeiket mormolt a foga között, időnként megállt, vagy föllépdelt valamelyik templom lépcsőjére, és titokzatos varázsjeleket rótt a levegőbe; a víz, a fény, a levegő és a nap erőit idézte

meg. Szóba elegyedett a járókelőkkel, hosszan beszélt nekik az örök békéről, a természet erejéről és szépségéről, majd váratlanul faképnél hagyta őket. A Dóm téren belekötött a perzsákba és az arabokba, amit a polgárok elégedetten nyugtáztak. Waliluso varázsjelei néhány idomított galamot csalogattak a földre, buzgón tipegtek a nyomában, lesték a markából észrevétlenül kihullatott magvakat.

Aztán ezek a madarak is elpártoltak Walilusótól, fölropptak társaikhoz a dóm párkányára, s várakozón pislogtak a Singerstrasse felé. Noa a Singerstrassét a dómmal összekötő kis utcából fordult ki. Vénségesen vén volt, hátát szinte derékszögben törte meg éktelen púpja, amely fejét a föld felé nyomta. Rendszeresen fölbukkant a város különböző pontjain, mindenhová maga után vonszolta sárga-piros Billa-szatyráját és kizitáskáját, amely dugig volt madáreseléssel. Hétrét gömnyedve cipelte a terhét, s ha belenyúlt a szatyrokba, a járókelők nagy ámulatára elsötétült felette az ég, galamok és verebek serege ereszkedett alá, s rövidesen olyan szorosan fogták körül, hogy szinte lépni is alig tudott. Noa mégis átvágott a madarak nyüzsgő tengerén, mert sietett, hogy a város valamely másik pontján tűnjék föl ismét...

Egyszer egy délután a sétálók figyelmét a dóm fölött gyülekező sötét esőfellegek kötötték le, amelyek fenyegető gyorsasággal közeledtek a Kahlenberg felől, beékelődtek a dóm tomya és teteje közé, fönnakadtak a köcsipkéken, ráhasaltak a színes cserepekre. Óriási záport ígértek. A járókelők futva igyekeztek haza, behúzódtak az ereszek alá, latolgatták, elérik-e a következő kapualjat, az esernyők után kotorásztak a táskáikban.

Ezen a délutánon egy idegen fiatalember járt éppen a Szent István tér sarkán. A dómot behugyoló fellegek láttán megtorpant, kémlelődött, majd a tér túlsó oldalát kereste a tekintetével. Talán ez a futó tétozás okozta a vesztét; késve lódult neki a térnek, pár lépés után csöpögni kezdett az eső. Súlyos, kövér, sokat sejtető cseppekben. Valószínűleg szégyellt visszafordulni, behúzódni egy esz alá, hát előre menekült. Az esőcseppek egy szempillánál alatt átlátszatlan vízfüggönnyé sűrűsödtek, amely minden irányban elvágta az útját. A tér kellős közepén járt, lecövekel, és késébeesetten körülnézett. A kapualjak, amelyek védelmet nyújthattak volna, halványan sejtettek a távolban, az esőfüggöny mögött.

Egyszerre váratlanul, honnan honnan nem, Noa bukkant föl mellette, mintha csak a földből bújt volna ki. Noa a záporral mitsem törődve vonszolta maga után szatyrait a nyálkás kövezen. Megállt a fiatalember mellett, de nem pillantott rá. A földre állította a szatyrokat, két kézzel beléjük markolt, és körkörös mozdulatokkal, akár a magvető, szórni kezdte az eleséget. Az égből fürtökben ereszkedtek alá a madarak, a szárnyaikon szétporló vízcseppek összekeveredtek a magvakkal. A galambok szaporán bólogatva kapkodtak az esőpatakokban úszó eleség után. Noa, ahogyan csak megtört dereka engedte, fölegyenesedett, s alulról az idegen arcába tekintett. A homlokán végigcsurgott az eső, a szeme fényesen csillogott, mint a templom esőáztatta cserepei.

– Ugye szépek a madaraim, fiatalember? – szól, és otthonos mozdulattal körbemutatott. Az idegen bólintot.

– Jól eleredet, de ilyenkor legalább nem tapossák agyon szegénykéimet - folytatta.

– Mintha dézsából öntenék – morgolódott –, még szerencse, hogy mindig magamnál hordom az esernyőmet – bökött biztatón a táskájára.

Az idegen egyik lábáról a másikra állt, cipőjében cuppogott a víz.

– A galambok magát is megszokják – mosolygott Noa –, ne mozduljon, már a cipőjéről is csipegetnek!

A madarak gyűrűje valóban egyre szorosabbra zárult körülöttük, egymáshoz szorultak, a karjuk összeért.

A Graben felől Gerda és Waliluso bontakozott ki az esőből. Civakodtak. Szaxofonos Gerda az eső elől a pulóvere alá rejtette a hangszerét, Waliluso a hóna alá csapta aranyleveles babérkoszorúját, hogy a föl-föltámadó szél bele ne kapjon. Közeledtükre a madártenger engedelmesen szétvált, majd a sarkukban azonnal ismét összezárult.

Noa előtt megálltak. Gerda szemhéján, akár egy ereszen öszegyűlt, majd cseppekben csordogált le a víz, Waliluso az égnek emelte az arcát, és hálaadó imát intézett az elemekhez. Noa rosszallóan tekintett rá.

– Ugyan, hagyd el! – szólt csöndesen, de határozottan. - Ezt tartogasd az embereknek!

– Elhoztad az esernyődet? – szegezte neki a kérdést Waliluso köszönés helyett.

Noa bólintott.

– Ez meg ki itt? – bökött az idegenre Waliluso légiós zászlórúdjával, hogy megszólaltak a csengetyűk a bot végén, s karimájukról aranyos cseppek hullottak a víztócsákba. Szaxofonos Gerda is az idegenre vetette teknőc-pillantását.

– Egy idegen – válaszolta szelíden Noa. – Nem mindegy neked?

– Én ismerem – kottyantott közbe Gerda, és hamiskásan a fiatalemberre pillantott.

– Remélem nem veszed be az ernyő alá? – kérdeze Waliluso, és fenyegetően forgatta hozzá a szemét.

– Kit veszek be és kit nem, az én dolgom. Semmi közöd hozzá! – utasította rendre Noa.

– De hiszen ez egy idegen! – Mindig csak hárman szoktunk állni alatta! Ó már nem fér be! – méltatlankodott tovább Waliluso.

– Idegen, nem idegen, nekem egyre megy. Most ő is velünk lesz. Ha nem tetszik, fel is út, senki sem tartóztat! – jelentette ki Noa ellentmondást nem tűrő hangon.

– Nekem tetszik – pislantott a fiatalemberre álmodozón és kacéran Gerda.

– Neked mindenki tetszik! – dohogott Waliluso. – Ez is biztosan ott nyáladzott körülötted, amikor játszottál. És azt tudja vajon, hogy nejlonzacsót gyömöszölsz a szaxofonba, eltömöd, és attól olyan különös a hangja?

Gerda elsápadt, s kinyúlt pulóvere alatt önkénelenül is magához szorította a hangszerét.

– Hogy mondhatsz ilyet? – sopánkodott.

– Akarod hogy megmutassam? Add csak ide! Vagy vegyem el? – kiáltotta Waliluso, azzal megragadta Gerda karját, és rángatni kezdte. De az öregasszony sem hagyta magát. Két kézzel szorította a szaxofont a hasához, s közben hangosan sivalkodott. – Segítség! Nem adom! Te hitvány alak! Szemfényvesztő! Te mersz hozzámnyúlni, te csúszómászó! Polgármester lakája! A mi békekövetünk! Ott a helye minden csúcstalálkozón a politikusok mellett! Pfüj! Gané!

– Hagyjátok abba! – szólt rájuk szigorúan és erélyesen Noa, aztán még fenyegetőleg hozzátette. – Különben nem veszem elő az esernyőmet!

Waliluso erre elengedte Gerda karját, Gerda pedig abbahagyta a szitkozódást, és megigazította megtépázott pulóvere alatt a domborodó hangszeret. Várakozón pislogtak.

– Gyertek közelebb! – parancsolta őket magához Noa. – Te is jöhetsz! – intett barátságosan az idegennek is.

Közelebb léptek, és szorosan közrefogták Noát. Gerda, Waliluso és az idegen.

– Még szorosabban! – sziszegte Noa. – Hogy mindenki aláférjen!

Zárt négyszöget alkottak, a vállaik egymáshoz símultak. Noa résnyire kinyitotta a táskáját,

és becsüllyesztette a karját. A táska mélyén megcsillant az esernyő fényes nyele. Feszülten figyelték, Waliluso izgatottan lihegett, Gerda várakozón kimeresztette a szemét. Noa lassan, óvatosan kihúzta a táskából az esernyőt. Waliluso megkönnyebbülten sóhajtott föl és hátrahajolt, Gerda a szája elé emelte a kezét, és aprót sikkantott a gyönyörűségtől. Noa a feje fölé emelte az ernyőt és egy gombnyomással fölnyitotta. Az esernyő nagyot rúgott, fölszaladt és szétnyílt a fejük fölött. Az eső a csupasz vázon keresztül továbbra is kitartóan paskolta a fejüket. A rossz bordák alatt még szorosabban símultak Noához. A dómtér kihalt volt, a templomcserepek alatt a vízköpők csúfondárosan vigyorogtak, vastag vízsugarait az üres tér közepéig lövelték.

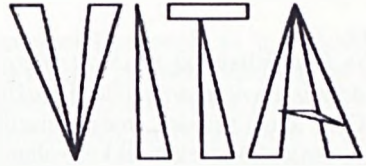

**Összeállította Turcsány Péter és Erdei János,
a POLISZ c. időszakos lap szerkesztői.**

Géczy József

Három féle a rendszerváltás valóságaiból

“Gyökér, lomb és száraz ág.

Háromféle valóság

Ki abból csak egyet lát,

Nem látja a fát magát...”

(Bródy János: Vásárhely fölött az ég...)

GYÖKÉR

(avagy néhány nyilvánvalóság a rendszerváltozásra rendeltetett rendszer eredendő bajairól)

Ma – amidőn már nemcsak a téveszmék buktak meg, hanem az összeomláskor felfrissenő régi-új rögeszmék is megfáradtak – talán nem lesz haszontalan ha a kimúlt posztsztálini modell néhány születési fogyatékoságával kezdjük álságos elmefuttatásunkat. Csak egy-két ritkábban emlegetett mozzanatot említünk. A teljeskörű feltárást átengedjük a XXII. századnak.

Rendszer volt-e egyáltalán a lelkekben és vasbetontömbökben még sokáig kísértő valami? Erről most egyáltalán nem nyitunk vitát. Kedvünk lenne hozzá, ám a vita e folyóirat hasábjain mégiscsak az *átmenetről* folyik. A *hová*-ra sem igen térhetünk ki (azt úgysem tudjuk, csak mondjuk). Szóljunk hát valamit a *honnanról*.

1. Az egyenlőség iránti EMBERI vágy (felülről nézvést irigység, alulról átélve igazságérzet) valószínűleg egyidős a TÁRSADALMI egyenlőtlenséggel. Ezen ősi törekvé-

sek egészen az ipari forradalomig a falvak kölcsönös felgyújtása, a férfiak karóba húzása, a nők megerőszkolása után – beletorokoltak valamiféle kicsit új – nagyon régi rendbe. Visszasímulnak az olyan-amilyen valóságba.

A kapitalizmus új helyzetbe hozta az egyenlősítő és igazságtévő ősi képzelgéseket, mozgalmakat. Az anyagi javak termelésének, a társadalom egybeszervezettségének ezen a soha nem látott fokán a korábban történelmileg “csaknem” veszélytelen pozitív és negatív utópiák előtt megnyílik a politikai önmegvalósítás egyszerre ígéretes és tragikus lehetősége. Megtestesülhet a Sátán tanítása – végpontján(?) a fasizmussal. De fenyegetetté válnak, átpolitizálódnak a progresszív eszmék is. A *jakobinus diktatúra már riasztó előképe az eltorzított IGE “bolsevik típusú” megtestesülésének.* (Például!)

2. A századfordulóra világméretesedett kapitalizmus strukturális válságának egyik melléktermékeként megjelenik a tőkés viszonyok (magántulajdon, piac) túltagadása. Most már nem mint elvont eszme, hanem mint hatalomra orientált anyagi erő. A *fennálló rend kritiká-*

ja (szocializmus) vadházasságra lép a megdöntés, a voluntarisztikus átalakítás vágyával. Ott, ahol mindez messianisztikus-plebejus egyenlősítő törekvésekkel valamint bizáncias tekintély-kultusszal, küldetéstudattal párosul - ott előkerül a puska is. (Egyébként is kéznél van.)

A korai tagadás, túltagadás eleve magában hordozta a tagadás tagadásának mozzanatait. A létrejött rendszer sikertelenségével, despotizmusával, a civilizált polgári egyenlőség visszaharósfításával tagadta önmagát. Másrészt közvetve de egyre nyilvánvalóbban tagadta őt az a világkapitalizmus, amelyből meghaladás címén önmagát kircszettette. Harmadrészt tagadták a benne lakó lények szellemi és politikai lázongásai, hétköznapi cselekedetei. (Látványosan 1921-ben, 1956-ban, 1968-ban, 1980-81-ben és végül itt mostanság a végjátékban.)

Nem az államszocialista zárványok létrejötté a megmagyarázhatatlan (bár ez is különös), hanem tartós, szívós fennmaradásuk. A nem létező "létezőt" úgyis felfoghatjuk, mint egy statikus válságmodellt, amely sikeresen menetelt hátrafelé egy előrehaladó világban. (A kiirthatatlan "rendszeridegen" elemeknek hála, eközben itt-ott fejlődést is produkált.) A válság tehát nem a nyolcvanas években keletkezett. Az összeomlás előre bele volt kódolva a szisztémába. A közelmúltban "csupán" annyi történt, hogy e válságfolyamatok összegeződtek, felszínre robbantak és tudatosultak a szereplők agyában.

3. A "hatalomra jutott utópia" önmegvalósulni akart. A világalakítás terve hamar beleütközött a valóság falába. Esetünkben sem volt eszköz a tárgyi és emberi valóság átlényegtetésére. Némi lelkesedési gyakorlat és nevelési kísérlet után elkövetkezett a tárgyak és emberek fölötti intézményes erőszak ideje.

A hívők egyre fogyatkozó tábora és a hatalom végül kénytelen volt megelégedni egy

látszatvalóság felépítésével. Elhitette önmagával és népével, hogy a látszat a létező, és a létező a látszat. A hitet szükség szerint pótolta a butítás, a megfélemlítés, a kényszer.

A népnek demonstrálnia kellett: látja a palástot a meztelen királyon. Egy idő után, már azzal is megelégedtek, ha nem kiáltja: "A király meztelen." A következő fázis: "A király meztelen, de hát történelmileg így adódott." Végül már a hatalom birtokosai is szerették volna abbahagyni az egészet. "Múljon a rendszer, csak a hatalom maradjon." A legnagyobb akadályt azonban mégis maga a bürokratikus struktúra, annak felmérhetetlen erejű tehetlenségi nyomatéka jelentette.

4. Az államszocialista rendszer bukásában óriási szerepe volt a lelkiismeretfurdalásnak illetve a rossz lelkiismeretnek is. Ez egyaránt érvényes a bűnökbe, őrülségekbe torkolló túlkompenzálásokra, valamint a rendre elvetülő megtisztulási törekvésekre, reformkísérletekre. Nem Marx és "kénes bandájának" alantas terveit hajtotta végre egy népellenes bűnre összeesküdött csoport – mint azt szobordöntögetés szintű elemzések manapság természetes diadalittassággal hangoztatják.

A dolog fordítva áll. Az álszocializmus mindig is szervi legitimációs válsággal küzdött, hiszen egyre reménytelenebb ellentmondásba került eredeti eszményeivel. Képtelen elviselni önnön hatalmi ideológiájának hivatkozott elméleti forrásait. Feledtetni akarta, elhazudta saját forradalmi ígéreteit, újra és újra átírta mozgalmi előtörténetét.

Összeörte a tükröt, festett képet tartott magasba, irtotta, elnyomta a kételkedőket. Mégis akarva-akaratlanul, de minduntalan visszatért a kiindulóponthoz. A háttérben, a cselekvésben a kiépülő hazugságok rendszerében mindig ott munkált a hamisság érzete és ez állandó bizonyítási kényszer.

A "fejlődésre kötelezett" fejlődésképtelen rendszer hatalombirtokosai és végső szembe-

nézéstől visszariadó álmodozói kénytelenek voltak fejlődést szimulálni, vagy egyszerűen belehazudni a valamit a semmibe. Kifelé rettegett a rendszer a tőkés külvilágtól, mint ígéreteinek élő cáfolatától. Befelé semmitől sem rettegett jobban mint a “baloldali” kritikától, a hirdetett értékek mentén való lelepleződéstől. Hogy azt egymagában megdönteni nem tudta, az már egy másik kérdés.

5. Közismert, hogy *Kun Béla*, valamint dédapáink mostanában megtagadott, sírjában, emlékében meggyalázott egyik fele (haramada?) úgy 1918-19 táján nekiveselkedett a szóbanforgó utópia közvetlen (világforradalmi) megvalósításának. Az államszocializmus végül mégiscsak egy birodalmi reexport formájában jött el hozzánk 1945 után, a nagyhatalmak szívés – bár kényszeredett – közreműködésével. A nagypapák jóval kisebb – bár a ma bevallottnál mindenféleképp nagyobb – hányada hitt akkor már az egészben. A “világforradalmat” megjárt generáció javát ekkorra már Sztálin kivégezte, a háború megtizedelte. Ennek okán is a mindenkor ügyeletes történelmi balek, az ifjúság adta a szükséges mennyiségű fanatikusok derékhadát.

Az első tíz évben megkísérelték Magyarországra kényszeríteni az államszocializmus harmincas években fixálódott szovjet-orosz modelljét. A szuronyok mellett önzetlen tanácsadók ezrei is serkentették a sztálini államstruktúrák szorgos-dolgos, aprólékos átmásolását. Ezt az egyszerre nyomasztó és idétlen kabátot azonban a magyar társadalom ledobta magáról. Előbb passzív ellenállással. 1953-tól erkölcsi mozgalommal. 1956-ban fegyverrel, végül pedig gyakorlati tagadással. Startvonalán akasztófákkal tífzdelve, de mégis kialakult a sztálini modell egy sajátos magyar oldalága, alrendszere. Többek között nevezhetjük feudálszocializmusnak, avagy éppen felvilágosuló posztsztálinista manipulatív puha diktatúrának.

Az államszocializmusnak ez a második modellje, egy részt jó, mert előkészítette a rendszerváltást (*előkészült benne a rendszerváltás*), másrészt rossz, mert zavarja az új hatalmat (hatalmakat) az abszolút tagadásban. *A mutatvány emberfeletti: miközben építeni lehet az elmúlt harminc évben végbement felvilágosodás és majdnem polgárosodás eredményeire, ezt hitelesen le kell tagadni a politikai ideológiában.* Mindazonáltal a hamis diagnózisra épülő hamis terápiák szerepet játszanak ugyan a gazdasági rendszerváltozás akadozásában, a döntő talán mégsem ez. A sajátos magyar modell – amelynek névadója *Horthy Miklóshoz* bomirtan hasonló hányattatások után elfoglalja majd helyét a magyar történelemben – sokakban kifejlesztette a rendszerváltó készségeket. A makrostruktúrák megújuló képessége dolgában – és általában a hatékonyság, a versenyképesség terén – még sem állunk lényegesen jobban, mint a “klasszikus” szovjet típusú néhai államszocializmusok.

6. Az átmenet előtörténeténél maradva, jelzésszerűen még egy gyakran vitatott kérdéskörrel: A szétporladt rendszer elagonizált volna talán még tíz évig is, ha nem jön Gorbacsov. Az a bizonyos – manapság már kevésbé újult áhítattal emlegetett Nyugat egészen jól elvolt önmagával nélkülünk is. (A fegyverkezési versennyel, az új ipari forradalommal az információrobbanással persze azért megcselekedte, ami rá volt mérve.) A lengyel válság azonban (háttérben az elhülyült-elposványosodott Brezsnjev-éra üdült neosztálinizmusával) már a végjáték előszele volt. Gorbacsovnak, akárkinek jönnie kellett. A sok kis apró eroziócska, a milliányi minifelvilágosodás – pici polgárosodás nélkül nem lett volna se peresztrojka, se glasznosztj, sem az ami utána következett.

Kukorékoltunk és éppen hajnal lett? Nem, ezt a politikai hajnalt sok-sok kis konzervatív, liberális, baloldali, népi és urbanus és nem

utolsó sorban dezideologizált kakas kukorékolta össze, sok-sok kis tyúkocská szenvedte ki. Az már szerencse kérdése, ki mikorra időzítette a kukorékolást és kinek tartották a csőréhez a mikrofont!

LOMB

(avagy történések a hatalom kérdésével fertőzött szférákból)

A magyar átmenet szálai különösen kuszák. Nehéz visszakeresni a kiindulópontokat, az előzményeket, a fordulatokat. Sok függ attól is, mit éltek át a szubjektumok és közösségeik. Van akinek semmiféle átmenetélménye nincs. Az egész negyven évet egyetlen sötét éjszakaként viselte el. Egyszer csak vége lett a lidércálmoknak és kész. Leírható az átmenet, nagyjából objektívizálható tények mentén is. Lássuk először a “személyes átmenetünket”. Szubjektíve ugyanis az a döntő, mit hogyan éltünk át, mikor milyen elismeréseink voltak, és ma miként emlékezünk vissza minderre. Az sem érdektelen milyen nagyapómesét tudunk hitelesíteni környezetünkben, mit hitetünk el önmagunkkal és másokkal.

Hol kezdődik hát az *én* átmenetem? (Mint az nyilvánvaló, személyiségünk integritásának megőrzése szempontjából a többieké egyébként sem érdekes.) A végjáték előérzete talán akkor érintett meg először, amidőn – bocsássa meg nekünk a Teremtő – vörös bort bontottunk Brezsnyev halálhírére. Vagy ahogy a béna kezű és elbutult képű Csernyenko az oszlopnak támaszkodva fogadta a részvétnyilvánításokat Andropov gyásszertartásán? Vagy amint Gorbacsov első nagy beszédében korán elhunyt barátommal, *Rákai Pistával* ujjongva leltük fel a sablonok függönye mögött egy egészen új világszemlélet ígértét? Vagy az 1987 tavaszi szegedi “szocializmus konferencián”, ahonnan megszégyenül-

ten távozott az “offenzív helybenjárás” jobb sorsra ígérkező populistá apostola, *Berecz János*? Vagy 1987 őszén állampárti alapszervezetünk vezetőségi ülésén, ahol “kemény küzdelemben” jegyzőkönyvben rögzítettem harcias véleményemet: miszerint a tagkönyvcserre cinikus üresjárat, a válságkezelést elszabotáló pótcselekvés. (Micsoda ellenálló múlt – kár, hogy ilyesmije majd mindenkinek van. Vagy még olyanabbja.)

Itt egy kis időre megszakad egyéni átmenetem. Az utolsó békebeli évben ismerkedtem a magánépítkezés gyönyöreivel. 1988 szeptembere táján – valahol az épületfableszerzés és a tetőfedés között, hirtelen “megvilágosodtam”: alkotmányos egypártrendszer, határolt többpártrendszer, érdekszervezeti pluralizmus, demokratikus szocializmus mint társadalmi forma – mind-mind a múlt (ámbátor bátor) zenéje. Beköszöntött a végjáték, “nyakunkon a többpártrendszer”. Felsorakoztak a versenyzők, kezdődik a kíméletlen küzdelem. A tét – például az akkoriban alakuló reformkörök számára – nem a meghatározó szerep, hanem, hogy lesz-e demokratikus baloldal az új világban? Bekövetkezhet-e még időleges – ám a baloldal sorsát megpecsételő – visszarendeződés, sikerül-e rehabilitálni az “európéer szocializmust” – befogadtatni az eljövendő demokrácia családjába?

Egyáltalán lesz ebből demokrácia, vagy beindul a békés átmenet a leszámolás felé – hőkentem meg *Nagy Imre* temetésén, ahol pillanatok alatt egy pokróc alá vontak addigi ádáz ellenfeleinkkel. Reformkommunista is csak kommunista, hiába tülekszik ide a koporsóhoz – harsogta *Orbán Viktor*. Elindította ezzel azt az antiszocialista munkaversenyt, amely mára a liberalizmust és a “lakiteleki szellemet” is sarokba szorította. Mentiségére legyen mondva, a hatalmi harc kegyetlen törvénye szerint ez a verseny nélküle is elindult volna. További mentés, hogy a liberálisok az addigi játékszabályok felrúgása nélkül nem

küzdhetnék volna fel magukat második politikai erővé.

Külön misét érdemelne ez az úgynevezett reformkommunistaság is. Kelet-Európa általános meg nem értésében Nyugat is csak addig jutott el, hogy “megbuktak a kommunista rendszerek”, no meg a komcsik meg az “utódpartok” – stb., stb. Amerikától nem is vár el többet az ember, de Nyugat-Európa már túlélhetne a döntő percekben még indokolt liberál-konzervatív diadalmámon. A nyugati szociáldemokrácia önálló értelmezés helyett átvette politikai ellenfelei nyelvét és versengve próbált rajtuk túltenni. A valamikori kommunista-szociáldemokrata gyűlölködésekből, szembenállásból levezetve lehetetlen megérteni a baloldal és a demokrácia Lajtán inneni pokoljárását. Ezek a rendszerek – s különösen a magyar – már rég nem voltak pusztán és elsősorban kommunisták. Mint ahogy a demokrácia és a polgárosodás értékeit valló reformpolitikuskok és állampárton belüli ellenzékieskedők többsége sem volt az. Ezen nem változtat az sem, ha félrevezető elnevezéssel egy időben közülük egyesek valamiféle becsületből vagy dacból reformkommunistának vallotta magát.

Ha sértődős természetű volnék, valahol az elfajuló választási kampány táján befejezetteknek nyilvánítanám az átmenetet.

Mi szocialisták enyhén szólva nem voltunk mentesek születési fogyatékoságoktól és egyéb hibáktól. Talán mégis túlzás volt össznemzeti bűnbaknak kinevezni bennünket és folyton ránk mutogatni mint a múlt maradványaira. Törvényesen is a régi rendszerhez kötődőknek nyilvánítottunk. Más motivációk is közrejátszhattak, ám a jogutódság felvállalása nélkül érvényét veszítette volna a nemzeti kerekasztalnál kötött megállapodás. Igaz, hogy úgysem tartotta be senki. Sokaknak kapóra jött a ránk zúduló ösztűz. Úgy gondolták mindenki más helyett elvisszük a balhét, lehetővé téve ezzel az átmeneti magánstratégiák

sikerét. *Legnagyobb kár, hogy mindezen közben homályban maradtak a rendszerváltás tényleges akadályai.* Gettóba, deffenzívába szorulva mi sem fordíthattunk kellő figyelmet rájuk. Sőt, néha a szélsőséges ítéletek ellen felépve már azon vettük észre magunkat, hogy azt védjük, ami ellen harcra szerveződünk.

Az objektivitás mentén sem könnyű a magyar átmenet kiindulópontját meghatározni. Nem köthető egyetlen falomláshoz, csengettyús tüntetéshez avagy diktátorfutáshoz. A rendszer kiépülésének felpörgő, tisztán irracionális és tisztán voluntarista szakasza 1953-ig tartott. 1953-tól egészen az 1989-es NAGY SZÉTPORLADÁSIG mindvégig jelen voltak a korrekciós erők, a felvilágosodási, a polgárosodási és más autonóm törekvések. *A viszonylagos haladás képviselőit nem sikerült teljesen szétzúzni sem 1955-ben, Rákosi második – pünkösdi – királysága, sem az 1956 utáni megtorlások időszakában.*

Ott találjuk őket nemcsak a perifériákon, vagy a durva elnyomatás pozíciójában, hanem a hatalmi-igazgatási intézményrendszer egyre bővülő zugaiban, a termelés különféle területein.

A zsilipek kétségtelenül az 1988 májusi pártétekezlet – korántsem mindenben szándékolt – hatására nyíltak fel. Itt a döntő nem Kádár bukása, hanem a vadászpuskához és az ő szocializmusukhoz görcsösen ragaszkodó ókonzervatív kövületek eltávolítása volt. Kádár már évek óta egyre rosszabb közérzettel totyogott a válság felé haladó ország hatalmi erődjének folyosóin. Válságtagadó 1988 áprilisi kijelentésével nyugdíjaztatta magát maradvék tisztelői szemében is. Május után pedig tőle konzervatív irányba a csúcson nem lévén már senki, okafogyottá vált egyensúlyozó szerepe. A Nagy Imre-kérdéssel már csak leépülő aggyal kísérelt meg szembenézni. Szánalmas vergődése ekkor már legalább akkora gyűlöletet keltett mint részvétet.

Kádár bűneit és erényeit a ma dühöseinél vélhetően higgadtabban mérlegelte az ÉGI

SZÁMONKÉRŐ SZÉK. Meg kellett émic Nagy Imre temetését, bizonyosságot kellett vennie "rendszer" összeomlásáról, de felmentést kapott a viharos átmenet stációinak végigtapasztalása alól.

A névadó személyiség nyomasztó súlyától megszabadulván a versenyzők gátlásmentesen átengedhették magukat a lemeztelenült politikai harcok mámorának. 1989 nyarától tarajos hullámokat vetve máig tart a hatalmi vetélkedés. Hogy hogyan változott a hadiszerecnese, hogy miért nem bírjuk abbahagyni és miért nem szeret minket a nép, valamint hogy miért nyertes és vesztes egyszerre, erről külön kellene majd megírnom a magam kis olvasatát. (Akár e folyóirat hasábjain is...)

SZÁRAZ ÁG

(avagy a rendszerváltás politika alatti folyamatai)

Ez az a kérdéskör, amiről nem írunk, csak néhány sejtést fogalmazunk meg. *Legalább három Magyarország van e hazában.*

Az első, az ami látszik, amire figyelnek, amiről írnak, amit kódósítanak. Ez a befejezetlen hatalmi harc terepe. Itt dül a küzdelem a hivatalért, a vagyonért, a lelkekért. Önmagába mélyedt, a hatalom vagy az ellenzékiesség gettójába szorult frusztrált parlament és pártok, lebegő, civakodó önkormányzatok, a társadalomhoz még gyengén kötődő helyi és országos politika világa ez. Ide sorolhatók a nyilvánosság, a szellemi élet látható mozaikjai, a gazdálkodó szervezetek, az intézmények tettenérhető manőverei, vergődései.

A harmadik Magyarország az, ami többé-kevésbé látszik, amiről mostanában már beszélnek, de amire mégsem figyelnek igazán. A társadalom jelentős része egyre kilátástalanabb perifériális helyzetbe sodródik. A valamikori reménybeli középosztály nagy csoportjai zuhannak le a plebejus létbe. Nyugdíj-

jasok, fiatalok, nagycsaládosok, munkanélküliek százezrei éldögélnek a lét és nemlét határán. Havi jövedelmük nem elég a rezsire sem, nemhogy a kielégítő táplálkozásra, vagy a megfelelő ruházkodásra. Végső menedékként vár sokukra közkatona szerepe az alvilágban, a koldulás, a csavargás, a nenekülés a szubkultúrákba, a narkotikumba, a misztikus álközösségekbe. A gazdasági felledülés, a szociális háló, az újra kiépülő szolidaritás, az erkölcsi megújulás talán még segíthetne rajtuk, ám mindez nagyon távolinak tűnik.

A második Magyarországról tudunk a legkevesebbet. Itt van születőben az újvilág, a rendszerváltás tényleges bázisa. A gyermekek, az ifjak nyelveket tanulnak, elsajátítják a modern technikát. Külföldi egyetemeket látogatnak, tapasztalatszerző vándorútra kelnek. Feketén, vagy hivatalosan szakmunkások, műszakiak és más értelmiségiek indulnak nyugati munkára. Ha lassan is, de szaporodnak a magánvállalkozások, a külföldi tőkeberuházások. Sokan beletanulnak a tőzsdézésbe, az ügynökösködésbe, a seftelés különböző formáiba. Alapítványok születnek, egyesületek, érdekszervezetek alakulnak. Egyes magáncégek Vlagyivosztoktól visszafelé Tokióig kereskednek. Ingatlanokat vásárolnak teszem azt Albániában. Burzsoává vált a régi elit egy része. Erkölcsi dörgedelmeket harsogva, átmentést kiáltva ugyanerre törekszik az új elit is. A kelet-európai nagy összeomlás zavarosában halászva kifejlődött a szervezett alvilág. Ennek felső rétege – ahogy egy rendes óskapitalizmushoz illik – igyekszik pénzt átmosva, "majdnem tisztességes" vállalkozóvá válni.

Ezen és más hasonló jelenségek egyenlőre ki nem számítható történelmi pillanatban egybeszerveződnek, felerősödnek és járhatóvá válnak. *Ott áll majd küldetésstudattal, utóforradalmisággal elhomályosított szemünk előtt a neokapitalista Magyarország rideg valósága.* Nem olyan lesz mint megálmodtuk, de addigra ez a szempont már mit sem fog számítani.

ifj. Zámbo István: *Piros hóember*

Jókai Anna

Madách szava*

Madách Imrét ünnepelni jöttünk össze. Madáchra lehet és kell is emlékezni, művét azonban *élni* kell; a Tragédia szépségét nemcsak élvezni, de megtanulni belőle azt, ami megtanulható.

Egy szikár, inkább szomorú semmint derűre hajló férfi vidéki magányban, megviselt lélekkel írja a világszínvonalú, szilárd filozófiájú magyar Faust-történetet, Az ember tragédiáját. Nem tudja, hogy századokra előre ír, nem spekulál, nem modermkedik. Alázatos a nagymester, Goethe nyomában maradva, ugyanakkor magabizós: nem fél az összemérettetéstől, vagy ha fél is, tehetsége lendülete ezt a félelmet legyőzi.

Saját keserűségével, a nemzet tompa szürkeségével az írás hatalmát, megtartó erejét veti szembe, a meggyőződést, amit már 1861-ben, a Mózesben is kifejezett:

*"Jaj a népnek, ha nincs költészete,
Lelkét elfojtja a körültekintés,
S csak lelkesülés szül mindég nagyot."*

Lénye két szélsőséges asszony hatását szenvedte: egy kevély, rendbe-rögződött anya és egy lidérc-nyugalanságú feleség próbálta uralni, végülis sikertelenül, de mégis magánéleti nyomorúságba sodorva. A Mária-eszményit és a hús-vér, kisértő "évaságot" együtt sohasem találta meg egy személyben: megformálta hát a Nőt gyönyörű kettőségekben a képzelet színterén. Pszichológus nem tudhat annyit a női lényegről, mint amennyit Madách tudott. Szegény Fráter Erzsébet is: felmentését itt,

a tragédiában kapta meg, bevallatlanul és szemérmesen.

Az ember tragédiájában minden benne van: a személyiség fájdalma és szubjektivitása - a korabeli haza állapota - a szerzett történelmi ismeretrendszer - és a megnevezhetetlen adomány: a felfedező szellem, az anyagon túl emelő transzcendencia. Nem véletlen, hogy Madách nem avul el soha - nem véletlen, hogy a magyarsággal szemben oly értetlen világszínpad is befogadta. Az sem véletlen, hogy az ötvenes években megpróbálta az anyagelvűség kiiktatni - holmi romantikus téveszmeként - a madáchi bölcséletet. Beszélhetnék verseiről, más drámáiról, ma este is: de akkor vége-hossza nem lenne a mának. Irodalomelemzést is tarthatnék, de akkor túllépném tisztemet.

Én pusztán arról szeretnék beszélni, milyen mélységben van jelen a madáchi gondolat - még ha nem is figyelünk fel rá a mindennapokban - mindabban, ami velünk most történik. Minden teremtésnél - az emberi társadalom teremtésénél is -, minden új születésénél törvényszerűen megjelenik Lucifer: részben mint kisajátító és eltorzító, részben mint konok tagadó. Részben hibásan műveltetit, amit jól kellene - részben kigúnyolja a valóban jót is. Lucifer nem itt van vagy ott: hanem *itt is és ott is*, ezer alakban. Ezért oly nehéz felismerni. Nincsen földi édenkertünk, Éva nem kiálthat: *"élni, élni: mily édes, mi szép!"* - mert az élet kemény. Úgy tetszik, túl vagyunk a falanszte-

* *Elhangzott a Madách-ünnepség megnyitóján 1992 január 24-én, Balassagyarmaton.*

ren, s mintha csúsznánk a londoni színbe vissza. Pedig most Madách megíratlan jelene várakozik előttünk: nem a Földtől való felelőtlen elszakadás meddő kalandja, s reméljük nem a Naptól elhagyott embervilág bamba halála, hanem valami más. Nem vissza a vásáros, talmi, pusztán üzleti létbe, hanem az út előbbre visz; előbbre kéne, hogy vigyen. Oda, ahová a sorsából kiszakadni vágyó Ádám visszapotyan: az eszkimó rémlátomást megelőző, tizenharmadik szín megíratlan végére. A szörnyű tanulságok utáni újrakezdés lehetőségéhez. Ebben van a kor felelőssége; ez az a fehér folt, amit még a madáchi lángelme is üresen hagyott: mi legyen a csalódott, hitében mégis makacs Ádámmal és az ő tétveg "Évájával", mi legyen a nyugati közömbösségből és a keleti erőszakosságból egyaránt kiábrándult emberiséggel? Hogyan éljünk, mint végre szabad személyiségek, úgy, hogy a mindenkori másik iránti figyelem és részvét ne vesszen ki a szívünkéből? Hogyan csináljunk szükségszerű, átgondolt, földi programot e sokat szenvedett országnak úgy, hogy ez a program a szellem szférájában is igaz, érvényes legyen? Ez a huszonegyedik század feladata: az isteni lecke, amire Madáchnak sem volt receptje: csak sugalmazza óvatos terápiait a kiméletlen látleletek közepette.

Bár Lucifer mondja, érdemes megszívlelni: "a tett halála az okoskodás". "Okoskodásra" nincs szükség, de megfontolásra igen. Az okoskodó irritál, a fontolgató mérsékel. A dicsőség nem cél, nem orvosság; a fáraó is bevallja: "Úrt érzek, mondhatatlan úrt." S a rab-szolgának – minden alávetettnek igaza van, az nem lehet, hogy "mülljök egy miatt".

Naponta kéne fórumainkon idézni: "...minden ember uralomra vágy. Ez érzet az, s nem a testvériség, Mi a szabadság zászlajához űzi A nagy tömeget..."

Talán a hírnév?... "Pár ezredév gúlaidat elássa, Homoktorlaszba temeti neved, Kéj-kertjeidben a sakál üvölt, A pusztán koldús, szolganép tanyáz."

S nincs-e polgár, aki – mint az athéni színben – demagóg szavakra hajlik, s ezért napról-

napra vezért cserélni kész? S kinek nem fáj, hogy egykori barátok, az önkény ellen vállvetve küzdök, ma meg sem akarják ismerni egymást, sőt egymás ellen fordulnak, új csatateret teremtve a régi helyén, amit bizony közös energiával végre szántófölddé kellene varázsolni; verejtékkel és nem vérrel öntözni többé.

Megfogalmazta ezt a jelenséget Madách. "A bűnös önmaga a győzelem, Mely szerteszór, száz érdeket növel. A vész, amely összehoz, mártírt terem, Erőt ad..."

Mindannyiunknak – látva a felszínen forrongó indulatokat, egyes önérvényesítések gátlástalanságát – nagy kísértés az elvonulás, visszahúzódás vágya. Mennyire értjük a konstantinápolyi szín csalódott Ádámját:

"Ne lelkesítsen többé semmi is, Mozogjon a világ, amint akar, Kerekeit többé nem igazítom, Egykedvűen nézvéen bottlásait. Kifáradtam - pihenni akarok."

Természetesen mégsem tehetjük. Az emberben él valami, ami nem hagyja a passzivitást, ami a tévedések között is szüntelenül sarkallja, valami folyton felülkerekedő örök-ádami optimizmus.

"...fejlődni látom szent eszméimet, tisztulva mindig, méltóságosan, Míg lassan bár, be-töltik a világot."

Objektivitás és optimizmus, együtt, amit Madách sugall:

"...az igazság rettentő halálos, Ha a nép közé megy a mai világban. Majd jó idő, oh bár itt lenne már, Midőn utcákon fogják azt beszélni, De akkor a nép nem lesz kiskorú."

A nagykorú nép látomása fűti, a nép, amely nem azonos a tömeggel. A tömeg manipulálható és a demagógokat kedveli, eddig mindig és minden korban. A népek arca és nem maszkja van; a szabad személyiségek önkéntes gyülekezete.

Madáchot a pénz világa sem ejti illúzióba, keserűen mondja, s olykor – némely ügyeskedők gusztustalan buzgalmát látva – mondhatjuk vele: "Kutyáknak harca ez egy konc felett. Én társaságot kívánok helyette. Mely véd, nem büntet, buzdt, nem riaszt, Közös erővel össze-

*működik, minőt a tudomány eszmél Magának,
És melynek rendén értelem virraszt."*

Persze, tudjuk már, ez a "társas lét" nem a megvalósult szocializmus volt, ahol a fő eszme, ahogy a falanszteri tudós vallja, csupán a megélhetés, no meg a félelem, mi tapasztalathból hozzátéhetjük. S nem kell ahhoz a világ kihűléséig várakoznunk, sajnos, hogy némely eszkimó-lelkületűvé zsugorodott embertársunk meg ne alázná az Istent, ekképpen imádkozva: *"Ha Isten vagy, tegyed, Könyörgök, hogy kevesebb ember legyen S több főka."*

A Föld, a jóakarató nemzetek másra áhítoznak: csak körülírni lehet, meghatározni nem. A Teremtésből nincs kiugrás: végig kell csinálni. Lucifer – az isteni szándék szerint – *"csak élesztő, mely f orrásba hoz"*, a nagy

művet szolgálja akarata ellenére is. A küzdelem folyik; ez az ember dolga. S ami segít: *"Az édenkertnek egy késő sugára"*, amely áttör az anyagon, a szenvedésen – mint ahogy *"legédesebb percünkbe is vegyül egy cseppje a mondhatatlan fájdalomnak."*

Madách kereste a mulandóban a múlhatatlant – tiszavirágéletű szentenciák között a halhatatlan igazságot. Magyarorszában gyökerezett, de felnyújtózott a csillagos égig. Világfiaktól elvonulva lett a világ fia. Műve csendben fogant, de ma is tart harangerejű zúgása. Tanításában arány van; a bátor, szüntelen cselekvésnek a ráhagyatkozó gyermeki alázat: testvére. A kettő *együtt* és nem egymás helyett: *"Küzdj és bízva bízzál!"* A felszólítás legyen bennünk nemcsak szép szó, de termékeny élet.

Gaál József: *Emlékezés tévútjai*

Kovács Sándor Iván

Alkalmi gondolatok Madáchról, Csesztvén – a mának*

Atyámfiak az Úrban, Luciferben, Ádám-
ban, Évában; Atyámfiak az Emberben, a Tra-
gédiában, Madáchban!

Vajon nem blaszfémia-e ilyen biblikusan,
szentbeszédre emlékeztetőn, prédikátorosan
megszólítanom itt ezt a Tiszteletreméltó Gyü-
lekezetet; itt, ama nevezetes, nagy időket
megélt csesztvei faóriások előtt, amelyek
lombjai alatt Madách *nem* írta *Az ember tra-
gédiájá-t?!*

Azt hiszem, nem kegyeletsértés, mert a
Tragédia, ez a biblikus-európai frazeológiájú
hatalmas világköltemény éppúgy világmagya-
rázat, tehát teljes világképet, világfilozófiát
adó egyetemes mű, mint maga a Biblia. S
köztudomású az is, hogy a templomi szentbe-
széd, a prédikáció textust, szövegidézetet
emel ki a Bibliából, s azt kommentálja, aktua-
lizálja a hívekhez fordulván. A biblia világké-
pi gazdagsága teszi ezt lehetővé: benne van
minden. Mindenhez található abban alkalmas
citatum.

Végiggondolván íróasztalom mellett, mit
is mondhatnék én a nógrádi Csesztvén Ma-
dáchról; én, aki nem Madách-kutató vagyok,
találomra felnyitottam a *Válogatott művek*
nemrég megjelent kiadását (azt a tetszetős kö-
tetet, amit két professzionális Madách-szakér-
tő: Horváth Károly és Kerényi Ferenc rende-
zett tudós gonddal sajtó alá; megjelent a Szép-

irodalmi Könyvkiadónál 1989-ben). Isten
engem úgy segítjen, hogy így történt: a XI.
szín vége felé nyílt ki, a 145. lapon, s ez a
három sor ötlött szemembe mindjárt: Ádám-
nak ez a monológkezdő három sora:

*Ismét csalódtam, azt hívém, elég
Ledönteni a múltnak rémeit,
S szabad versenyt szerezni az erőknek.*

Villámütéses eszmélés volt: hiszen itt Ma-
dách a máról, 1991 őszének Magyarországa-
ról szól, hozzánk beszél. Legalábbis én hajlan-
dó vagyok úgy érteni, hogy ez a prófécia így
is értelmezhető. A rendszerváltás nemrég dön-
tötte le – s még döntögeti – “a múltnak réme-
it”, miközben “szabad versenyt” szerez “az
erőknek”: az egyéni, a gazdasági s nem utolsó
sorban a politikai érdekeknek. Arról a dilem-
máról szól tehát Madách-Ádám, hogy dönt-
jük, döntögetjük a múltból megmaradt réme-
ket, s mikor már azt hinnők, elég “szabad ver-
senyt szerezni az erőknek”, aközben “ismét”
csalódunk... Madách Ádámja kételkedik, s né-
hány sorral odébb pontosan definiálja, mért
ítél ily gyanakvón a frissen látottakról:

*Mi verseny ez, hol egyik kardosan
Áll a meztelen ellenek szemében,
Mi függetlenség, száz hol éheznek...*

* Elhangzott 1991. október 5-én Csesztvén.

Távol áll tőlem, hogy a Tragédiának ezt a helyét a mai gyorsan gazdagodókra, ügyes privatizálókra, illetve munkanélküliekre, hajléktalanokra értsem. A "múltak rémeit" sem helyettesítem be porba taszított politikai emlékművekkel. Könnyed aktualizálás helyett a költő és hőse szorongásának az a fontosabb indítéka érdekel, ami az "elég ledönteni?" töprengő kérdése mélyén munkál.

Mit óhajtana Ádám-Madách? Nem azt-e, amit mi is akamánk, átlépvé minél gyorsabban a változások megpróbáltatásain? A költővel szölvá:

*Én társaságot kívánok helyette,
Mely véd, nem büntet, buzdít, nem riaszt,
Közös erővel összeműködik,
Mindt a tudomány eszmél magának,
És melynek rendjén értelem viraszt.*

A társaság: a társadalom, melynek védelme: az igazság, az emberi jog tisztelete, büntetése: az érdekek fölötti objektív mérlegelés, buzdítása: az értelmes és érdemi ösztönzés. Igen, ilyen új társadalmat ígérnek mindig a hatalomra jutott politikai erők (s azok is, melyek a sáncok mögé akarnak kerülni). A történelmi tapasztalat azonban tudatja velünk, hogy ez többnyire utópiának bizonyul, mégis készek vagyunk e programot elfogadni és segíteni, mert örök vágyakat kodifikál, s beteljesülést helyez kilátásba. Amit azonban a szónokok általában nem emlegetnek, Ádám azt is kiemeli: a tudományról és az értelemről is szól; olyan tudományosan igaz társadalomeszményt fogalmaz meg, amelynek rendjét az értelem vigyázza. Tudomány és értelem s e kettő támogató működtetése nélkül – figyelmeztet a költő – nincs tehát új világ, nincs szabadverseny, nincsen sikeres rendszerváltás.

És mi nélkül nincs még? Mi nélkül nem vihető még végbe igazán az újnak megterem-

tése, mivel kell frigyre lépnie még tudománynak és értelemnek?

A költészet nélkül; a költészettel – válaszolja Madách.

*Rettegsz a költészetért ma,
Holnap a tudás miatt -*

énekli a Kar már a XI., az ún. londoni szín elején.

*Az új világba elszántan leszálok,
S nem félek a költészetet, nagy eszmét
Hullámi közt, hogy újra ne találjam -*

mondja nem sokkal később a még magabíró Ádám. És Lucifer is megnyugtatta, a maga tagadás-koncepciója szerint:

*S míg emberszív van, míg eszmél az agy,
S fenálló rend a vágnak gátat ír,
Sintén fog élni a szellemvilágban
Tagadásúl költészet és nagy eszme.*

(Íme, a nem sematikus, a nem aktualizáló, a nem udvari költészet helytálló definíciója, az "ellenzéki" felfogás: a fennálló rend ha vágyakat korlátoz, a rend tagadásául "fog élni" költészet és eszme.)

Ádámot azonban kétségek kezdik gyötörni, s amikor így szól, már keserű tapasztalatok birtokosa:

*Óh, szent költészet, eltűntél-e hát
E prózai világból már egészen?*

Itt már határozottan behelyettesíték: a költészet az én mai olvasatomban a művészetet, a művelődést, az oktatást jelenti; az óvodát, az iskolát, a könyvkiadást, a folyóiratokat, a múzeumot, a színházat és így tovább. Jelenti mindazt, amire új formációk vajúdása közepett egyre kevesebb pénz jut, amit "e prózai világban" mi is féltünk és óvunk, ha mással

nem is védhetjük, mint a szó, az írás klasszikus foglalatú intelmeivel, azúttal a Madách-költészet figyelmeztető szavaival.

De választ ad Ádámnak Lucifer a költészetnek nemcsak "tagadásul" való felfogásával, hanem köznapibb tapasztalati igazsággal is. Csalódtál, Ádám? Megint csalódtál, ember? Eltűnt volna a költészet, miközben ledöntetnek "a múltnak rémei"?

*Dehogy tűnt! hát az a mézeskalács,
Virágcsokor, az a tánc, a gallylugos,
Mi volt egyéb, csak oly finnyás ne légy...*

Van hát költészet "a nyervágy, haszonlelés" szabadversenyos világában is: ott a "mézeskalács", a "virágcsokor", a "gallylugos": a gondokat felejtető szórakozáskultúra, vagy hogy nyersebb nyíltsággal "fordítsam" Madáchot: a bővli, a giccs, az "aluljáróirodalom". A költészetpótszer.

Kell-e kérdeznem, Igen Tisztelt Gyülekezet, vajon nem a legmaibbnak is tekinthető társadalmi látélet-e mindez?

Mit tehetünk?

Vonuljunk ki a költészetet fenyegető mai időkből?

Idézzük fel a legvégső megoldást? "A sírt, hol nemzet sülyyed el"? A magyarság közös sírgödrét, amiről a *Szózat* költője énekelt elfuló rettenettel?

Madách e sötét végleletet is végiggondoltatta a londoni szín, a "Tower és a Temze közti vásár" szereplőivel, akik - éppúgy, mint Arany *Hidavatás*-ában történik - "egymás után mind beléje ugranak" egy maguk ásta roppant sírverembe. "Besötétül. Az egész vásár csoportozattá alakul, mely a szín közepén tátongó síron ás, azt körül táncolja, míg egymás után mind beléje ugornak, részint némán, részint, amint egymás után szólottak" - olvassuk a "lélekharang" kísérete legutolsó jelenet előtt a színi utasítást.

Rendszerváltási kínokra lehetne válaszolni ilyen nemzetkarakterológiai közhelyekkel most is, elvégre mi búskomor nép, az öngyilkosság népe volnánk. Madách azonban más példát mutat, s mutatja nekünk, mutaja a másnak megint.

Éva is ott áll a sír szélén, s bátran leszól a "tátogó mélység" sötét örvényébe:

*Mit állsz, tátogó mélység, lábaimnál!
Ne hidd, hogy éjed engem elriaszt:
A por hull csak belé, e föld szülötte,
Én glóriával átállépek azt.
Szerelem, költészet s ifluság
Nemtője tár utat örök honomba;
E földre csak mosolyom hoz gyönyört,
Ha napsugár gyanánt száll egy-egy arcra.*

Aztán "Fátyolát, palástját a sírba ejtve, dicsőülten felemelkedik."

Éva tehát "glóriával", azaz dicsőséggel "átállépi" a sírt, hogy - Horváth Károllyal szólva - "»Szerelem, költészet s ifluság« értékeit vigye magával az elkövetkező új társadalomba."

Éva a síron is átviszi a költészetet és a szerelmet.

"A tulsó partra" - folytathatnám Nagy Lászlóval, aki a "Ki viszi át a szerelmet?" hasonló kérdését kortársunkként tette fel, Madáchhoz képest igazán nemrég.

Költészet nélkül nincs és nem lehet új társadalom - tudatja korával s utókorával mindkét klasszikus. Amihez csak azt tehetem hozzá: költészet meg a "társaság", a társadalom támogatása nélkül nem létezhet.

Atyámfiai a Költészetben! Ezzel a hozzánk címzett madáchi intellemmel erősítesünk meg szíveinkben, s tegyük le Ünneplő Gyülekezetünk koszorúit Az ember tragédiája költőjének csesztvei szobra elé.

Ámen.

Kerékgyártó T. István

A középosztály hiánya

Csaknem a közhelyszerű szociológiai igazságok közé tartozik immár, hogy a középosztályosodás folyamata az államszocializmusban is érzékelhető volt. Legalábbis a hatvanas évek elejétől kezdődően, mikor – a proletarizálódás ellenére – egyre nagyobb létszámú társadalmi csoportok váltak valamelyest függetlenné az állami újraelosztáson alapuló tervgazdaságtól. S ebben van is igazság. Még akkor is, ha az osztály fogalmát sohasem lehet annyira tág értelemben használni, hogy például a jelentékenyebb vagyoni gyarapodás alapján soroljuk ebbe a kategóriába különböző gondolkodású, foglalkozású, státusú, stb. embereket.

Elfogadva *Robert Michels* kiinduló pontját, valóban látnunk kell, hogy “aki az osztály szót kiejti, tulajdonképpen elválaszt, mint ahogyan aki szolidaritásról beszél, az szociális ellentéteket feltételez. Ennél a műveletnél az elválasztás és az ellentét az elsődleges, az osztály és a szolidaritás a másodlagos. Ezek alapján felállítható a tétel, hogy az osztályok szembenállásának talaja az érdekek különbözősége, vagy megfordítva: az osztály fogalma tulajdonképpen az érdekközösség jelenlétét feltételezi”. S ebből a szempontból nyilvánvalóan sajátos érdekközösséget alkottak a második gazdaságban vagy a szolgáltató szektorban megjelenő társadalmi csoportok. Mindezekelött materiális értelemben, hiszen az anyagi javak és a korlátozott személyi függetlenség tekintetében különböztek például a nagyipari munkásoktól. És éppen a középosztályosodás máig zajló folyamta érzékelteti, hogy a tulajdon és a jövedelem sohasem hozható közös nevezőre. Mert ebbe az osztályba tartozók úgy váltak viszonylag jelentékeny jö-

vedelem részeseivé, hogy *számottevő tulajdon fölött nem rendelkeztek, sőt egyáltalán nem volt tulajdonuk*. Vagyis nem “tulajdonosztályról” van szó. Ennek következményei azokban a magatartásszervező elvekben is megjelentek, melyek inkább a fogyasztásra, mint a felhalmozásra irányultak. A jövedelmek egyenlősége ugyanakkor csak látszat, hiszen a pénzüsszegben kifejezett jövedelem nem fedi az individuálisan és racionálisan adott igényeket és szokásokat.

Az így formálódó “középosztály” legfeljebb tehát “jövedelemosztályként” definiálható, melyet – ugyancsak *Robert Michels* szóhasználatával élve – a standard of living különböztet meg más rétegektől. Valójában az ide tartozók életigényeinek korlátozottságát az is mutatja, hogy nagyban és egészben materiális jellegűek. S amint az mára nyilvánvalóvá vált, főként a második gazdaság tette lehetővé, hogy az államosított első gazdaságban munkavállalóként és nemegyszer megnyomorított bér munkásként alkalmazott

* (*Robert Michels: A társadalmi osztály. In: Európai műhely II. Pécs, 1990. 799.o.*)

egyének – akik a munkaképes korú népesség nagyrészt alkották – alacsony bérciket itt egészsítsék ki. Jóllehet minden szempontból önkizsákmányoló életmódot folytattak, de ugyanakkor mégis magasabb fogyasztást, életszínvonalat és felhalmozást értek el, mint amire első gazdaságbeli jövedelmekből egyáltalán tellett volna. Nyilvánvalóan az államhatalom *kezdettdl fogva épített a második gazdaságra (még ha ez a szféra mindvégig csak megtírt is volt), hiszen így nem csupán jelentős állami kiadásokat spórolt meg, hanem közvetett módon el is vonta az itt keletkező jövedelmek nagyrésztét.* Így – bárhogyan értékeljük is a két világháború közötti középosztály szociális és kulturális szerepét – arról semmiképp sem feledkezhetünk meg, hogy követett társadalmi értékeiket és életcéljaikat tekintve már csak azért sem válhattak példává vagy modellé, mert az államszocializmus az előző rendszer alapintézményeit változtatta meg egyik napról a másikra. Az egzisztenciális veszélyeztetettség valós élménye vezetett azután olyan túlélési technikákhoz, melyek révén igyekeztek az állampolgárok az állami beavatkozások kiszámíthatatlanságát, követetlenségét újra meg újra minimalizálni.

S ebből a szempontból valóban elgondolkodtató, hogy az államszocializmus egyre finomodó, de voltaképpen végig érvényesülő félelem- és szorongáskeltő tchnikáival szemben milyen konkrét, a gyakorlatban érvényesülő életstratégiák keltek életre. A középosztályi mentalitáshoz legközelebb álló volt az, amelyik a gazdasági autonómia megteremtésére törekedett. Többnyire sikeresen, mivel a Kádár-rezsim ideológiai rendszere fokozatosan kiürült, lényegében rítusgyakorlásra egyszerűsödött. Ennek is köszönhetően a gazdaságban a bürokratikus redisztribúció (újraelosztás) mellett egyre jobban megerősödött a második gazdaság, mely viszonylag nagy

számban teremtette meg a középosztályosodás materiális és mentális feltételeit. és bármennyire felemás módon is, *de mégis szerepet játszott a vállalkozásra kész attitűd megjelenésében, illetve kis mértékben mégiscsak rehabilitálta az egyéni haszonszerzést.* Különösen lényeges körülmény ez azért is, mert az 1949. évi, majd az azt követő államosítással az állampolgároktól lényegében minden termelő vagyont, minden vagyonalapú jövedelemforrást, s ezzel a középosztályosodás materiális bázisát vonták el. Ugyanekkor – ahogyan *Matolcsy György* írja – “kikényszerítettek, lehetővé tették a háztáji rendszer kialakulását, egy sajátos kettős mezőgazdasági szerkezet meghonosodását”, miközben fokról-fokra “szétverték azt a korábbi, meglehetősen konzervatív és alkalmazkodásra csak egy szűk sávban képes falusi-mezőgazdasági élet szerkezetet, tulajdonszerkezetet és magatartásmintát, amelyik önmagától nyilvánvalóan nem tűnt volna el a színról”.

Aminthogy az is kétségtelen, hogy az elmúlt évtizedek amorf “középosztályát” nagyjában-egészében jellemző mentalitás az államszocializmus egész működésével összefüggött. Kivált azokkal a feloldhatatlan és feldolgozhatatlan félelmekkel, melyek a proletarizálódás valóságos réméből származtak. Ennélfogva a nyíltan vagy morogva ellenséges, nyíltan vagy kényszeredetten egymást támogató-elviselő viszony, mely a többi réteggel szemben a “középosztály” tagjaiban kialakult, csak úgy értelmezhető, ha nem feledkezünk el arról, hogy a “középosztályi” lét meglehetősen ingatag alapokon nyugodott. *A függésrendszer a redisztributív hatalomtól és gazdaságtól sohasem szűnt meg, legfeljebb nagyobb volt az a játéktér, melyen belül egzisztenciálisan viszonylag szabadabbá váltak a “középosztálybeliek”.* Vagyis a középosztályosodás megannyi látványos jellemzőjéből

* Matolcsy György: A magyar tőkefelhalmozás. Valóság, 1991. 1.sz. 2.o.

sem következtethetünk arra, hogy valódi középosztály létre is jött. S itt nem csupán az osztálytudat – kissé marxianusnak tetsző – hiányára kell gondolnunk, hanem elsősorban arra, hogy az önlegitimációnak mindvégig hiányoztak a szociális, kulturális és politikai feltételei. Semmilyen szinten nem tudott annyira megszerveződni, hogy a megtapasztalt szabadságtól eredő önérvényesítési lehetőségek felszínre kerülhettek volna. Nyilván önvédelemből sem (melyet mégiscsak a totalitárius rendszer határolt körül), de még inkább azért, mert a bürokratizált államhatalomtól és gazdaságtól nem tudott véglegesen szabadulni.

Így leginkább a “közepes tehetőség” megszületése volt rá jellemző; az “1970-es évtizedben lakást, házat épített és gépkocsit vett, az 1980-as évtizedben villát épített, devizát gyűjtött, második lakást vásárolt, keleti gépkocsiját nyugatira cserélte, értékpapírt vásárolt, és az infláció meggyorsulásáig jelentős forintbetétet tartott”. De a mégoly hasonló fenomenológiai jellemzők sem leplezhetik el a “középosztály” belső tagoltságát, melynek következményei mindmáig érvényesülnek. Jóllehet a rendszerváltozással magántulajdonosi jogviszonyok keletkeztek, de – ahogyan nap mint nap tapasztalhatjuk – valódi magántulajdonosokról mégsem beszélhetünk. Csak részben magyarázza ezt a körülményt, hogy a tőkének minősülő vagyontárgyak nem funkcionálnak tőkeként; sokkal fontosabb azonban az, hogy az állami tulajdon *látszólag radikális* feloszlata után a tőkepiac hagyományos törvényei nem érvényesülnek. Nyilván azért sem, mert a piac leple alatt létrejött új tulajdonviszonyok – melyek elvileg a valódi középosztály megerősödésére lennének hatással – áttekinthetlenebbek, mint akár az államszocializmus sajátos érdekalku-rendszerei, s a piaci értelemben vett racionális viselkedés motívumai is hiányoznak. Egyálta-

lán nem világos, hogy milyen társadalmi csoportok birtokolják a valóságos tőkejavakat, hiszen ezek túlnyomó részével személytelen “szervezetek” rendelkeznek. S nyilvánvalóan különbözik az értékek, a fogyasztási- és magatartásminták elfogadott rendje azok között, akik például a mezőgazdasági kisárútermelés jövedelmét felhasználva képesek a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok életszintje fölé emelkedni, illetve azok között, akik szellemi természetű vállalkozásaik révén jutnak privilegiált helyzetbe.

Nem szólva arról, hogy a szociológiai vizsgálatok szerint a magyar társadalomnak csupán körülbelül tíz százaléka tartozik az elitezhez (amely minden tekintetben a legprivilegizáltabb helyzetű), a legalul levőkhöz pedig közel húsz százalék. A kettő között elhelyezkedők viszont nem alkotnak egységes osztályt, hanem nagyon határozottan különböznek egy átlag fölötti és alatti rétegre. S bár a középosztályra lenne jellemző leginkább a vállalkozás ethosza és gyakorlata, miután azonban hosszú időn keresztül azt is az állam joga volt eldönteni, hogy kiből lehet például takarító kisiparos, évtizedeknek kell elteltie, hogy magától értetődően mondja bárki: vállalkozó leszek. Több oka is van ennek. *Főként a tőkehiány, de ugyanígy az is, hogy az államszocializmus erőltetett kollektív szemlélete után a legtöbb embernek nem könnyű megkeresnie azt az utat, amelyik csak a sajátja.* A jövedelmi különbségekből származó “középosztályi” helyzet persze nem csupán a gazdasági viszonyok által körülhatárolt szociális státust jelent. Mert a pozíció szemléletmeghatározóvá és a dolgokat preformáló alakzattá csak a cselekvések dinamikája és rendszere révén változik. S mindez az egyéni habitusban ölt testet, mely éppúgy megnyilvánulhat a vagyonfelhalmozásban, a fogyasztás módjában, mint a kulturális értékek elsajátításában.

* Matolcsy György: i. m. 4.o.

Ha bizonyos közös vonásokat veszünk észre, ezek abból erednek, hogy a "középosztályi" létforma olyan közegként jelenik meg, mely egyszerre fejezi ki a jövedelmi elkülönülést, illetve olyan szemlélelmódot, mely a kivívott gazdasági és szociális autonómián alapul.

Ezért is tűnik merő anakronizmusnak, hogy a középosztályt sokan csak tulajdonosi osztályként tudják elképzelni. S itt nem csupán arra kell gondolnunk, hogy a fejlett ipari társadalmakban az önálló tulajdonosok száma az összes keresők alig tíz százaléka körül jár, hanem sokkal inkább arra, hogy az állampolgárok gazdasági és szociális emancipációja olyan tényezőktől függ, mint a társadalombiztosítás rendszere, a jövedelmek nagysága, az életbiztonság, stb. Végére is – s ezt minduntalan hangsúlyoznunk kell – a középosztályosodás elmúlt évtizedekben megindult folyamata nemcsak azt jelentette, hogy megjelentek a tulajdon nem állami formái (a gmkon keresztül a kiszövetkezetekig, és napjainkban a kibontakozó tőkés magánvállalatokig), hanem azt is, hogy a munkavállalók emancipációja megindult. Akárcsak megközelítően is nehéz persze érzékeltetni, *mit jelentett valójában a viszonylagos állampolgári autonómia elérése; mennyi frusztrációt kellett elviselni a támogató jogi, politikai, gazdasági, pénzügyi stb. garanciák híján.* Csak annyit tudunk pontosan, hogy a kezdetben nyíltan, a későbbiekben rejtetten totális ellenőrzésre törekvő hatalom számára bármifajta függetlenség önmagában jelentett kihívást. S ha igaz is az, hogy birtokos, vállalkozó polgárság – azaz *Besitzbürgertum* – nélkül nem beszélhetünk középosztályról, annyira elkerülhetetlen annak kimondása, hogy a civil társadalmat a polgári kultúrát hordozó *Bildunsbürgertum* tartja életben.

S ennek összefüggésében kell látnunk, hogy a két világháború közti középosztály

legfeljebb marginálisan tudta továbbörökíteni tudásának, társadalmi pozícióinak és kultúrájának egy részét az újabb nemzedékre. Középosztály viszont akkor jön létre, ha a tulajdonosok körének bővülésén kívül más feltételek is teljesülnek. Mert – ahogyan *Bauer Tamás* meggyőzően írja - "ha stabil polgári Magyarországot szeretnénk, akkor nemcsak arra kell törekednünk, hogy az eddigiekhez képest bővüljön a tulajdonosok köre, hanem arra is, hogy a kialakuló berendezkedés szerves részévé váljanak a dolgozók által sajátjuknak tekintett, tárgyalóképes szakszervezetek; hogy részben állampolgári jogon, részben a biztosítási elv szerint mindenki biztonságban érezhesse magát betegség, öregség vagy munkanélküliség esetén; hogy nyitott maradjon az oktatási rendszer; hogy a vállalkozók gyors gazdagodását ne a bérből élők tömegeinek nem kevésbé gyors elszegényedése kísérrje".* Idáig még nem volt arra példa, hogy középosztály – melynek gyakran szinonimájaként használják a polgárságot – megerősödhetett volna akkor, ha bármely központosuló hatalom igényt tart a gazdasági és politikai folyamatok részletekbe menő szabályozására, felügyeletére vagy egyenesen függőségben tartására. Külön kérdés persze az, hogy maga az ökonomiai elv sem fetiszizálható, mert amíg a minőség, a használati értékért való termelés nem válik dominánssá, amíg a piacgazdaság megeremtése csak óhaj, addig az állami beavatkozás csökkenő szerepéről aligha beszélhetünk.

A megváltozott hatalmi viszonyok önmagukban még nem kényszerítik ki a piacgazdaságtól sohasem függetleníthető középosztály megerősödését. Mint ahogyan az is kétségtelen tény, hogy a középosztályi lét civil alkotóeleme az egyéni szabadsághoz szükséges jogokból – a személyes szabadságból, a szólás- szabadságból, a gondolat- és vallásszabadság-

* Bauer Tamás: *Modern polgárosodás Magyarországon.* Magyar Nemzet, 1991. augusztus 15.sz. 4.o.

ból, a tulajdonhoz való jogból, az érvényes szerződések kötésének jogából, valamint az igazságszolgáltatáshoz való jogból - áll; politikai alkotóeleme a politikai hatalom gyakorlásában való részvétel jogán; társadalmi alkotóeleme pedig egy civilizált lényhez méltó, a társadalom mindenkori mércéinek megfelelő életviteli jogán alapul. Jóllehet – *Szelényi Ivánt* idézve – a “magyar társadalmi struktúrát, mint a két világháború között, ma is egy kettős társadalmi szerkezet jellemzi, mindkét esetben egy rendi jellegű hierarchia az uralkodó, s az sorvasztja, torzítja az alternatív polgárosodó struktúrát. Mai lehetőségeink azonban talán reményteltebbek, mint mondjuk a harmincas években voltak, mert a mai rendi struktúra bizonytalanabb, kevesebb az önbizalma, s nemcsak én szerint kevésbé tudja a polgárosodás erőit visszatartani, mint arra az úri középosztály és a földbirtokos arisztokrácia képes volt”.

Kivált azért is, mert újabb úri középosztályt senki sem kívánhat. *Sem nemzeti, sem gazdasági, sem politikai megfontolásokból.* Ugyanakkor a középosztályra jellemző gondolkodásmód és világlátás kikristályosodását az is nehezíti, hogy az államszocializmus idegen és sikertelen emléke még mindig hat. Az elmúlt időszakban ugyanis olyan politikai rendszer működött, mely úgy kezelte a privát gazdasági tevékenységeket, mint félig-meddig büntetendő cselekedeteket, s miközben beolvasztotta a gazdaság, a törvényhozás, stb. szféráját a politikai életbe, védtelenül hagyta az állampolgárt. S ez a valóság többek – között – azért volt embertelen, mert az egyén elvesztette érzékét, lehetőségét képességei értelmes megvalósítására. Mert a valóságból nem lehetett “kiolvasni” a megteendő és helyeslendő elveket. Ám csak a jogokkal bíró és jogokra érvényes polgárra jellemző, hogy önmegnyilvánulásában, gyakorlati és szellemi

tevékenységében *a racionalitás uralkodik, mely megőrzi attól, hogy a pusztá kiszolgáltatottság slkjára süllyedjen.* Ezzel is összefügg, hogy a középosztály léte vagy nem léte irányuló kérdések mindig az osztályt alkotó egyénekre irányulnak; annak tudatában, hogy amit keresünk, az végül az “osztályjelleg” érzékelteti. Csakhogy az államszocializmusban – s ez is evidencia – lehetetlen volt az egyének és csoportok számára érdekeik és identitásuk meghatározása; valójában önmeghatározásuk materiális kritériumok és motívumok alapján történt. Míg a két világháború között joggal beszélhetünk úri középosztályról, a totális államosítás után még metaforaként sem használhatjuk a fogalmat.

Kétségtől igaz az, hogy a középosztályhoz tartozó polgárhoz a legkülönfélébb jellemzők társíthatók. Sajátosságként lehet feltüntetni – mondjuk – a pénzzel és érzelmekkel való takarékoságot, a mogorva puritanizmust, az elpuhult kényelemszeretetet, az apró örömeit élvezetét, stb.. Ám a heteronóm és egymásnak ellentmondó sajátosságokból mégis könnyűszerrel kihámozhatók a legfontosabbak. Nevezetesen azok, melyek a középosztályi lét fő attribútumait jelentik. *Igy a materiális függetlenséget, a szabadságot, a morális autonómiát, a kulturális mintaadást.* S én inkább a második jellemzőt tartom fontosnak. Nemcsak azért, mert a szabadság az emberi élet legfőbb javaként fogható fel, hanem azért is, mert olyan értékről van szó, amelynek korlátja csak a mások szabadsága. Elvileg ez is egyértelmű és megfellebbezhetetlen tény. Csak ha konkretizáljuk, akkor válik különössé. Mert a szabadságnak vannak gazdasági, szociális és kulturális feltételei. Ráadásul egymást erősítő vagy gyengítő feltételei. A jövedelmi biztonság fetiszizálása például azért sem helytálló, mert – ahogyan szintén tapasztalhatjuk – a “piaci szereplők magatartása

* Szelényi Iván: Új osztály, állam, politika. Bp. 1990. Európa K., 485.o.

ugyanolyan nehézkes, pazarló és ötletszerű maradt, mint amikor még a tervalku és a közös bürokratikus függés kapcsolta őket egymáshoz. Elhárult viszont minden akadály annak újtájból, hogy a nemzetgazdaság felhalmozott deficitjét az állampolgárok és munkavállalók nyakába varrják az egyik oldalon, miközben a másikon a gazdaság kapitányai megsokszorozzák magánjövedelmüket”.*

Akár úgy is fogalmazhatnánk, ha valaha, most igazán szükség van a középosztályra. S jöllehet a középosztályi lét materiális státusként értelmezhető, de egyszerűsített olyan állampolgári magatartásként is, amelyik képes fel- és megismerni a jogokat és kötelességeket, és ezeknek megfelelően – morális lényként és racionális cselekvőként egyaránt – cselekedni. Hatékony képességekkel és lehetőségekkel rendelkező attitűdről van szó, mely akkor teljesedhet ki, ha a megfelelő jogi, politikai, gazdasági intézmények segítik. Ehhez elengedhetetlen az autonómia, hiszen csak autonóm módon cselekvő polgárok követhetnek és teljesíthetnek célokat (bármennyire különbözőek legyenek is azok) és kötelességeket (bármennyire eltérőek legyenek is azok). Annál is inkább, mert egyre elkerülhetlenebb a veszélye annak, hogy a társadalmi ellentétek – melyek a kezdetlegesen kiépülő piacgazdaság jegyében tárnak fel – igen súlyos feszültséget szűlnék a gyorsan gazdagodó szűk réteg (melyet bizvást nevezhetünk az új burzsoázia megtestesítőjének) és a rosszul kereső, munkanélküliségre kárhóztatott milliók között. A „magánpolgárosodás” elmúlt évtizedekben gyökerező hagyományai csak részben segítik a középosztálybeli magatartáshoz elengedhetetlen új

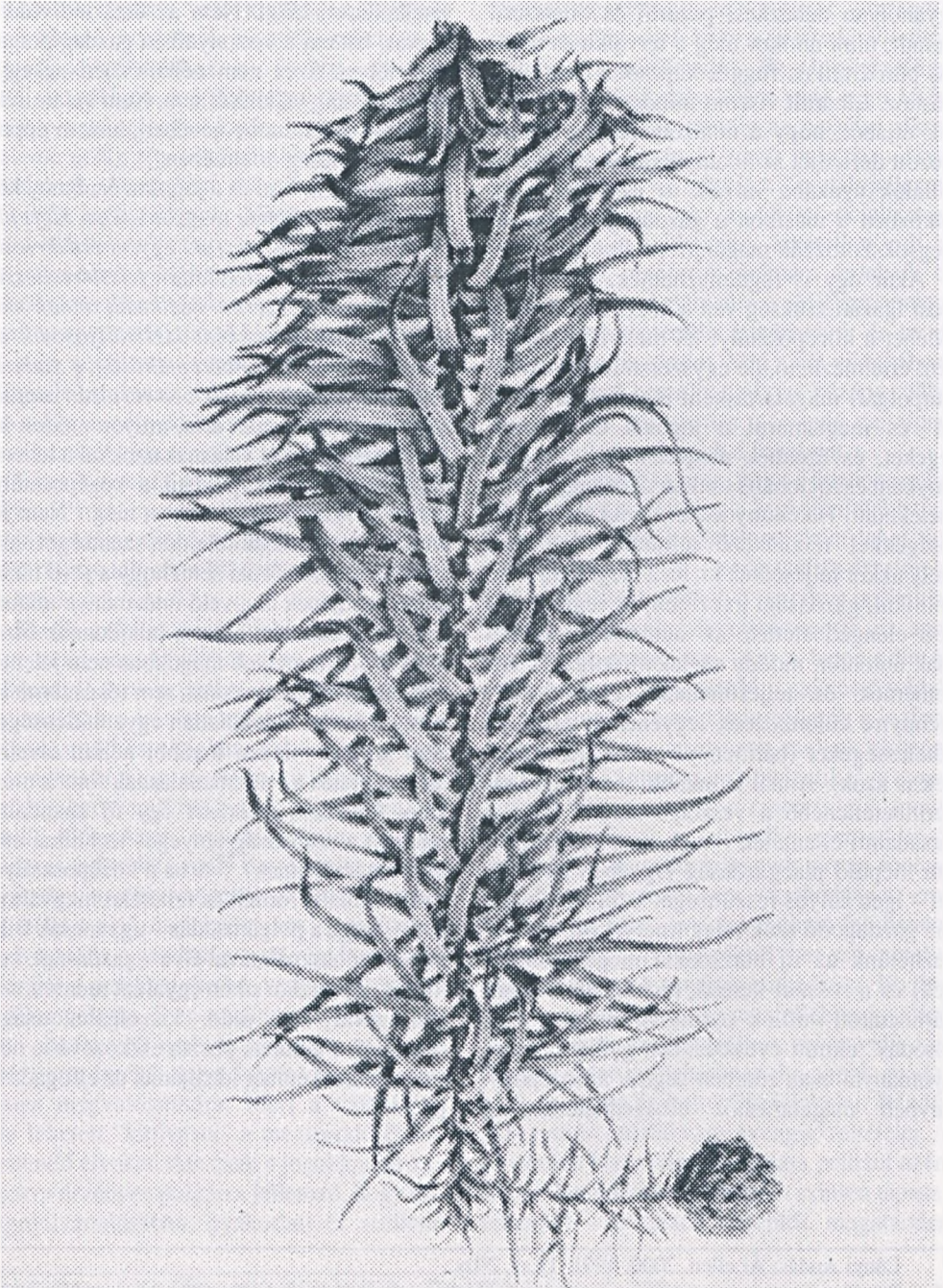
viselkedésmintákat. Nem az üres individualizmus, hanem a viszonyaiban gazdag polgár értelmében. S ez nem nélkülözheti az egymásrautaltság vállalását sem. Nem valamiféle kollektív állameszme nevében, hanem éppen a különműködés értelmében.

A jogokkal bíró és a jogokra érzékeny középosztálybeli polgár magatartása ez. *Mert aki tisztában van jogaival, aki egyéni érdekeit világosan látja és artikulátlan felszínre hozza, állandóan ezek szerint viselkedik annak magatartásában lassanként kikristályosodik az az ethosz, mely az emberi méltóság, a szabadság, az érzelmek tiszteletben tartásán alapul.* Már *Bibó István* utalt arra, milyen módon lehet élni a szabadválasznak azokkal a lehetőségeivel, melyeket például a középosztályi léthez társított tulajdon teremt meg. „Nem jelenti ez sem a magántulajdon szentségét, sem korlátlanágát, sőt azt sem, hogy a jövő társadalmi rendjének alapvető intézménye maradjon. De jelenti azt, hogy a tulajdonnak bizonyos formáit, melyek magukban nem jelentenek sem tőkehalmozódást, sem tőkés termelési rendet, sem indokolatlan egyenlőtlenséget, nem szabad minden további nélkül elvetni, mert egyrészt a felszabadulásnak fontos mozgatói lehetnek, másrészt egy új társadalmi rendben a szabadság lényeges technikai eszközei maradhatnak”.** S ha a középosztályosodás aktuális formái és feltételei megváltoztak is, maga a polgárosodás – ugyancsak *Bibó István* szóhasználatával élve – gazdasági, kulturális és politikai síkon egyaránt tudatos, szabadságával élni tudó, kiszolgáltatottságot nem tűró, s uralmak pusztá eszközévé le nem süllyeszthető ember ideáljának az elfogadását jelenti.

* Lányi Andás: *Ár ellen.* 2000, 1991. 11.sz. 20.o.

** *Bibó István: Parasztpárt és polgárosodás.* In: *Válogatott tanulmányok.* Bp. 1986. Magvető K., 429.o.

Makovecz Benjámín: *Cunninghamia Lanceolata*

Handó Péter

Fogadó

Furcsa, szürkélő tájon haladtam keresztül. Kisebb-nagyobb felhők úsztak el fölöttem. Dele körül járt a Nap. Szerelmi nehézségekről elmélkedtem, miközben sodort magával a tucatautók konvoja. Gyomrom korgott. Letértem egy útmenti fogadónál bekapni valamit és meginni egy üdítőt. Kevés vendég tartózkodott az áporodott levegőn. Lassú pincér hideg bélszínét gyorsan magamba gyűrtem. Fizettem. Kisétáltam. Kemény, száraz hideg csapott mellbe. Szinte égetett. Kékes homályba burkolódzott a környék. Cseppkőszerű jégtömbök és boltívek jelentették a horizontot és az eget. Zizzenéseket hallattak a növények. Ráléptem a berepedezett aszfalra. Megcsúsztam. Visszakalimpáltam a fogadóba, hogy gusztustalan tréfájukért szót emeljek. Az éttermi részből mindenki eltűnt. Bekukkantottam a pult mögé, belopakodtam a konyhára – egy lelket sem találtam. Kiballagtam az útra és csúszkálva eljutottam az autóig. Előkotortam kulcsosomóm. Nem ment a zárba. Könyökkel bezúrtam a kilincs fölött az üveget. Belülről sem nyílt az ajtó valami megfoghatatlan hiba miatt. Kirángattam a maradék szilánkot és bemásztam az ülésre. Meggémberedett és -lilult ujjaim között remegtek a kulcsok. Megcsúsztak és leestek. Tapogattam utánuk lábam alatt. Rávágtam a kormányra. Padlón koppant belőle egy tenyéymi darab. Fáztam. Hátranyúltam. Ülésen lévő ruhaféléim ropogtak, amint megemeltem merev kupacuk. Kievickéltem a kivert ablakon. Távolban, egy jégoszlop lábánál ismerősnek tűnt egy épület. Verandáján emberforma tett-vett. Vacogva, apró siklásokkal közelítettem meg. Mint az építmény, olyan hajlott hátú banya nyúzott valamilyen állatot. Láttára akaratlanul is egy név szaladt számra, egy emlékezetes ház ifjú lakójáé. Erre azt mondta, hogy fáradjak be, valamelyik kemencepadkán megtalálhatom. Nyikorgott a zár kezem alatt. Átléptem a küszöböt. Balról tömértelen mennyiségű fahasáb, jobbról lépcsőzetesen elhelyezkedő, faltól-falig érő négy tűzhely állt, melynek harmadik szintjén egy ismerős, de megaszalódott arcú férfi kuporgott, s a legfelső tűzteret töltötte föl. Ráköszöntem. Hátranézett. És szólt: – Menj vissza! – majd mintha ezzel meg is szüntettem volna, folytatta munkáját. Hová? – kérdeztem. Becsapta az utolsó hasáb mögött a rostélyt. Aláugrált a tűzhelyeken, egészen mellém, a kövezetig. Megragadta karom. Megserdített. Nem hallod, menj vissza! – rivallta, s kipenderített. Kint egy pillanatra fölnézett kendője alól a nő, s nyúzott tovább. A jégtömbök lejjebb ereszkedtek. Időnként mélyen le kellett szegni a fejem miattuk, míg visszacsoszogtam a fogadóig. Bejáratában behúnytam a szemem és átléptem a küszöböt. Bomló hús szaga vert orron. Hátrahőköltem. Megfordultam. Az autóhoz rohantam. Bevetődtem a kivert, üvegtelen ablakon. Az ülés alól előhúztam a kulcsokat. Felbőgött a motor. Megmarkoltam a csonka kormányt. Bemozdult köröttem a táj. Kisebb-nagyobb felhők úsztak el az égen.

Kőfaragó

– Szeretném látni magam, amint virággá lényegülök, vonzó illatokat sugároz bokrétám, kapcsolatokat terem szíromkarom, amint beteljesedek – motyogta.

Hátralépett az ablaktól, melynek keretéből kibámult a tájra, szemlélte a sárga, vörös, cifrazöld izzást. Lesímította hajfürtjeit. Égett a tenyere a szálakon.

– Mostoha dolog ez az emberi test. Sintérként bánik velem. Éhes, szomjas, mintha csak táplálására lennék.

Hátrafordult és a gyümölcsökkel roskadásig rakott asztalhoz baktatott. Megragadta egy jonatán pirosposzsgás képét. Szájához emelte, megcsókolta, visszahelyezte társai közé. Pördült egy háromszázhatvanast. Megöklözött néhány narancsot. Fölkapott egy banánt és héjastól behabzsolta.

– Sovány remény, hogy táplálkozhatom. Mások is megtehetik. Még a nagymama is fölfalhatja a farkast, mielőtt Piroska megkérdezhetné fogai nagyságának okát. Nekem ez nem kell! – üvöltötte, s falhoz vágott két starkingot.

– Mestere vagyok szobámnak. Kezem szülte stukkóit. Tudom a lehetetlent, ismerem az iszonyatot. Miért nem szállhatok, ha kedvem szottyán?

Elkente szeme sarkában elérékenyülését. Sosemhallott melódia dúdolásába kezdett. Fájdalmasan szépbe. Végül elhallgatott. Leült a földre, s kitérte az ég felé mellkasát.

– Abrosz a világ; éktelenkedik a zabálók pecsétjeitől: kávé-, zsír-, tojás-, hús-, rostok foltjaitól. Helyenként átfedéseket lehet megfigyelni, összemosódásokat. Ezeken a pontokon az alkotók egyformán értik, érzékelik állapotuk, a közös részt. Többi területük mélyen elhatárolt, mint ahogy elhatárolt másoktól. Ez a faktor az egyéni tudás.

Megtörölte szája szélét ingujjában. Komótosan fölült-fölemelkedett. Ablakhoz ballagott és kikönyökölt. Figyelte a fecskék mélyrepülését. A Nap lefelé áldozott. Elképzelte a bogáráldozatokat, az összezsapódó madárcsórt, roppanását kintnek, potrohnak.

– A Nap vére folyik el hajnalonta és alkonyatkor? Születése és halála oltárára szánja bíborosodásait? Önmagán vagy az égen végzi el a szertartásokat? Kié a látóhatár pírja? – kérdezte karjait egyre szélesebbre tárva, ezzel segítve a tüdejébe áramló levegő útját.

Kibomlása tetőpontján összeroskadott, mint a szárára állított-bizott nadrág. Némán hevert. Megrándult. Föltápaszkodott. A párkány alá kuporodott.

– Ó Nap! Te szüntelen áldozó! A világot nem lehet megváltani. A világ nem kér megváltásainkból. Ráunt. Kappott már épp elég szent eszenciát. Oldatával itatták fülét elégszer. Értékesebb számára sebekkelvert teste példamutatásainknál. Inkább átaludja vajúdásunk, mint hogy bűntudata legyen. Élni akar. Pusztán élni akar - acsarkodott szavaival, s térdeihez dörzsölte zemeit.

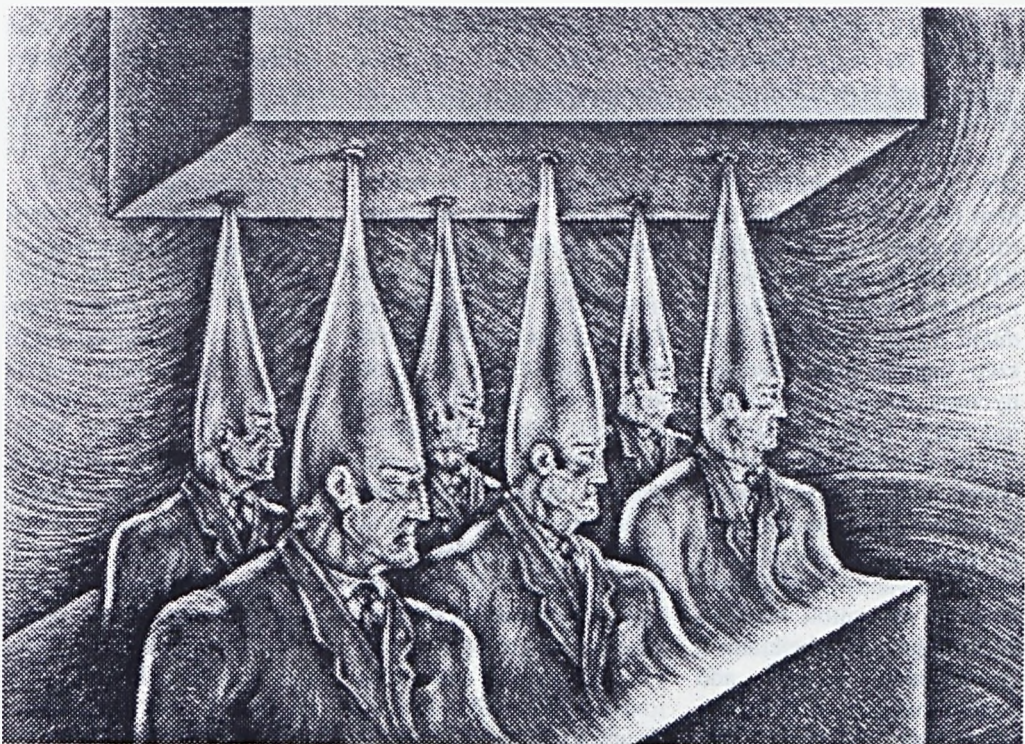
Halk, de fokozatosan erősödő koppanásokra figyelt föl az ajtó felől. Főlegyenesedett. Levette ingét, nadrágját, fehérneműjét. Alkarnyi szélességben végighasított egy hófehér lepedőt. Felénél combja közé emelte. Két végét egymásra kulcsolva fölvitte derekára a fölösleget,

miközben egyre tolaodóbb koppanások jelezték, hogy valaki bebocsájtatást kér. Odament a sarokba. Hátára döntötte hatalmas kökeresztjét. Elrogyadozott vele a bejáratig. Remegeve lenyomta a kilincset. Az ajtó fölnyikordult.

- Mehetünk – mondta határozottan, minden megingást számúzve.
- Mehetünk – válaszoltak rezignáltan a lépcsőházi homályból.

Átváltozás

Forróság öntött el, mintha izzó vasat emel-
nének tarkóm közelébe. Végtelen távolról in-
dulva szétáradt testemen valami megnyugtató
bizsergés. Orrcimpámon megjelent néhány ve-
rejtékcsöpp, amit pillanatok alatt vissza-
itt bőrom. Langyos szellő szaladt tova zsi-
gereimen. Fülemen kiáradt. Símogatva sodort.
Mérhetetlen csönd és sötétség ölelt át.

Szurcsik József: *Gondolatszívó*

Tarján Tamás

Szemmagasságban III.

(En attendant) “Az első költőt, akivel életünkben először találkoztunk, a véletlen adja. A másodikat, a harmadikat, a századikat már választjuk” – írta *Nemes Nagy Ágnes* a *64 hatyú* esszéinek, tanulmányainak lapjain. Ezt az igazságot csupán a számok némi módosításával árnyalhatom: talán a poézis iránti rajongásban is – akárcsak ember és ember szerelmében több “első” lehetséges, és persze a századik költő-választottunkat is érezhetjük legeslegesőnek, váratlan szellemi, emocionális ajándéknak.

GYURKOVICS TIBOR lírájáról én vagy huszonöt esztendővel ezelőtt hallottam az első méltató szavakat, télen, hajnali hat és fél hét között. A hajdani emlék meg nem fakult elevenséggel merül föl most, hogy a HALLÓ, KRISZTUS című gyűjteményes verseskötetet, a *Szépirodalmi Kiadó* puhafedeles, de szép papírra szép betűkkel nyomott, tisztességes külsejű újdonságát forgatom. *Jelenits István* hittantanárunk, aki irodalmi szakkört (azaz inkább egyetemi proszemináriumot) is vezetett, koránkelő volt már a hatvanas évek közepe táján is, és zsúfolt napjaiba kora reggel tudta beiktatni a feledhetetlen élményt adó kortárs magyar irodalmi műelemzéseket. Pilinszky, Mészöly, Thurzó, Rónay, Mándy

neve villan föl hirtelen. Szűk kör, nem vitás: a hazai (neo)katolikus literatúra bemutatása, illetve tágabban az egzisztencia és a transzcendencia kérdéseivel is szembenéző írók, költők műveinek megismerése volt a cél.

A budapesti piarista Gimnázium III. A-s tantermében Jelenits mint egykori piarista diákot mutathatta be az akkortájt még jószereivel fiatal költőnek számító Gyurkovicsot. Nem mondta, de mindenféle lexikonokból kibányásztam, hogy ő két nap híján épp egy esztendővel fiatalabb a poétánál. S bár még a szakszerű horoszkópkönyvek iránt is fenntartásaim voltak, s maradtak máig, arra – tanáromat a napi találkozásokból, Gyurkovicsot néhány ciklusnyi versből ismerve – rábó-

linthattam, hogy a Sagittarius csillagkép (a Nyilas) gyermekei többek között hitük és érzelmeik izzásával, művészi hajlamukkal és gondolkodói igényességükkel tűnnek ki.

E személyes emlékezetért azért engedtem meg magamnak, mert attól a decemberi reggeltől fogva erősen izgattott a szerző valamennyi friss könyve, új darabja, nyilvánosság előtti – remek “pojácaképességről”, színészi talentumról tanúskodó – fellépése. Ülhettem vele vidéki szálloda presszójában, éjszaka, és magamba szállhattam heves bíráló szavai hallatán, melyekkel egyik kritikámat illette (“Miért kellett bántanod szegény Szakonyi Karcsit...?!”), utazhattam vele Kecskemétre, író-olvasó találkozóra, abszurd, ösztönös-kitervelt hu-

morán betegre nevetve magamat autózás közben, a prédikációs szünetekben ("Miért kellett bánatnod engem azzal a bizonyos recenzióddal...?!") ismét szánva-bánva, hogy valami nem tetszett Gyurkovics egyik-másik, kissé laza nagyvonalúsággal szerkesztett tragikomédiájának előadásán.

Mélységesen személyes gyűjtemény a *Halló, Krisztus* is, jóval személyesebb, mint ahogy a líra mindig erősen individuális műfaja parancsolná, és személyes az ünnep, melynek alkalmából napvilágot látott: a költő december 18-án tölti be hatvanadik életévét. Holnapután. Mire soraim megjelennek, ő is, az olvasó is elfeledi már a tovafutót percet. Nem baj. Most mindenesetre Isten éltesse Gyurkovics Tibort!

S akkor jöhet a bírálát.

A kötet fölépítése mesteri. Hét-tizennégy költemény fog össze mindegyik kis ciklus, és ezekből a ciklusokból igen sok van. Sőt, aprócska módosítással az első ciklusozat másodjára is végigfut: az azonos tárgykörbe tartozó művek, különféle megfontolásoknak engedve, két helyről keresendők vissza, hogy azután e két "fél" adja ki az "egészet". A kettős osztottság, egyben sokfejezetes tagoltság nemcsak előnyösen megfelelő keret Gyurkovics eddigi oeuvre-jének, de habitusának szeszélyességét, vég-

letességét is híven érzékelteti.

Valamennyi cikluscím *franciául* olvasható, és valamennyi így kezdődik. *En attendant...* Épp csak egy kicsit kell járatosnak lenni ahhoz a XX. század világirodalmában, hogy földerengjen: *Samuel Beckettnek* az örök északra magnetizált iránytűdrámája kapta az *En attendant Godot* (az angol keresztiségben: *Waiting for Godot*) címet. A *Godot-ra várva* azonnal magyarázza az 'en attendant' jelentését, ám a 'várva', 'várakozóban' mellett számolni kell az 'addig is', illetve a kissé távolabbi (a *mieux* szóval való kiegészítést követelő) 'jobb híján' jelentéssel is. A kötetcímet, a darabcímet és a cikluscímet egybevéve tehát a nem is annyira hipotetikus "En attendant le Christ": a "*Krisztusra várva*" cím, a megváltást és szeretetet vágyó életmúlagondolat képződik meg előttünk.

Ki és mi, kicsoda és micsoda a hiánytól ájtárt várakozás "címzettje"? Sorrendben – az elhagyhatatlan, titokzatos, isteni (*God*), istentelen *Godot*-t is újra említve – a következők: *Moi-même, Godot, Ma mère, Ma femme, La joie, La patrie, L'idole, L'ami, La famille, L'Europe, La grace, L'amour*; és mégegyszer újra előlről, a *mère* helyett a *père*-rel: az *anya* helyén az *apával*. Egy-két kivételtől eltekintve

nemzetközi szó az összes, vagyis nincs szükség fáradtságos, a lírától idegen, szótározó dekódolásra. A *Godot* előtt az *én magam*, utána pedig az *anya, nő* (asszony, feleség), *öröm* (gyönyör), (szülő) *haza, bálvány, barát* (szerető), *család, Európa, kegyelem, szerelem* a címerszavak. A nem magyar nyelvű kimondás finom szemérmességet kölcsönöz e nagy szavaknak: a szimbolizmus legnagyobb poétáinak nyelvén teremt üdvös távolságot a versek hevesen hánykódó krátereitől.

Gyurkovics Tibor lírai tája: végláthatatlan tűzhányóvidék. Mintha errefelé akarna kiszakadni a föld mélyéből évmilliárdok minden lávája. Hol azért, hogy pusztítson, égesen, eltüntessen valamit az emberi nyomorúságból, más vétkéből, önhibájából, fátumból; hol azért, hogy ölelő meleget adjon. Elviselhetetlen perzselésű hői? Hát igen, mert ez Gyurkovics költészetének drámája: a be nem teljesülés, a nem úgy beteljesülés. Egzisztencialista színezetű kudarcköltészet, amelynek hólyagos torkú dalosa azonban gyönyörködik is a *Theatrum Mundiban*, tökéletes kínrímekkel cizellálja a világ elnagyolt torzságát ("Kisten eményre/ ogta a forsót/ billanni előle/ ár noha mincs sód" – *Éli teste*), nevetni is tud a bomlás végtelen számú változatain (*Kisfarkas*), és né-

ha mintha Weöres Sándor föl-emelő gondolata – “Ha minden rom, hát építsünk romokból” – villámlana át az agyán (képzőművészeket: festők, szobrászok kínkeserveit és keservesen nagy műveit idéző versei szinte mind ide sorolódnak).

E sorok írója eddig csak a tragikomédiákat alkotó Gyurkovicsról állította *Dühöngeni, szeretni* című régebbi tanulmányában, düh nélkül és sok szeretettel, hogy szerzőnk szeret dühöngeni és dühöng-en nem mindig előnyös rázkódásoknak, rázkódtatásoknak teszi ki jelenetelési, stíláris, szimbolikus végletekben tobzódó darabjait. Mondhatni, szívesen *dafke* dolgozik egy kicsit maga ellen. A költő Gyurkovicsról is hasonlóképp vélekedtek igényes kritikusai. *Lengyel Balázs* például a *Szerettek, akárki* vagy megjelenésekor ezt velette papírra: “Egy kicsit ugyan túlzott hangerőre állítottan, de személyes lírai világot terem, indulatosat, meztelenítő őszinteségében elég különlegest. Saját hangja is van, egy fűtött, rekedtes, meg-megbicsakló hang, amelyet fel lehet ismerni... mint a hullámvasút, örömet ad és némi kielégítetlenséget.” Másutt pedig: “Közérzete öngyulladásos. A hiány az, ami fellobbantja. Részben néven nevezhető érzelmi jellegű dolgoké: szere-

tet, emberség, valódi szerelem, s mitagadás, még a nők hiánya is. Részben a megnevezhetetlen hiányé, az élet olyan többletéé, az emberi teljesség olyan tárgyaltalan vágyáé, amelyről (némileg rögtönzötten és túlzott hangerővel) éppen a bevezető vers szólhat...”

Igen, a külön álló bevezető vers, a *Antifóna*, az bizony a *Halló, Krisztus* kötetében is hangos egy kicsit. De a jó költők általában hangosak. Vagy Ady-s zengéssel, vagy úgy, hogy néma csöndben is viszhangozva erősödik föl suttogó igéjük. S a gyűjteményes kötetet forgatva úgy tesszik, nem tévesztett hangerő ez, inkább a lélegzetvétel személyes, erős ritmusa. (*Bere-ményi Géza* említette nemrég, hogy ő, bár prózaíró, s csak a Cseh Tamás-dalok kedvéért rándul át lírai vendégeskedésre, fölismerni véli a költőt legfontosabb ismérvét. Ez pedig a szuverén lélegzetvétel, ami már az első szisszenő hangban, az első hangra kerekülő ajak megnyílásában elárulja, hogy valaki nem hétköznapi módon kommunikál. Írásban is természetesen.)

A kötetzáró, szintén külön rekesztett vers, az *Állomás* – ama téli hajnali szabálytalan irodalomóra óta legkedvesebb Gyurkovics-versem – igazán csöndes nyolc sor: “Lekapcsolódsz, mint egy vagon/ a

tehetetlen kocsisorból./ továbbtűdsz a vasakon./ a vasutas már rád se gondol./ pedig tele vagy még teherrel./ mellett jár a gyorsvonat./ Ki se raknak. Aztán egy reggel/ megméri tiszta súlyodat.”

Általában a négy, nyolc, tizenhat soros – rímelő négyesekbe rendezett, dallamos – kisebb formák állnak a legjobban a költő kezére. Ezek főleg a háromszor négyes – nem járnak messze a tisztán szerkesztett, erősen szimbolikus gondolati vers egyik közkeletű alapformájától (Nemes Nagy Ágnes *Madár* című remekétől Tandori *Hommage*-áig lehetne sorolni a példáit), a rövidebbek *József Attila Meddliáinak* szomszédságában lebegnek. A nagyobb struktúrák ingatagabbak, s ha nem regulázza vagy hajszolja őket a ritmus – mint a *Moszkva felét*, amelyet Gyurkovics a televízióban is ragyogóan tudott elszakatolni –, akkor kuszák, befejezetlenek, kedvszegetten félbehagyottak lesznek.

Profán fohász a Megváltónak fölkiabaáló, vele beszélni, perelni akaró *Halló, Krisztus*. Szeszélyes könyv, sok elhalványuló művel, tört sorral – és sok szép vers mellett az elementáris költő-lét (a “lélegzetvétel”) biztos jeleivel. Búcsúzóul idézzük a *Mi* nyolc sorát. A piros-fehérvöld színekkel átszótt verskó-kárdát mindnyájan a szívünk

főlött visel/het/jük: "Zöld pohárban piros kanál – / Ezzel se lehet meggyógyulni./ se gyógyszerrel, se ifjúsággal/ fölépülni már nem tudunk mi./ csak égünk asztalon és ágyon./ fehér lepedőn fuldokolva./ hülyéskedünk, mert nem tudunk/ kardunkba dőlni, férfimódra."

Ilyen a jó vers: remélhetőleg nem teljesedik be igazán – de mint vers, igazától függetlenül megmarad az időben.

*

(Idézés, megidézés)

Írásom elején a Nemes Nagy Ágnes-citátumot KOPPÁNY ZSOLT kötetéből, a SZAVAK ÉS SZENVEDÉLYEK egyik esszénovellájából vettem kölcsön. A harminchat éves fiatalember is költő, olyannyira, hogy 1988-ban a *Költői színjáték* címet adta bemutatkozó versekötetének. A mostani második kötetpublikációja, a *Műzsák Kiadó* jóvoltából.

Koppány nagyon szeret idézni. Szó szerint és emlékezetére hagyatkozva, megjelenve, kitől is ered az idézet, vagy egyszerűen csupán *valakitől* származtatva a gondolatot. Furcsa dolog az idézés – és ha ennek a tiszta gondolatokról, emelkedett erkölcsű, tisztességgel gigondolt munkának a negatívumairól medítálok, minduntalan az idézés-problematikába ütközöm.

Először is: Koppány Zsolt sokszor akkor idéz, amikor erre nemigen lenne szükség – de mintha állandóan úgy vélné, hogy maga mögött kell tudnia kedvenc nagyjainak, tisztelt példaképeinek, nem kevés magyar és világirodalmi íróóriásnak a tekintélyét. Idéz akkor is, amikor végső kérdésekben kizárólag az ő vélekedésére, és e vélekedés mondatokká csiszolt kifejezésére lennének kíváncsiak. Még az is előfordul, hogy se nem idéz, se nem szögezi le álláspontját, hanem a *beszélgetésszerű* és az *esszénovella* kissé talányos műfajainak "mindent szabad"-ja mögé bújjik. A *Zolnay Vilmosról* és feleségéről szóló emlékezés például csak töredékesen érthető, szegényes marad anélkül, hogy Koppány kifejtene tapintatos vagy kegyetlenül őszinte álláspontját a megdöbbentő kettős öngyilkosságról, amely évtizedekkel korábban elhatározott, bizonyos fejlemények bekövetkeztére.

Az idézésprobléma másik vetülete, hogy a szerző beszélgetőtársai és novellahősei túlzottan is sok szépet-jót elmondanak – *őróla*. Vélekedéseit "cáfolhatatlannak" találják, "nagyszerű", "lényegi", "döntő" jelzőkkel illetik fölöttébb kérdéseit, közvetve érzetik, vagy közvetlenül ki-mondják: mennyire tehetséges. Zolnay egyenesen így

dedikál: "K. Zs-nak, aki jobb író lesz nálam, örömmel..."

Nos, nincs kétségem, hogy a magnetofonszalagok vagy a jegyzetek pontosan így őrizték meg a társalgásokat, dialógusokat, s hogy a dedikált példány ma is föllelhető. Az említett *Költői színjáték* verseinek ismeretében is azt gondolom: nem a nagyképűség, a hiúság vezette tollát. Egyszerűen pontos akart lenni (más kérdés, hogy a találkozások hűségese dokumentálása természetesen jól is eshetett neki, mint minden alkotónak). Vagyis igaztalan lenne jellemkérdéssé avatni ezt a látszólagos öndicséretet. Annál fontosabb viszont, hogy a szakmai következményekre figyelmeztessünk. A szerkesztőkészség, az arányérzék hagyja cserben itt, és másutt nemegyszer Koppány Zsoltot. Nem veszi észre, hogy csip-csup ügyekben is hagyja beszélni alanyait – és *ebben a tekintetben* az is csip-csup ügy, mennyire lelkesednek nem is mindig oly frappáns kérdéseikért –, az érzelmi és az informatív mozzanatok között olykor nem teremti meg sem a kapcsolatot, sem az egyensúlyt, s azokat a kulisszákat, hangulati elemeket is mellőzi, amelyek irodalomtörténeti és széptani vonatkozásban egyként értékesé tudnák varázsolni a gyűjtött, de megfelelőképp el nem osztott anyagot.

Pilinszky, *Hajnal Anna*, Zolnay Vilmos (szerényebb mértékben a további fólalakok is) mindezért az író-riporter rajongottjai maradnak. Ezt a rajongást engedékeny beszélgetőtársaiba is beleszuggeralja, aminek eredménye a semmitmondó, szétszórt, ellenőrizetlen válaszok garmadája – például a különben igen színeseen mesélő *Major Ottó*tól –, a tárgytól elkalandozó, esetleg nem érdektelen okfejtés – így *Pardi Annától* –, végül azok a felkiáltások, amelyek még egy esszében sem hagyhatók megjegyzés nélkül, éppen a műfaj érvényesülése érdekében. *Kocsis Zoltán* állíthatja három felkiáltó szócska után, hogy Pilinszky volt „a legjobb pszichiáter, a hivatásos pszichiáterek fölé emelkedve, akit életemben ismertem”, ám ez épp annyira színtiszta, cáfolhatatlan igazság, mint ahogy a valóságos Pilinszky-kép akaratlan retusálása is. (Nem szívesen hozakodom elő egy személyes emlékkal, de tán ide illik. Midőn Pilinszky első – saját maga tolmácsolta – hanglemezét a szerencse (és a költő jóváhagyása) folytán szerkeszthettem, *Tóth Attilával*, a Magyar hanglemezgyártó Vállalat irodalmi kérdésekben illetékes szakemberével meglátogattuk Pilinszkyt Hajós utcai otthonában. Ez a koraesti homályba borult, füstpárás

két óra mély nyomot hagyott bennünk – esetleg egyszer az akkori feljegyzések alapján rekonstruálni is lehetne az eszmecserét. Az azonban egyértelműen kiderült, hogy míg a költő a legváratlanabb pillanatokban rezonált el sem hangzott észrevételekre, s lenyűgözőek voltak a lélekgógyásznak is becsületére váló, hiányos mondatokba szedett megjegyzései, pompásan karakterizálóak a személyiségrajzai – ugyanígy tanúsított makacs érzéketlenséget mások – személyek és dolgok – iránt. De *Bogyay Katalin In memoriam Pilinszky* című, változatos színvonalú rekviemkönyvének inerjúrészeleire is hivatkozhatnék: a költő szuverén viselkedésének, szuverénül alakított emberi kapcsolatainak nem egy mozzanatát nehéz lenne furcsaság, önösség helyett lélektani zsenialitással magyarázni.)

Miért tartom lényegesnek, hogy ez a hosszú „errata” megjelenjék a *Szavak és szenvedélyek* kapcsán? Mert Koppány Zsolt tehetséges ember. Mert egy elejtett félmondata szerint nála „irány a próza” (drámai próbálkozásai is jelzik, hogy tán egy időre szunnyadni hagyja magában a poétát). Ha így lesz, irigylendő olvasottságához és lelki gazdagságához alaposabb írástechnikai, műfaji ismereteket is párosítania illik.

Milyen értékek feledtetik a bosszúságot keltő ügyetlenségeket? Hajnal Anna és Zolnay Vilmos földidézése: Őket – oly sok közelmúltbeli halottunkkal egyetemben – túl hamar engedte át az irodalmi köztudat a feledésnek. *Szalattya József* portréja (bár ez az arckép is elsikkaszt olyan ecsetvonásokat, amelyeket pedig a festőművész életének legragyogóbb színei diktálnának). *Szentmihályi Szabó Péter* hűvös okosságának, Pardi Anna nem mindig méltányolt intellektusának, *Parancs János* meditáló líraszemléletének, *Gergely Ágnes* feledhetetlenül szép vallomásának megismertetése az olvasóval. Az új művészeti dimenziókat megnyitó építész-beszélgetés: a Zalaváry Lajos-fejezet. S természetesen, minden fogyatékoság ellenére, Pilinszky szavak általi reinkarnálása.

A kötetet záró *Az olvasás tükrei* című curriculum vitae-t még az önmagára és a mindenkor szép szóra rácsodálkozó íróember fogalmazta. *Sütő András* egyhelyütt „az ifjúság bocsánatos bűnei” közé sorol mindent, amit harmincöt-negyven éves koránál előbb vetett papírra. Koppány Zsoltnak nincs miért szégyellnie, megtagadnia eddigi két kötetét. De tudnia kell, hogy irodalmi pályája most kezdődik.

Kovács Győző

Omló egek alatt

Sütő András esszékötetete

A mai magyar irodalomban – de a szó egyetemesebb értelmében sem másképpen, Sütő András nemcsak a dráma jeles művelője –, legalább ily mértékben figyelemre méltóak esszéi is. Az elmúlt években – mintegy két évtized alatt – több mint féltucat esszékötetettel gyarapította irodalmunkat (*Rigó és apostol* – 1970., *Istenek és falovacskák* – 1973., *Nagyenyedi fügevirág* – 1978., *Évek – hazajáró lelkek* – 1980., *Az idő markában* – 1984., *Sikaszói fenyőforgácsok* – 1987., *esszéregénye, az Engedjétek hozzám jóni a szavakat* – 1977.). Es most legújabb kötete, az *Omló egek alatt* (1990.), immár a nyolcadik kötete műfajon belül.

Omló egek alatt: nemcsak azért érdemel különös figyelmet, mert Sütő András Munkái második köteteként vehetjük kézbe, sokkal inkább szemléletmódja, tájékozódási pontjai miatt. Hiszen hagyományok és a jövő útjai, a kisebbségi sors és Európa, az egyetemes és a nemzeti (erdélyi) irodalom jelentik a szoros kapcsolatot. Szinte szoros pántként fogják egybe témaköreit.

Omló egek alatt: tragikus nemzeti és egyéni sorsok gyűjteménye; a kilátástalanság és a jövőbe mutató reménység gondolatokba és lélekbe markoló kiáltásai. Az egyetemes és a nemzeti kultúra, a kisebbségi sors és a politikum iránt fogékonyak *mindig* is különös figyelemmel lesték-várták a nehezedeő politikai-kulturális légkörben, a (gyakran) torokszorító némaságban, mit mond, mit üzen a

világnak, a közelinek és a távolinak egyaránt Sütő András?

Van-e még hite? Van-e tartása? Van-e reménye? Lát-e kiutat?

S íme: itt az újabb válasz. Van, létezik reménysugár! Az *Omló egek alatt* Sütő András ismét és újra megtalálta az *égtartó embereket*, az *Atlaszokat*. Kultúrában, irodalomban, múltban és jelenben; örömben és gyászban.

Kötetének két nagy ciklusa jelzi mindezt: Az én egyetemeim (ez a múlt és közelmúlt hagyomány); Gyászörtségben (ez pedig a múlt és már a jelenben hagyomány) vált örökséget tovább vivő, a jövő útjait kereső Sütő Andrást állítja elénk).

Kötetét mindjárt egy feloldhatatlannak tűnő témával kezdi. *Kemény Zsigmondról* van ebben szó, akinek (első-sorban) *Forradalom után*-ja

közel másfél százados vitapergőtűz középpontjában áll. Dehát a jelenségeket leegyszerűsítve főként egyszavas kategorizálással nem lehet minősíteni. Mindjárt a hangütés sajátos (és igaz). Maga Kemény Zsigmond írta *Falk Miksának* (a Forradalom után megjelenésekor): "Tehát azon kellemes helyzetben vagyok, miben már oly sokszor voltam az életben – hogy ugyanazon kérdések miatt egyenlő energiával dönget mindkét fél." Sütő András hozzáteszi: "Aponyi gróf jobbról, Gyulai gróf balról szórta rá nyilait..." – De azt már kevésbé akarták-akarják tudomásul venni – pedig Sütő András erre helyezi a nyomatékot –, hogy a *Forradalom után* lázmérő volt akkor, egy bukott szabadságharc után. A nemes Kemény Zsigmond – a polgárosodás híve! De – és ebből fakad

minden ellentmondása – “azé az osztályé, mely Kemény szerint a történelem nagy sorsfordulataiból sohasem volt képes józan tanulságot a jövőre nézve levonni...” – szól a tanulság egyik részéről Sütő András, azért, hogy kimondhassa a “végzetszerűség” forrásának okát, hogy ti. a “nemesi költöttség és a polgárosodás útjának” végzetszerű ellentmondásba kell torkollnia. Ha ehhez hozzávesszük mindeme források “mellékágait”, “...jutunk el – Sütő András logikai útját követve – ahhoz a Keményhez, ki a régi állapotok között maradni nem kíván, s indulni fél...”

Omló egek alatt: a nemzeti hagyományok egyik nagy roppanása – mely a 20. század emberének maradt – örökségképpen. Kemény Zsigmond hagyományozása is ilyen, nem kevés tanulsággal a *mának*: maradni vagy indulni Európa felé.

E nagy és tragédiáktól sem mentes múltbéli hagyományok után fordul Sütő András a közelmúlt és a jelen “égtartó emberei”-hez, erdélyiekhez és magyarországiakhoz, úgy, hogy közben egyik szemével mindig, szüntelenül az *európai horizontot* pásztázza. Azokhoz fordul, akik őt kézenfogva vezették, s kézelegüket ma is érzi.

Csíkzsögödön “tükörcserepekből” rakja össze a festő *Nagy Imre* alakját, és formázza – a mai olvasó számára is – megejtően élővé. Sütő András sorait olvasva valóban az az ér-

zésünk: Nagy Imre szuggesztív egyénisége, “a saját élete ritmusához hangol mindahányunkat”: csak be kell lépni a zsögödi ház alkotóműhely-szentélyébe. A “színek hálója” veszi körül a látogatót, s az egész milió olyan, mint egy színpaletta, teli-teli “színorgonával”.

Ha már a festészetről-festéknél tartunk: lehet-é nagyobb alázattal és tisztelettel szólni *Barcsay Jenő*ről, “a világot teremtő” művészről, mint Sütő András teszi. Szinte “lábujjhegyen” járja körül alakját, szól teremtő művészi géniuszáról. már-már a romantika világából hozza föl – mintegy költői képet – a *világot teremtő* művész alakját (Berzsenyi, Vörösmarty éltek ilyen költői képekkel, de hát ők a magyar romantika oszlopos nagyjai voltak).

Sütő András természetesen a *világot teremtő* művész makrokozmosza mellett meg tudja ragadni a pillanat mikrokozmoszát is. Akkor például, midőn – pontosan rögzíti ezt – Nagy Imre (Pusztakamaráson) “könnyedén és gyorsan – percek alatt, akár egy hulló falevelet” rajzolta meg az író édesanyjának portróját, melyen még “anyám fáradt röptű kacagása, tekintetnek szikraözöne” is megörökítődött. A lényegeset ragadta meg Nagy Imre, és a lényeg Sütő András is.

Aztán következnek Sütő András “egyeteimeinek” *égtartó* mesterei: *Kós Károly* (akinek prózája “kovácsoltka-

pu-rengeteg”, s szava olyan, mint “gótikus tornyok harangjainak szólása”); *Kemény János*, akinek emléke előtt – Sütő András – “levett kalappal (áll) a marosvécsi úton”; aki (ti. Kemény János) mecénásként oligarcha-pózát még utoljára a halálnak tartogatta, pedig utolsó óráiban “csapzott viaskodással” gyürkőzött a halállal, s így maradt meg “Kemény János az erdélyi magyar irodalom mindenkori mecénásának”.

Ilyen égtartó embernek tudja Sütő András – *Balogh Edgárt, Szabó T. Attilát, Illyés Gyulát, Nagy Istvánt*: tisztelet, s milyen mértékű, megbecsülés, mely Sütő András sorából felénk árad!

Egyet azonban nem írt le, nem írhatott le, pedig a *Gyászörtségben* oldalait olvasva mindegyre fölbukkan bennük a gondolat: miközben *örtségben* áll, hát most már ő, Sütő András lett *égtartó ember*? Azzá kellett lennie. Mi már tudjuk, tragikus történelmi események – még ha nem is akarta volna – *azzá* tették őt! *Omló egek alatt* – égtartónak lenni: ez volt, és lett a költő, az író, a művész feladata. Sütő Andrásé is. *Halász Gábor* 1938-ban az esszéíró Babitsról szólván azt írta: “A magyar esszé, legnagyobb művelőinek kezén, mindig lírai hevületű. A *költőiség* nálunk minden műfajt átszínezi...”

Az *Omló egek* alatt ilyen bizonyosságot tesz Sütő Andrásról is.

Lagzi István

Küzdelem az elsőbbségért: hadsereg és politika

Az elmúlt évtizedben a magyar honvédséggel kapcsolatos kérdésekről új kutatási eredményekre, elsődleges forrásokra támaszkodó, új szemléletű munkák sora íródott, jelent meg. Ez utóbbit külön ki kell emelni. *Szakály Sándor* hadtörténész az egyike volt azoknak, akik a levéltári forrásokat és más forrásértékű dokumentumokat feltárva, azokból indultak ki, alakították ki koncepciójukat, s nem egy eleve meglévő, kívánatos koncepcióhoz kerestek, válogattak forrásokat.

A szerzőnek a *Lánchíd* Kiadónál megjelent *Hadsereg, politika, társadalom* című kötetében tíz hosszabb-rövidebb írást olvashatunk, melyek középpontjában a 19-20. századi magyar (had)történelem egy-egy, a szerző érdeklődéséből adódó kérdése áll. A kiadványban lévő publikációk kivétel nélkül 1983-1989 között különböző folyóiratokban, kiadványokban megjelentek, néhány előadás szerkesztett változatát olvashatjuk.

A kiadványban a csendőrség létrehozásáról, feladatairól, a hadsereg tisztikarának, a katonai elit különböző szempontok szerinti áttekintése alkotja az egyik vizsgálódási területet. A hadsereg és a zsidótörvények, a II. világháborúba való belépésünk, azaz a "hadüzenet" problematikája

elsősorban a nem hadtörténet-szek érdeklődését válthatja majd ki. Az oroszországi "magyar légió" megalakításával, valamint gróf *Stomm Marcel* altábornagy szerepének elemzésével, továbbá az antifasiszta katonai ellenállás magyarországi jelentőségének vizsgálatával kapcsolatos írások is fontos gondolatokat tartalmaznak.

A szerző egyik legfigyelemre méltóbb írása a *csendőrség* létrehozását és feladatát, valamint eredményességét vizsgálta. Ez az írás azért is fontos, mert az 1945-ben feloszlott közbiztonsági testület – a csendőrség – felépítéséről, tényleges működéséről az átlagolvasó vajmi keveset tud. A szerző a csendőrség 64 éves történetét (az előzményekkel együtt) jó érzékkel, lényegretörően, statisztikai

adatokkal alátámasztva foglalta össze. Az 1848/49. évi szabadságharc leverése után hozott császári rendelet értelmében a birodalom a közbiztonsági feladatokat az ún. zsendár ezredek látták el. A kiegészítés után szinte tíz évig az osztrák katonai alárendeltség alá tartozó zsendárság biztosította a közrendet, amikor ez a felemás állapot tartathatatlanná vált, az 1881. évi III. törvénycikk értelmében létrejött *m. kir. csendőrség*. Az új testületnek viszonylag rövid időn belül nagy tekintélye lett, *egyres vitatható, vagy elítélendő* akciói ellenére a kompetenciájába tartozó területen a közbiztonság letéteményesének bizonyult. Íme egy – *Szakály Sándor* által összeállított – statisztikai példa: 1907-ben a hatósági személy elleni erőszakot 1384

alkalommal követtek el, s csak kettő volt kiderítetlen; rablás, zsarolás 1618 esetben fordult elő, kiderítetlen maradt 36; az előbbi számszerű csoportosításban orgazdaság 4672 (2); lopás 43 577 (2677); gyújtogatás 143 090 (2784); csalás 2245 (43); szemérem elleni cselekmény 833 (1); az emberi élet elleni cselekmény 3303 (53). A szerző megfogalmazásában "...az összes elkövetett bűncselekmények arányában felderített bűncselekmények 94 százalékot jelentenek!" Ebből következett, hogy a csendőrség a századfordulóra nemzetközi mércével mérve is jelentős közbiztonsági testületté vált.

Az úgynevezett ellenforradalmi rendszer – lényegében a Horthy korszak – tisztikarának, a *katonai elit* összetételéről a szerzőnek több tanulmánya és egy kismonográfija jelent meg. Az ismertetett kötetben lévő két tanulmány az alap kutatások részösszefoglalásaként olvasható.

Szakály Sándor abból az alapképletből indult ki, miszerint a *Károlyi Mihály* által fémjelzett időszakban szétzüllött, illetve lefegyverzésre került a több mint egy millió főt számláló magyar hadsereg. 1918 végén érvényesített intézkedések során a tábornoiki kar és a vezérkari testület valamennyi tagjának nyugállományba helyezése, a had-

mérnöki, tüzérségi, hadtáp, azaz gazdasági hivatalbeli állomány tisztjeinek felülvizsgálat nélküli elbocsajtása végül is oda vezetett, hogy amikor mégis fel kellett állítani a magyar hadsereget, akkor a szükséges tisztikarnak "...csak alig negyven százalékát tették ki a hivatásos tisztek". Ennek meg is lett a következménye, a lehetséges *honvédelemre nem kerülhetett sor*. A történelmi Erdély, Felső-Magyarország, a déli vármegyék megtartására nem maradt, nem volt erő. A térségben lévő német haderő viszont az elszállításra nem kerülhető fegyver- és lőszerkészletének jelentős részét eladta, átengedte a románoknak. A román hadsereg így soha nem remélt modern fegyverekhez jutott. A tanácsköztársaság időszakának hadseregét vizsgálva a szerző arra a megállapításra jutott, hogy a tisztikar többsége számára a haza védelme az integer Magyarország védelmét jelentette, az önvédelmi harcban szülőföldjük, az elfoglalt területek felszabadítását látták. Az is tény, hogy rendkívüli katonai karrier lehetőségével számolhattak az új rezsim szolgálatába szegődött fiatal századosok, őrnagyok, alezredek. "Olyan katonai beosztások nyíltak meg ...a Vörös Hadseregben szolgálatot vállalt tisztek előtt, amelyekre a többségnek általában

hosszú éveket kellett volna még várnia..." A szerző számításai szerint a tisztikar több mint 90 százaléka magyarnak vallotta magát. Az is jelentős megállapítás, miszerint a tanácsköztársaság hadseregében szolgálatot vállaló hivatásos tisztek katonai, szakmai felkészültsége jelentősen meghaladta a Szegeden szervezkedő ún. "nemzeti hadsereg" személyi állományának színvonalát. *Stojakovics (Sztójay) Döme* a vörös hadsereg hírszerző- és kémelhárító főnöke később berlini követként szolgált az új rezsimet, mellesleg szolgálaton kívüli vezérezredes, majd 1944-ben miniszterelnök lett. *Solarc Hugó* a 29. dandár parancsnokaként harcolt a vörös hadsereg soraiban, később *Sónyi Hugó* néven gyalogsági tábornok, 1936-1940 között a honvédség főparancsnoka; *Knausz Ferenc* 1919-ben a vörös hadsereg egyik hadosztályának, majd hadtestének vezérkari főnöke, "...1941-1944 között vitéz *Szombathelyi Ferenc* vezérezredesként a honvéd vezérkar főnöke [...] *Bengyel Sándor* 1919-ben századosként hadosztály-, majd hadtest vezérkari főnök... később *Győrffy-Bengyel Sándor* néven vezérezredes és 1941-1942-ben közellátásügyi tárca nélküli miniszter." A tanácsköztársaság egykori tisztjei közül – többek között

– *Lakatos Géza, Miklós Béla* vezérezredesi rangban, miniszterelnökként, *Csatai Lajos* mint vezérezredes, *Vörös János* mint vezérezredes, honvédelmi miniszter, *dálnoki Veress Lajos* vezérezredes, nagybaconi *Nagy Vilmos* vezérezredes, honvédelmi miniszterként kapott meghatározó feladatokat. A horthy-korszak politikai vezetése meszszenen figyelembe vette az örökölt katonai elit szakmai tudását, épített rá, megbecsülte a kétségtelen tudást, rátermettséget, a morális tartást. *Erb Gusztáv* 1919-ben a vörös hadsereg főparancsnokságán *Stronfeld Aurél* mellett teljesített bizalmi szolgálatot, később vitéz *Henyey Gusztáv* néven hadtestparancsnok, majd a Lakatos-kormány külügyminisztere, szolgálton kívüli vezérezredes; *Werth Henrik* vezérezredes, vezérkari főnök is a vörös hadsereg egykori tisztje volt, majd tudását, rátermettségét, odaadását, alkalmazkodó képességét a horthy-korszakban kamatoztatta. Társaihoz hasonlóan karrierbeli katonatiszt volt, maradt. A teljesség miatt azt is hangsúlyozni kell, hogy az 1918/19-es “események”-ben játszott szerepük miatt igen sok tisztnek, politikusnak, tudósnek, szakemberek *sohasem* bocsájtottak meg, űk mindahányan a perifériára, szerencsés esetben emigrációba szorultak.

A szerző az 1919-1945 közötti magyar katonai elit vizsgálatakor – elsősorban – a származásból, a családi “helyzet”-ből indult ki. A mintegy 1300 főt tartalmazó névsor elemzéséből ezúttal csak néhányat ismertethetünk, emelhetünk ki: a *katonai elit* tagjainak többsége a kispolgári, a középrétegek alsó régióiban elhelyezkedő értelmiségi családjaiból származott. Az anyagi helyzetükről a szerző megállapította, hogy a főtisztok 70 százaléka, a törzstisztek 50 százaléka anyagi gondokkal küszködött. “A legkevesebbet kereső szakmunkás fizetése megegyezett a hadnagyi fizetéssel. A vezérezredesi havidíj és honvédségi pótdíj összege (1882 pengő) három és félszerese volt a Dunai Repülőgépgyár esztergályosának 1943 őszén.” Fontos megállapítás az is, hogy a tisztí utánpótlást biztosító – különböző elnevezésű – iskolákban tanulók mintegy 70 százaléka államköltségen, illetve alapítványok segítségével végezte tanulmányait, s “...az ellenforradalmi rendszer katonai elitjébe tartozó tábornokok, tisztok 95 százaléka katonai nevelését, képzését a Monarchia időszakában és hadseregében kapta...” A magyar honvédség felső vezetése 1938-ban és 1939-ben, a zsidótörvények megszületésekor került – először – szembe a

zsidókérdéssel, hiszen ezek a szégyenteljes törvények a honvédséget, csendőrséget és a rendőrséget is érintették, a fegyveres testület egy (kvalifikált) része nem tudott elszámolni származásával, vagy nem akarta cserben hagyni családtagjait. Ezeket a személyeket előmenetelükben drasztikusan korlátozták, majd igen sokan osztoztak a zsidóság sorsában. A magyarországi zsidótörvények a hadseregbe is katasztrofális hatással voltak. Az értelmetlen parlamenti döntéssel a hadsereg jelentős számú tisztet, katonát, a gazdaság több tízezer szakembert volt kénytelen nélkülözni.

Az ún. kassai bombázás utáni “hadüzenet”-ről a szerző kimutatta, hogy a kormány 1941. június 28-i ülésén a *hadüzenet* kifejezés nem hangzott el. Bárdossy miniszterelnök megfogalmazásában a Kassa elleni légitámadás új helyzetet teremtett, miszerint “...ki kellene mondani azt, hogy a támadás következtében hadiállapotban lévőknek tekintjük magunkat Szovjet-országgal szemben.” Az ország képviselőházában Bárdossy miniszterelnök rövid bejelentést tett: “A magyar királyi kormány megállapítja, hogy a támadások következtében Magyarország és a Szovjet-Unió között a hadiállapot beállott. [...] Szavazásra nem került sor. [...] Nem

volt egyetlen olyan tagja az országgyűlés képviselőházának, aki felszólalt volna a háborút jelentő miniszterelnöki bejelentés ellen. [...] Hasonló volt a helyzet a felsőházban is.” Eloszlott tehát az a tévhit, hogy Bárdossy az országgyűlés előzetes hozzájárulása nélkül *hadat üzent* a Szovjetunióknak. Horthy kormányzó és kormánya az 1920. évi XVII. törvénycikk szellemében cselekedett, miszerint a kormányzó közvetlen fenyegető veszély esetén a hadseregnek az ország határain kívüli alkalmazását is elrendelheti, amihez utólag kéri ki az országgyűlés hozzájárulását. Tágabb értelmezésben, a kormányzót és a kormányt az országgyűléssel szemben bejelentési kötelezettség terhelte. Ennek viszont eleget tett. (Az oly sokat idézett Bárczy-féle minisztertanácsi jegyzőkönyv nem 1941 június végén, hanem később íródott.)

A 2. magyar hadsereg felkészültségéről, felszereltségéről a szerző megállapította, hogy nem volt »szedett-vedett«, maga Rákosi Mátyás sem tartotta annak. Bár a *doni hadseregről* szólva az is igaz, hogy részére kijelölt 200 kilométeres frontszakaszt a túlerőben lévő szovjet csapatokkal szemben nem volt képes megvédeni. A harctéren tapasztalt anyagi-technikai hiányosságokat a németek – ígéreteik ellenére – nem pótol-

ták, a magyar egységek jelentős részére erejüket meghaladó feladatokat bízta. Részből ezért volt a sok sárkereszt. A hazai utánpótlás (ruházat, élelmiszer stb.) vonatkozásában a magyar legfelsőbb katonai vezetés elégtelenre vizsgázott, és morálisan is. A munkaszolgálos alakulatok kiküldése, alkalmazása és a velük folytatott bánásmód tekintetében – ahogy *Lajos Árpád* írta – nincs felmentés. A bűnösök, a felelőtlenek, a parancsra cselekvők esete megér egy újabb misét, egy doni „perbehívást”. És itt jön *Jány Gusztáv* vezérezredes, a doni hadsereg parancsnokának szakmai, morális megítélésének kérdése. A hirhetté vált Jány-féle parancsot annak minden konzekvenciájával együtt bizonyosan újra át kell „világítani”, ismét el kell siratni, „temetni” a doni hadsereg katonáinak tízezreit. Mert ez eddig, minden lényeges dologra kiterjedően *nem* történt meg. Gróf *Stommi Marcel* altábornagy, a doni III. magyar hadtest parancsnoka találoán jellemezte a magyar-német katonai viszonyt: „...csak sodródtunk ismeretlen német szándékok szolgálatában, és a harc szempontjából értéktelenné vált egységeink az általános visszavonulás keretén belül feláldozásra ítéltettek. ... A lőszerezéssel első nap óta takarékoskodni kellett. Pótlása nem érkezett. Az

élelmezés igen gyenge. Napok óta hiányzik a sebesültek elszállításához szükséges üzemanyag. Üzemanyagot még a páncéltörő lövegek továbbbítéséhez sem kaptunk... Siebert altábornagy fennhangon, bizonyos lenézéssel, érdes hangon közölte, hogy elvonulási utat adni nem tud ... helyzettájékoztatót nem adott.” Néhány nap múlva kiderült, hogy nincs kiút. Nem lehetett menni sem előre, sem hátra. Ezért elrendeltük a gépjárművek és az anyag felgyűjtését.” *Stommi Marcel* emlékiratában ugyancsak hangsúlyozta azt is, hogy a német hadvezetőség a visszavonulás idején a magyar egységeket pusztulásra ítélte, „ideiglenes” hátvédtként alkalmazták. Az éhező, fagyhalálnak kitett, mozgásképtelen III. hadtest 1943 január végén „zömében letargiába merült csoportokból állt”. A hadászati lehetséges visszavonulási útvonalakon rendre a német csapatok kaptak kizárólagos elsőbbséget: szállást, élelmet, szállítási eszközöket. A magyarok maradtak ott, ahol „...már köztudott volt, hogy a gyűrű bezárult.” A hadtestből mementőként megmaradt több mint hatezer fő magárahagyottan, a harminc fokos hidegben érdemi harctevékenységre alkalmatlan volt, pusztult, órlódott. akaratán kívül, *német érdekből*. Az ún. visszavonulás út-

vonalain a háború szörnyűségeit felülmúló látvány fogadta az éppen arra menőket: "...Megfagyott emberek százai feküdtek az utak mellett. Gépjárművek, lövegek az utakon vagy útárokba dobálva. Az egész kép az 1812. évi francia téli visszavonulás szomorú képét idézte fel. Tetézve azzal – írta a tábornok –, hogy itt nagyobb ember- és anyagpusztulást kellett látnunk. Kialtó bizonyítékait annak, hogy amit a német hadvezetés a 2. magyar hadseregtől megkövetelt, emberfeletti volt. A doni harcok és a végítételek alapján mind élesebben rajzolódik ki bennem a benyomás, hogy a német vezetés merevsége legalább annyi veszteséget okozott a 2. magyar hadseregnek, mint az ellenség." Gróf Stomm Marcel tábornok járás és marandó egészségkárosodást szenvedett fogoly a rázuduló feladatokkal – több, ismert okból – nem tudott megbirkózni. Vélt, vagy valós okokból alulmaradt, pedig vezető is lehetett volna. Vállalta a sors által kijelölt utat, bár az semmiféle előnnyel, előmenettel nem járt. Hátrány an-

nál több érte. Erdemben a mai napig nem rehabilitálták: sorának, rangjának, erkölcsi tartásának megfelelő elégtételt nem kapott. Elfelejtődött. A hadtestét felosztató tábornok indítékait a politika nem méltányolta, s nem értette meg, a szakmabeliek sem. A Szovjetunióban megszervezendő magyar légió vonatkozásában feltétlenül hangsúlyozni kell azt (is), hogy gróf Stomm Marcel altábornagy abban az esetben vállalta volna a légió vezetését, ha azt a nyugati hatalmak elismerik, s a Horthyra tett katonai eskü érvényben marad. Ez egybecsengett az antifasiszta mozgalom fontos célkitűzésével is, miszerint "...nem helyes a Horthy ellen fordulást erőltetni mindaddig, amíg remélhető, hogy az ő vezetésével megoldható a szakítás Németországgal. A Rákosi Mátyás nevéhez fűződő moszkvai kommunista emigrációnak viszont csak úgy kellett (volna) a légió, ha az nem Horthy "vezetése", hanem a "helybeli" emigráció elképzelése szerint, de a magyar hadsereg rangidős tábornokainak vezetése alatt szerveződött volna. A szerző

véleménye szerint gróf Stomm altábornagy, Deseő vezérőrnagy "... és a hadifogoly tisztek döntő többségének Horthyhoz és rendszeréhez való kötődése akkor és a későbbiekhez is erősebbnek bizonyult a történelmi helyzet szabta követelményeknél." A moszkvai magyar emigráció, a hadifogoly tisztek főtiszti, tábornoki "részlege" politikai, morális okok miatt nem követte a lengyel, csehszlovák "mintát", sem keleten, sem nyugaton nem szerveződött olyan magyar fegyveres alakulat mely a szövetségesek oldalán kivette volna részét a fasiszta Németország elleni harcból.

A világháború alatti magyar katonai ellenállás tétova, felemás lépéseiről, az angol-szász hatalmakkal való kapcsolat felvételről, a "kiugrási" kísérlet kudarcának okairól az eddig is ismert nézetek rövid összefoglalását olvashatjuk. A kötetben lévő írások egyenetlenségükben is hasznos, ismeretterjesztő olvasmányok, az érdeklődők és a kutatók is haszonnal forgathatják.

Tomka István: *Kemence*

Erdős István

Istenek látogatása

(Animációs vízió)

Mint egy álom díszletében: lebeg a város.

A rajongó arcú járókelők, mint zsinórokon mozgatott bábuk...

Monumentális agyagteherautó, mintha egyenesen az égből jönne a házak közé, a térre. A billenőplatón, mely már-már egy repülőgépanyahajó fedélzetére emlékeztet – félelmetes nagyságú, élénkségű agyagtéglák, agyagkockák. Szürkés-barnák, nyugtalanítóan életszerűek...

Ahogy a szállítmány lebillen a park közepébe, szinte nem lehet másfelé menni, azonnal körbecsődül a kíváncsi tömeg. A város polgárai úgy jönnek, mintha már maguk is térdig agyagban, iszapban járnának. Az agyaghalom életre kel.

Túródnak, gyúródnak a téglák, a kockák.

Robot-agyagemberek állnak fel, mint egy-egy gölem a téren. Emberi külsejüket csak jólszabott robotarcuk és konstrukciós hibára emlékeztető bal kezük hazudtolja meg. Ez a kéz mintha egy lézerágyú, felvevő kamera, modern géppisztoly keveréke lenne, ráirányítható egy-egy élőember arcra. Ráirányítják. Rám irányítják...

Olyan érzésem van, mintha élesfényű vakuval fényképeznének, mintha túlvilágított filmben szerepelnék. Egyszerre örülök, aggódom, félek, mert látom, hogy az agyagrobot előtt, s a többi három gölem előtt is sterilfehér műteremasztalon agyagból formálódik a szoborképem.

Szinte másodpercek alatt elkészül, fenyegetően méret-azonos, kezembe adják, aláírok valami elismervényt ... A szobornak jó súlya van.

Nemcsak hűségesen hasonlít, előnyösen nagyvonalú, szeretnivaló is. S milyen masszívnak, véglegesnek tűnik az első percben ...

Ahogy körbenézek, mindenki örül, aki már kézbeapta a portréját. Akinek még nincs, ámuldozik, dicsérget, irigykedik. S már tolonganak az új és új jelentkezők a furcsa kézfegyver-automaták elé.

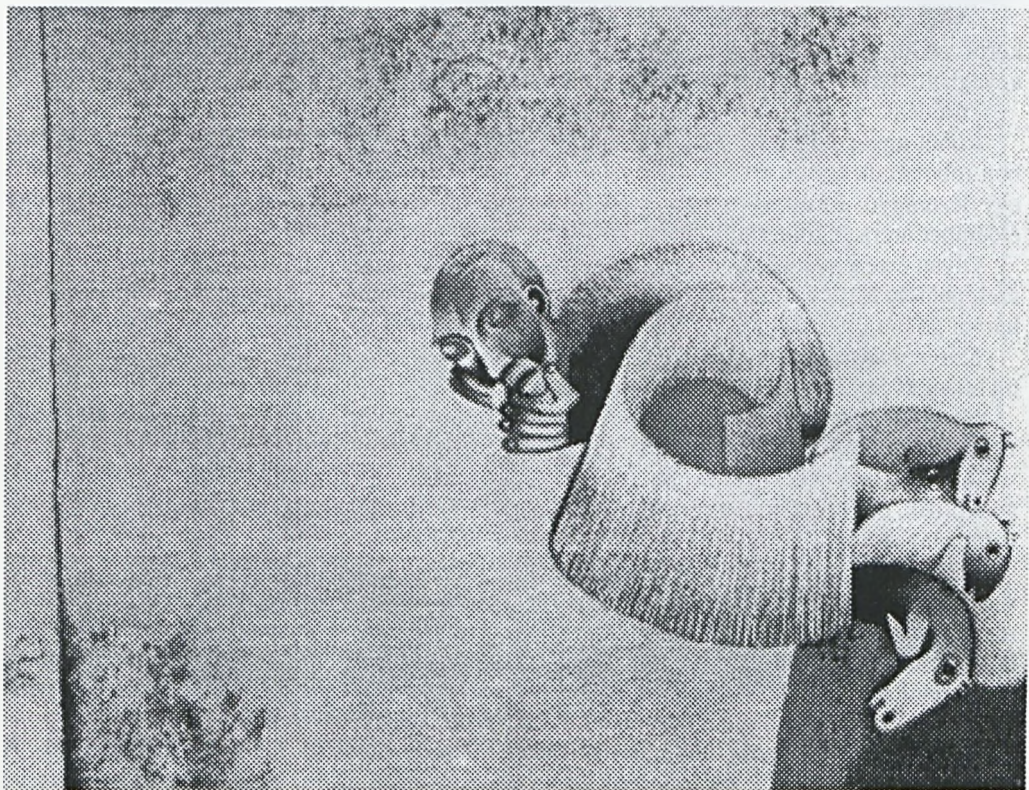
Közben furcsa, rémítő, forró szél kerekedik, mintha egy láthatatlan nagy ventilátor kavarná, s a szoborportré a kezemben egyre puhább, képlékenyebb lesz. A szél erejére mozdulnak, rezzennek szobor-arcvonásaim. Ijesztő grimaszokat vágok, s akaratlanul utána mozdul a szobor-mimikának az élő arcom is. Szomorú leszek, mert láthatóan nem vagyok képes emléknem megtartani az előnyös kis szobrot ... A forró szél könyörtelenül erősödik. Már tészta-puha szoborarc készül szétfolyni a kezemben. Hiába óvom, takargatom, málik.

S ugyanez a tésztaság mindenki kezében. Micsoda fintorok! Micsoda száj-rángások. A puhán szétfolyó agyagarcok már csak itt-ott emlékeztetnek az élő arcokra, de egyre kevésbé emberiek, egyre inkább föld-anyagszerű groteszk látomások, lényvíziók, torz pusztulás képle-

tek. A gólem agyagrobotok nevetnek a riadalmunkon, és szakadatlanul, egyre gyorsuló tempóban gyártják tovább a szobrocskákat ...

Az egész tér megtelt már emberekkel, akik vagy sorban állnak, vagy féltő mozdulatokkal óvnák a szélről pusztuló szobrukat. Végeláthatatlan sorok állnak a "felvevő-ágyúk" előtt. Pedig akik legelőször kapták kézbe az elkészült portrékat, már láthatóan mind síró, szenvedő arccal támolyognak, mintha erejük is fogyna a szobor olvadással, egyik-másik már leül, szorítaná magához azt, ami a szobrából még megmaradt, van aki már elfekszik, mellén a szobra olvad, ráfolyik, betemeti. Leülni, lefeküdni kényszerülök én is, érzem, hogy a rajtam szétfolyó agyag egygyé válik velem, és nem sokkal később megint szilárdulni kezd. Már igazi agyagnyakam, agyagarcom van, s a mellettem fekvő emberek arcára nézve bizonyosan tudom, én is pontosan olyan vagyok mint ők, s együtt mind olyanok, mint a szoborgyártó gólemek ... A nagy agyagteherautóhoz közelálló új-agyagarcúak már új sorban állnak, s lépegetnek fel a világ-nagy teherautó platóra, ott fenn is szépen nyugodtan sorba állnak, s láthatóan csak arra várnak, hogy mindenki odaérjen... S indulni lehessen...

Földi Péter: *Pásztor szélárnyékban*

Tóth Sándor

Kövek és pillangók

(1.)

“Híd”-város: Pásztó

PROLÓGUS

Nógrád várában egy későnyári délután az alvó Pán fölébredt. Sípja nem lévén, tenyerébe fogott bürökbe fújt. A hang hosszan lebegett a középkori falmaradványok fölött, majd elúszott az alanti Lókosban...

Zenék keltek a kövek közül, mint fű, virág, s ezer kis lángolással lobogott az idő, gyűjtván tüzet a néma térben, amit csak csendesebbé változtatott az amúgyis néma zene. Mert annyi némaság vett körül, hogy szinte beszélni sem mertem, halkan sem. Pán pedig körben járt és eltűnt a kókadt napraforgók közt. A Börzsöny felől szellő táncolt, s a kék vonulatú hegy, mint az Alpok, fölemelkedett. Aztán elterült hosszan, csupán füstcsík jelezte: valaki venyigét vetett a bogrács alá a karam táján.

Gyerekeim egyike megszólalt: – Mennyi pillangó –, és a bástya-maradvány felé mutatott, ahol dudva-erdő fölött kardos-lepkék táncoltak. Helyesebben: pillangók. A gyerek mondta jól. Emlékezett a könyvre, amelyben az áll: a kardos-lepkék a pillangók családjába tartoznak.

A látvány felcsigázta a képzeletet, s a költészet míves kertjébe terelte, ahol meghal az idő, és kövek kelnek szólásra, elzárt vallomások:

“miért nő a fű, hogyha majd leszáradsz?
miért szárad le, hogyha újra nő?”

Mindig ugyanaz a filozófia, minduntalan az a látomás. Mert a táj őrzi a gondolatot, a kő az állandóságot, a pillangó pedig az elsuhanó órákat...

Valóban csak órákban tudtam mérni a látványt, minden pillanatban várva a végét. Ám amint rögződött, “merevült” a kép, bennem is állandósult a rejtély, amelyről eddig azt hittem: nincs, mert titka sincs többé a múltnak, felzabálták a gépszörnyek, s csak tompa fényű olaj-folyó jelzi a lakoma nyomát.

A rejtély az, amiről szólni kívánnék ezeken a lapokon. Kövek és pillangók kontrasztjelenlétében az állandóságról, amelynek csak jegyei vannak. Törékeny a lét, a természet jelzi útját, ahol omlatag falak, bélietes kapu-töredékek, párkányok, ablakok kilépnek kötöttségeikből, és kor-bilincsek nélkül az örök-szép igazságát foglalják keretbe, a látványt, hogy le ne záródjék a szellem térfoglalása. 11. vagy 15. század – egyremegy. Nyílás valamennyi további századokra, és nem mondható: egyiknek a másikhoz nincs köze...

Igaz, akkoriban még egységes volt a világ, amit föl kellett fedezni költészettel, zenével, piktúrával, építészettel. Ma: össze kell rakni, mert darabjaira hullott.

Elfelejtett idő, kövek és pillangók. Így együtt az ember mélyszántásaiban várak, templomok földből kiásott emlékei hazám féltett kincsei. És: Európa.

Amit Nógrád várának gótikus ihletében megéreztem: főlemelő erő a megye-térség címadó múltjában, amit odatűznek mindannyiszor, ha előkerül valami az Ipoly, a Zagyva mentén, a hegyek alján, a dombokon.

Elindulok ösvényükön.

“Híd”-város

Neve mióta van? Ki tudja. Talán a szlávok óta, akiknek kultúrája meg a miénk mindezidáig összekeverhető, ha a honfoglalásról beszélünk. Itt: Pastuch, latinítás hangzással: pásztor. Amott, ószláv hanglejtéssel: csődör. Tán össze lehet hasonlítani. Amit viszont az evolúció nehezen engedne

meg! Taposom a nyári köveket a patakban; a hegyek alatt Kövicesnek mondják. Folyása a castrum Agas ölébe vezet, ahol a Rátót nem-béliek kővárban laktak, a főn, melyen most sas ütött tanyát. Olykor hosszan köröz a hémmentén; fenyő-kontyot köt át a fényzalag, a sas mint sötét árnyék vetül a szemre.

Óvár látta Árpád népét. Meg Béla népét, meg...

Vízmosta-cserepek tanúi az íratlan kornak, és eleink konyhájának. Egy-egy cserép füstös-

fekete, de penge-vékony, a legtöbb rusztiikus. Akadt bizonyára a sok “vigiláns” közt egy rangosabb is. Jobb módú. Mert őrködni jártak fel a hegyre, minden bizonnal, őrizni Pásztót, a fáktól gyérülő lankákat, amelyeknek végében épült a falu, mely város lett párszáz év múlva. Zsigmond érdeme és Tari Lőrincé, a “pokoljáróé”.

Mikortól város a város? Egyetlen királyi irat kellett hozzá. A kérdés inkább: mitől?

Például, hogy van kórháza. A középkor erre nagyon ügyelt. Lapozgatom Mumford világhíres könyvét, és lapokat idézhetnék belőle a mennyei városról. A keresztény hit, teológia fogta össze a középkori gondolkodást, jövődójében az elérhető égi város ragyogott, a roppant optimista világnézet diadalmas közössége, amelyről himnuszokat írtak latinul, efféle sorokat:

“Vere Jerusalem est illa civitas cujus pax jugis est summa jucunditas.”

Vagyis:

“Ott fogad igazi szent Jeruzsálemünk, ahol a Béke lesz örökös örömünk;

(Babits M. fordítása)

Mondanom sem kell: ahol a város, ott a templom. Hol fényes, hol utánzó, olykor a "nagyok" nyomában meglepetést szerző, – vidéken, ahol kő sem volt megfelelő, mester sem, de az akarás, a vágy naív köntösében meghatározó építészeti pillanatok születtek, testet adva a testes-robosztus bazaltnak, lebegő új testet, ami már lelkes, mert őrzi sóhaját az időnek, csendnek.

Pásztó középkori templomában hallom ezt a sóhajást. Bár nem lebegnek a kövek, erős-tömörségük inkább várak zordságát idézi, de a fölfelé törő hatalmas torony igazolja: könnyűvé, mosolyra fakasztóvá válik, mi fölfelé tör. A magasság a lélek lépőteke.

Pásztón az idő növesztett magasságokat; ha áttekinti valaki a históriát, meggyőződhet, ennek a kisvárosnak európai "híd" jellege van egy olyan környezetben, ahol az ősök téli szálláshelyén gomolygott egykor a füst a nyershús-elkészítésnél; aztán Zoárd, Kadosa meg Huba kardja csörrent, indulván Nógrád és Gömör meghódítására. A "hídepítő" Európa felé Szent László király volt. A róla szóló legendák, bár az utóbbi időkben mélybe szálltak az emlékezet kútjávájáról, ismét felszínre törhetnek a kemény szárító szél után, amikor a tiszta források iránt növekszik a szomjúság...

Aki már hallotta Ágasvár legendáját, meg a szentkúti László-ugratás jelképében is meg-

ragadó hagyományát, elgondolkodhat: múltak kútjában mi az erősebb: a felejtés vagy az újra-fakasztás próbája. Az ember nem tagadhatja meg eredetét, a csillapíthatatlan "kíváncsiságot", a miértekre-válasz esélyét. A "híd"-játék ebben is jelentkezik: Szent László egyenesen a castrum-bércről ugratott – repült! – a

lován, hogy magyarjain enyhítsen, vízfakasztással. Táltosmotívum ötvöződik itt keresztény védpajzson, palmettás díszek közt román vagy görög kereszt láttalanul alakul, csak a belső látásra bízva. Mindenesetre ez a pajzs védte meg a városkát s környékét; jöhetett a zord idő (tatár, török), a Védasszonyos zászlót nem lehetett letépni a toronyból. A templomról 1785-ben azt írták: "Már hétszáz esztendőket meghalad a régisége." Szent-király Lászlóra utal az alapítása annak a Lőrinc diákonusnak tiszteletére,

akinek római templomában aranyozott rostélyokat mutatnak, szimbólumát a kegyetlen eleven-égetésnek, amely által megnyerte az "égi koronát". A könyveket őrző szerep.

Ő a másik "híd": vonzotta a tudományt ide, a Zagyva partra, amely, ha igaz a nyelvész "csapodársága", palotást jelent. Folyócska, mely palotás, pejoratívan. Cerbanus, a görög szerzetes Pásztón bizánci "karakterű" kolostorban másolta, fordította latinra a görög műveket Pannonhalmának, hogy aztán Benedek

fiai szálljanak meg a hegy alatt 1130 körül, majd hatvan esztendő elteltével a "doctor mellifluus, – a "mézajkú doktor" fehér-fekete ruhás követői, a ciszterciek, Pilis monostorából, a Nyugat kultúrájával tarsolyukban, amely akkor már Veszprémben egyetemet alapított. Bernát fiai persze nem tinédzserek voltak, mint Petrus Abelardus a szellemi "vagány" és köre, beleesve a rációba, hogy ki sem látszotok belőle. A ciszterciek azt mondták: minden nem ismerhető meg a fogalmak által. A belső tűz ha kioltódik, az ember is megcsönkul.

Íme, az újabb "híd": értelem és szív gazdag folyópartjain át, a mindenség bekapcsolása a provinciálisba. A gondolat tehát megkezesztelkedett, a magatartás konverziójára volt szükség egy olyan században, amikor tespedés, "hanyag-kezelés" íratott a lelki inventáriumokba. Cluny már nem lehetett elegendő, Szent Bernát kellett. A ciszterciek. A kiegyensúlyozó szerzet, tudósok, imádság-művészek, írók, gondolkodók egyazon házon belül, és a régi, napi földműves munka. Kerestem az egykori malom helyét renház, romok és Lőrinc temploma közt. "Megtaláltam" az üveg-hutát: néhány esztendeje fedezte fel Valter Ilo-na, a régész-mindenes. "Égni és lángolni" - írták ajtóikra a fehér-fekete barátok. Égő türelmet hirdettek, amely mindig időszerű! Mivel a malmok folyton őrlnek...

A templomtorny köveivel őrzi a sok századot. A falain kirajzolódik a középkor, a romanika néhány jellegzetessége: faragott kőmaradványok, az erőd-jelleg. Zárt-kicsi fülkében Flórián, zászlóval. A hagiográfia egész arzenálja lenne idézhető...

Mégis a templomhoz csatlakozó kápolnák vonzzák jobban az embert. A 13-15. századi eleven fal-tér "rendszer", a plasztikus középkor. A rátótiak pásztói ága Szent László kápolnájába temetkezett. A lenti szint erre utal. Fent oltár volt a vértelen áldozat beteljesítésére, amikor halottakért miséztek. Most egyházi (plébániai) kincstár, benne aranyedények, le-

vél, diploma-dokumentumok. A 13. század nélkül, mivel 1241-ben a "kegyetlen tatárok" a templomot felgyújtván, "minden abban található leveleit és hagyományait meg égették". A nevezett század azonban csak a "süllyesztő". Ahogyan kéziratos énektárakba korábbi tradíció is felvétel, a minden apróságra ügyelő mély századok nem hagyták ki a legegyszerűbb leltárakat sem. Ez volt a disciplina egyházi erénye, így maradt meg a történelem, ahol a külső beavatkozás nem érte el a kapukat. A kápolnát vörösréz tető borítja, stílusos ajtó nyílik a látogatóknak. Kevés rekonstrukcióról mondható el ennyi alaposság... (Vladár Ágnes építész dicséri.)

A későbbi: a gótikus kápolna-szentély, Tari Lőrinc idejéből való, aki kegyúr volt. Poklot járt meg – és diplomata volt, orrán kardvágással, lelkében tiszta hittel. Kő-hársfa levelei az üldöfűlkében családja címer-jelképei. A hatalmas rózsás ablakok a proportio et claritas szentágostoni hirdetői. Aránynak és fénynek, amely az ember tulajdona. Ezért sóhajtott fel az egyházatyja: "Pulchrum sero te amavi – Szépség, későn szerettelek". Szent Bernát korának bencés apátja: Suger, templomának újjáépítője érzett rá erre igazán, a gótika atyja: "Az érzékelhető szépség jóvoltából a lélek az igazi szépségig emelkedik, s a földből, ahol nyugodott, e ragyogás fényétől feltámad s az égbe jut." Ez bizony Platon bölcselmében gyökerezik, s tán nem véletlen, ha a csúcsívek ott a legékesebbek, ahol a táj is "arányos". Pászto gótikus karakterű tájban épült. A lemenő napragyogásban, lombok közt vagy havas télben valódi "Jeruzsálem" a kápolna: földi mása az éginek, ahol láthatatlan karok énekelnek. Elgondolkodtató: csak a stílus "kényszerében" született-e meg, vagy "ármékában" annak a koncepciónak, amely székesegyházakat szuggérálva minden ilyen alkalommal is, az önálló városfejlődést érzi, erősíti, s ezzel végleg eldönti a hosszú vitát: lentől fölfelé vagy fordítva építkezett az egyház belső funkcióiban.

Elég csak a liturgiára utalnunk, amely para-ritmikusan sem térhetett el a katedrálisok gyakorlatától. A Civitas Dei harmonikus rendszere uralkodik a legegyszerűbb kőrózsán is, már a középkorban jelentkező városi zürzavarban. (A gótika tehát újra időszerű!)

Templom és iskola – városhirdető fogalmak a kórház mellett, és Pásztó a 13. évszázadtól városias jellegű gazdálkodásában: 1550-ből nyolc házaspár említ az özszeírás. Nem keveset. Vagyis: művelt embert. A templomtól néhány méterre lévő oskolamester háza, testvér-stílusban a kápolnával a szellem megléte hirdeti, szinte előbbrevalóságát minden érdeknél. Afféle falusi jellegű, vegyes elemeket hordozó ház volt a 80-as évekig a kántortanító lakása. Folyamatosan. A földtűró gép fedezte fel a rejtélyt: miért? Az erő hatására leváló vakolat mögött kibújó gótikus ablak bevallotta: a 15. századtól adott födelet a világi tanítónak, kántornak e hajlék. (Ez időtől ismert civil foglalkozásnak is a pedagógus.) Az utókor hála-jaként tekinthető a megmaradás, és az idő – vagy a történelem? – igazságtételének. Nem ment tönkre e darab relikvia. Közép-Kelet Európából talán egyetlenként, tanulsággul: ami változhat, az más. A stílus valóban az ember...

Benne, a három helység elődök élettere; parasztházakra emlékeztető elrendezését vert-

falú falusi hajlékok szintjéről a gótikus elemek emelik föl. És a kő. Vertfal helyett. Valamiféle átmenet az épület az udvarházak felé. Polgárosodás – vallja a történész. 1407-től Pásztó mezőváros. Mint szóba jött: Zsigmond és Tari Lőrinc jóvoltából. A pohárnokmester kérte, a király adta. Az iskola pedig fölépült

már nem csupán egyházi, hanem világi tudományosságra is. Betűt vetettek, számoltak és persze folyvást énekeltek, kis szívvel beleizmosodva a gregoriánba...

A nagy szoba háló, lakó és tanterem volt egyúttal; rekonstruált bútorokkal "szerelték föl", az ablakban gyertyatartó, könyv. A kamrában elrejtve találták meg a korabeli konyhafőlszerelést. Malomkő födte; amikor a török betört 1551-ben a városba, az oskolamester három körte alakú lyukat vágott a "padlóba", azaz földbe, amit döngöltek, s oda

került valamennyi érték - a XX. századvégi jóvendőnek. A ház alatt gádoros pince. Sok ilyen ástak a középkorban pásztói házak mellé-alá, hogy akár pincés városnak is mondhatnók a helységet. (Feltárásuk a jövő feladata.) Az iskola plébániai volt, az odajárók kisebb része világi foglalkozást nézett ki magának a törvénykezésben, közgazdagságban. Bardócy Mihály vizslási nemesember 1529-ben jegyezte fel, hogy a pásztói iskolában tanult... Olvasni tanítók neveiről hallottam. Az egyik-

ről, hogy agyonverték. Szentszéki birtokperben folyt a vita, tanúzás, és András iskola-mester tanúskodni mert...

A romoknál fölkerdez a képzelet az építészeti mikéntről, szerzetesi életről. Mondtam: bencés és ciszterci. Amint a romok igazolják elrendezésükkel, kő-émlékeikkel. A XIV-XV. században e monostorokban nem apát, hanem világi pap állt az élen. Mátyás király próbálta rendezni a viszonyokat, akinek kérésére a rendi nagykáptalan hármass bizottságot jelölt ki: hívjanak szerzeteseket német apátságokból, megreformálni a hazai ciszterci házakat. 1480-ból Henrick Ebrach neve maradt meg. Ő már pásztói apát volt. Maietynsky Wencel pásztói monostorrajza 1699-ből bástyás L alakú épületet mutat. Igazi középkort, ahol a védelem a mindennapok próbájává válhatott. 1765-ben lakossági vallomás - 60-80 évesektől - "kőbótokról" beszél, azaz boltozatos szobákról a romépületben. Erki Pál úgy tudja, az egyik "kőbót" a barátok sütőháza volt. A klostrom mellett hatalmas templom állt, Sár-lós Boldogasszony tiszteletére szentelve. (Aki 1948-ban "jelentkezett" ismét, a Mát-ra erdeiben. Azóta ott is áll szentélye. A kontinuitás lám, ezzel is igazolást nyert.) Apszisának nyolc szöge a sokszögzáródású francia ciszterci hagyományra utal, Obazin, Leoncel apátságaira. A barokk átépített: beboltozta a régi szentélyt. A középkori padlószintet meghagyták, csupán téglaburkolattal pótolták. 1779-ben azt írják, hogy Beitler Metojd előljáró az alapfalakat kiszedette. Az északi hajófalak mentén - azok helyébe - cefregyűjtő, erjesztővermet ástak. Ez maradt meg 1968-ig, a fel-tárásig...

Elnéztem a kőmaradványokat: szabályosan művelt munkák pillérkötegekből, zárórészekből, hevederbordák, körtetagos bordák... Ásatások kincsei. Melléjük a táj társul, a Mát-ra vidékének görgeteg kövei, melyekből alapfalakat raktak. Patakkavicsok meg gótikus hálódíszek, ívek "kontúrjai" lettek, amint a kö-

zeli Gyöngyöspatán.

Ha a cisztercieknél a franciákat említetem, a bencésekhez a németek tartoznak: kau-fungeniek, ilbenstadtiak, westfáliaiak. Ime az európai közlekedés útja, s rajta a máig kime-ríthetetlen titok-réteg, melyet továbbra is nyo-mon kell követnünk.

A 18. századi rendházat Rákóczi szabadságharca után kezdték építeni. Impozáns haj-lék, ma sem vénült meg. Együttesében áll a középkor szöftésének, mint barokk cantio la-pidáris, csontos gót himnuszok között:

"Óh dicsőséges, óh ékességes, csillag, fényes-séges!

Világ úrnője, kegyes anya, édes!

Király lugassa, aranyos násfa, elefántcsont-bástya:

légy szegények üdvének vitorlása!"

(Ford. Babits M.)

Szellemében ez a Mária-kultusz határozta meg a ciszterciek teológiáját. Bernát amor sanctusa a fölmgasodó szeretet-láng példája. A gyönyörű bölcsesség, amit már csak to-vábbdísííteni lehetett. Miként az örök Asz-zony égi ruháját - költészettel.

Az antidiaktikus gondolkodás kétszer szakadt meg Pásztón: a török időkben és II. József évtizedében: nem voltak ciszterciek, mert menniük kellett. A pogányság meg a ratio vált üldözővé. Még visszatértek, s voltak 1950-ig. Akkor filozófiátlan évek kezdődtek; sima erőszak jött, nem-filozófiába csomagol-va. (Csak egyesek képzelték filozófiának!) Egyetlen házban égett a szellem mécsese Pásztón - túl a "hídon". Mert a "hídról" is le kellett lépni. A túli azonban megmaradhatott egyetlen ember jóvoltából. Rajeczky Benja-min szülei házában húzódott meg, ott, ahol átérünk a barokk kőhídon és megsüvegeljük az európai védszentet: Nepomuki Szent Já-nost. Kőszobra áll a híd közepén.

A Rajeczky-ház összekötő szem középkor, 18. század és a ma közt. Nem műérték azonban: jelkép, s már nem lehet Pásztó nélküle. Magyar zenei századok, iskoláztatás, alkotó tehetség, népdal, tánc, hangszerek és az elmaradhatatlan liturgia erős tradíciója, élő szentélye mind egybefoglaltatik e szellemben, amely azóta hogy kihúnyt porhüvelyében, csak Rajeczky-jelenségnek nevezhető. Emberséget növesztő példaképnek.

Rajeczky Benjamin múzeuma a barokk rendházban szól erről is.

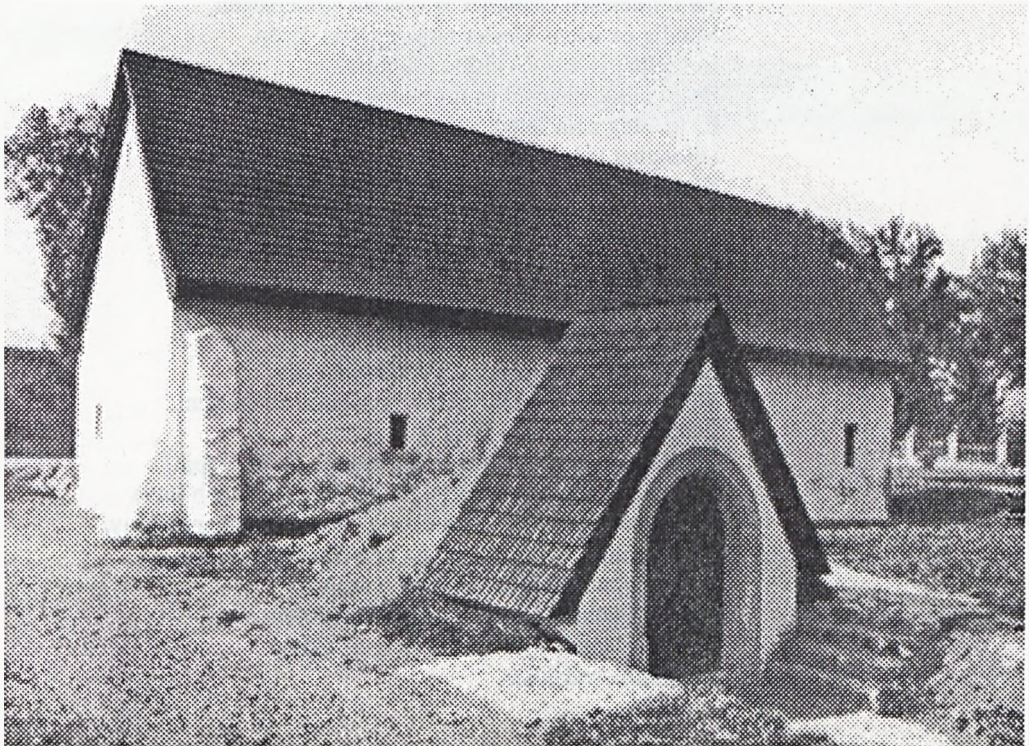
Íme a folytonos gótika – fény és arány, azaz: tisztaság...

EPILOGUS

Az illenék ide, ami kimaradt. De legyen elég Blake négy sora, amit Pásztó jelenlegi polgármestere íratott annak a kis könyvnek olvasói üzenetébe, amely kötetkét mostanában adták ki helyben, emlékezve a ciszterciák 800 éves alapítására:

*“Egy porszem világot jelent,
S egy szál vadvirág az eget,
Fogd föl tenyeredben a végtelent
s egy percben élj évezredet...”*

Híd-lámpás: az e m l é k e z e t, hogy élhessünk.

Vas István

(1910. szept. 24 – 1991. dec. 17)

Avilai Teréz intelmeiből (ars poetica helyett)

Akit nem kapattak ennél magasabbra,
Jól teszi, ha nem igyekszik följebb kapaszkodva.
Ezt jól jegyezzétek meg, mert ahelyett, hogy
Nyernétek vele, végül csak veszíteni fogtok.
Mutakozhatnak olyannak, amilyen,
A lélek, ha Jézus Krisztusa jelen,
Szerelmetesen csünghet az ő szent emberségén,
Mindig ez isteni Mester társaságában élvén,
Beszélhet is vele és előtte fölfedheti,
Hogy mitől szenved és mi hiányzik neki,
És ha meg nem feledkezik róla örömeiben,
Ujjonghat vele együtt, mindezt nem mesterkélten
Kiszabott formulákkal, hanem olyan szavakkal,
Amiket a pillanat kíván és szükséglete kitapasztal.
Hát ez az, ami rajtunk múlik. És ha van, akinek ez
nem elég?
És ezen túl próbálná emelni szellemét
Arra felé, ahová be nem engedik mégsem,
Elvéti ezt is, azt is. Ez az én véleményem.
Mert ha túllép a természetén, megbénul az értelem,
És kiszárad a lélek a sivatag terepen.
Mellesleg, a szellem egész épületének mi az alapja?
Csak az alázat, semmi más. És Istenhez közelebb jutva
Növekszik az alázat - különben elvesz minden eredmény.
De ezt senki se értse úgy, hogy én tiltani szeretném
A nagy gondolatokat, amikkel a szellem
Fölemelkedhetik, hogy közelébe kerüljön
Isten véghetetlen jóságának meg az égben
Található csodáknak.

Igaz, én ezzel sosem éltem.
Képtelen voltam erre – megint csak ezt ismétlem.
Folytonos nyomorúságomban merészség volt az is tőlem,
Hogy szellemem a földi dolgokkal törődjön.

Hát még az égi dolgokhoz emelni hogyan
Is bírtam volna? De vannak elég sokan,
Aki jól járnak, ha felhasználják ilyen
Magasabb vizsgálataikat – különösen,
Ha tanultak. Mert ebben a gyakorlatban nézetem szerint
A tudomány – ha alázattal párosul – rendkívüli kincs.
De azt mondom, hogy fölemelkedni mégse kell
Inkább vámi, míg Isten bennünket fölemel.

Van amikor az értelem nem működik úgysem:
A misztikus teológiában – ott fölfüggeszti isten.
Én csak azt helytelenítem, ha akkora bennünk az önhietség,
Hogy magunk függesztjük föl. Ne állítsuk meg a működését,
Különben hidegek leszünk és bambák, és eltűnik előlünk
Az is, ami a miénk volt, és az is, amit elérni véltünk.
Ha az értelmet Isten függeszti föl és tartja vissza,
Van, amivel figyelmünket foglalkoztassa:
Olyankor egy krédó időközében több fény lesz a részünk,
Mint amennyit évek alatt minden földi iparkodással elértünk.
De hogy mi magunk akarjuk lekötözni lelkünk erejét
És megállítani működését – ez tiszta örültség.
Nem mondom, hogy bűn ez, de büntetés annál inkább:
Mintha valaki ugráshoz vesz lendületet, de hátulról
visszarántják.
Nekirugaszkodik százszor, de mindig hiába fárad:
Az akarat sem ér semmit, ha nincsen benne alázat,
Melynek a működésbe vegyülve az a hatása,
Hogy a lélekben a cselekedetnek csömör nem lép a nyomába.
Aki tudja, miről van szó, annak ezt nem kell magyarázni.
És aki nem tudja, annak én bizony nem fogom elmagyarázni.

Thomas Hardy

Azután

Ha majd remegő ittlétem után becsukta kemény kapuját
a jelen,
a szomszéd szól-e, ha május rezgő szárnya kikelt,
víg zöld levelekkel hamvas, mint mikor új a selyem:
“Ő olyan ember volt, aki erre figyelt?”

Ha eljön az alkony s mint pilla, ha rezen nesztelenül,
röpül az árnyakon át a szélől görbe bokorra az ölyv,
fenn a hegyen – gondolja-e majd, akinek szeme ebbe
merül:
“Őneki kedves volt ez a kép, ez a föld?”

Ha elmúlok egyszer, fekete és meleg éjben, s úzi a pille
a fényt
s látják a gyepen át sebesen gurulni a sünt,
mondják-e: “Azt akarta, ne bántsák az ilyen kicsi lényt,
de nem tehetett sokat értük s most immár tovatűnt?”

Ha meghallják, hogy végül elcsöndesedtem, s állnak
a kapuk előtt,
bámulják, hogy a csillaggal teli mennybolt csöndesen ég,
akik arcomat nem látják soha már, majd szólnak-e ők:
“Sok ilyen misztikus fény búvólte szemét?”

S lesz-e, ki szól, ha kong a sötétben a búcsúharang,
és miután zengése a szélben egy pillanatig szünetelt,
hallatik újra, mintha újonnan kondul a hang:
“Most nem hallja már, de míg élt, ugye, erre figyelt?”

(Fordította Vas István)

Jean Cocteau

Szerelmünk egybefont rajzára

Szerelmünk egybefont rajzára jó hasonlat:
Fán kezdőbetűk, párosan,
S az ágyon testeink úgy összegabalyodnak,
Mint a te neveddel a Jean.

Hinnéd-e, óceán, hogy te vagy ez, ki tombol,
Hogy szörny-méneseid dobog itt,
Mikor mozogni kezd e lábakból, karokból
Képződött, szerelmes polip?

De oldódik a bog, úr támad, s te az álom
Lova sörényét megfogod,
Gyorslábú paripát, hogy veled eltaláljon
A partra, melytől borzadok.

(Fordította Vas István)

Guillaume Apollinaire

Búcsú

Letéptem ezt a hangszálat
Már tudhatod az ősz halott
E földön többé sose látlak
Ó idő szaga hangszálak
És várlak téged tudhatod

(Fordította Vas István)

Huszár Sándor

Naplólapok I.

Egy Tiborc Bánk bán szerepben

Igen jó palócföldiek, ez én volnék. A felültrott.

Persze én nem voltam paraszt és országnagy se lettem. Ez utóbbi már azért se, mert – ha jól meggondolom – tulajdonképpen országom sincs. Idegen állampolgárként élek Szegeden.

Ezek után joggal kérdezhetik: mitől lettem akkor Bánk, ha Tiborc sem voltam?

Nos ezek itt lényegében szerepek, és a címmel csupán azt akartam jelezni, hogy egy Történelem nevezetű színdirektor önkényesen megváltoztatta a szerepkörömet.

Így lettem 1948-ban, tizenkilenc évesen, egy üzemi faliújságtáblán megjelent cikkekcsém alapján újságíró. Alig telt el néhány év, novellákat kezdtem írni, s hát mit ad a már említett Diri: az ötvenes évek elején meghívna a Fiatalkor Első Országos Kongresszusára, Bukarestbe. Akkori főszerkesztőm, Gáll Ernő kapta kézhez a meghívót és ahogy átfutotta döbbenten kiáltott fel: Huszárka, hát magát kinevezték írónak! És ez így ment. Harminc évesen már a legrégebb magyar közsínház, a kolozsvári igazgatója vagyok. Miként felejtethetlen kollégám Bajor Andor írta vala: mentem az utcán gyanútlanul, amikor egyszercsak a nyakamba szakadt egy színház.

De ha én akkor tudom, hogy két-három évtized múltán ez vádpont lesz ellenem, és egyesek a Ceausescu rendszer kegyeltjének mondanak majd, bizisten maradok apám mellett a kolozsvári Cipőgyárban. Ugyanis ott szerettek és mondta is az üzemi bizottság elnöke, hogy rövidesen cseres mestert csinál belőlem.

Nem hallgattam a jó szóra. És a lejtőn felfelé nem volt számomra megállás. Rövidesen főszerkesztő lettem. Lapalapító. Bukarestben. A Hét című hetilap alapító főszerkesztője.

Bár idekerülésem kevésbé múltott a véletlenül, mint az eddigi kinevezések. Ceausescu ugyanis a fővárosi új magyar intézmények alapítását demonstratív lépésnek szánta. És kikérte a magyar csúcserőtelmiségek véleményét is a vezetők kinevezése előtt. Akkor alakult a Kriterion néven ismert nemzeti könyvkiadó Domokos Géza igazgatásával, a tévé magyar szerkesztősége, melyet Bodor Pál vezetett. És én lettem a harmadik kiválasztott, a lapvezér. Sok megostromolt szélmalom volt már akkor mindhármunk mögött.

Tizenhárom évig vezettem a lapot, amikor is a hatalom rájött, hogy alkalmatlan vagyok a lapvezetői munkákra és nagyon csúnyán kirúgtak.

Hogyhogy – kérdezhetné meg Ön kedves olvasóm – harmincöt évig jó volt intézményvezetőnek és most hirtelen rossz lett? És a kérdés – ne tagadjuk – jogos, bár én a magam részéről nem firtatom. Erős a gyanúm, hogy bennem is volt hiba. Ugyanis kétségbeesetten akartam – igenis akartam! – hinni bizonyos vezérelvben, mert úgy éreztem, hogy az – mint Ariadne fonala – kivezet a labirintusból. Pedig mindegyre kőkemény falakba ütköztem. Olyan helyeken is, ahol

az említett vezérelv nem tételezett áthághatatlan akadályt. Javasoltam, hogy javítsuk ki ilyen értelemben a térképet. Azt mondták: én vagyok a hibás nem az elv, aminek a valószínűsége abszolúte nem kizárt.

Ez a magyarázata tehát annak, hogy életem jelenidejét sohasem értem. Élek, töprengök, dolgozok, miközben valójában nem tudom, hogy bennem, a világban – kint és bent – mi történik.

Bocsánat, ez a meghatározás nem egészen pontos. Nem tudom, hogy mi történik tulajdonképpen. Tehát ahhoz a mozdonyvezetőhöz hasonlítok, aki folyvást hátranéz, nem előre. Azt figyelni, hogy megvannak-e a sínek, amelyeken idáig eljutott, nem pedig azt, hogy elől, a haladás irányában, a jövőben mi a helyzet.

És ez törvényszerű. Ugyanis elég hamar rájövök arra, hogy a világot vezérlő elv és a vezér elvi világa között szakadék van. Márpedig az út a világban van, de az irányt a vezér jelöli ki. Ha az elvi irányt követem sohasem jutok el oda, ahová a valóság útján menni akarok. Ezért keresem – hátrafelé figyelve – életem logikáját. Azt hogy hol járok, hogy mi a kockázat értelme, és nem kötök-e ki a következő percekben a szakadékokban.

Nos, így érkezem el a naplórészhez. A számadáshoz lényegében. Nem is számadás ez, hanem számolás, matematika. Összeadás meg kivonás. Összeadom a vélt eredményeket és kivonom belőle a kényszerhelyzetekből, saját gyengeségemből összeálló önköltséget, s ami marad az az életem értelme. Az a nyereség tehát.

Kérem tisztelt barátom, kedves olvasóm e kitépelt naplólapok alapján mondjon erről véleményt. Mondja meg: ér-e annyit ez a tőke, hogy nyugalmat vásároljak – tudja – arra a végső pillanatra?

* * *

1990. május 20., vasárnap

Mintegy 5-6 ezer levelet válogattam össze és hoztam át Magyarországra – pontosabban csempésztem át – a kiköltözéskor. Tehát a levelek nem kerülnek ide illetéktelenül, mert eleitől fogva dokumentumként gyűjtöttem minden hozzám írt sort. Ma már – sőt már jó ideje – beilleszttem a napló lapjai közé.

Íme hát az a levél, amit ezúttal is nyomozás követ. És ami egy egész kérdéskört fog át.

Nagyszalonta 1956 szept.9.

„Kedves Huszár Elvtárs!

Engedje, hogy megszorítsam a kezét az Utunk legutóbbi számában megjelent cikkéért. Nagy István és a fiatal írók vitája óta itt egynéhányan úgy tartjuk számon Huszár elvtársat, mint szókimondó, bátor, karakán embert. Ezzel az utóbbi cikkével bebizonyította, hogy rászolgál erre a jelzőre.

Figyelemmel kísérem a magyarországi írók és költők harcát és mozgalmát. Az Irodalmi Újság, Béke és Szabadság, Művelt Nép, Köznevelés s még néhány lap már hónapok óta folytatja harcát az igazi, lenini pártvonalért. Hazai viszonylatban is várom, de tudom, hogy velem együtt még sokan várják az új, dogmatizmustól felszabadult vitacikkeket. Az Írókongresszus előkészítésének idején olvastam több bátor hangú nyilatkozatot, de Kovács Györgynek az Előrében és a Contemporanulban megjelent cikkei – úgy látszott – megakadályozták ezt a folyamatot.

Örvendtem, hogy az Utunk utóbbi számában két cikk is – a Sütő és a Huszár elvtársak írásai – már a dogmatizmus és a törvénytelenségek ellen szólnak. A megírt kulákosítási eset nem egyedülálló. Itt Nagyszalontán is találunk ehhez hasonló esetet. Csak itt nem volt bátorsága senkinek, hogy a nyilvánosság elé tárja. Sőt kulturális téren is gátolnak a vaskalaposok még napjainkban is.

Mindezeket csak azért írtam, hogy megerősítsem Huszár elvtársat hitében és elhatározásában. Nem áll egyedül. Az olvasók ezrei figyelik, várják, lesik, hasonló írásait.

/.../ Még egyszer hitet és erőt kívánok a lenini vonalért vívott harcához

Elvtársi üdvözléssel:

Dánielisz Endre."

Hosszú keresgélés után megtaláltam az ügy dokumentumait, melyeket kronológikus sorrendben itt közlök.

Az elsőt Kovács Bozsó Andrásné, Siklódi Berta írta – az unokatestvérem. Kelte 1956 nyara.

“Kedves Sándor egy pár sort intézek magához. Tudatom, hogy az üzenetünkre hozzánk küldött ősz levelet, amit Ráki nénénk mondott, nem kaptuk meg, pedig nagyon megörvendtünk volna neki. Azt hiszem, hogy itt a néptanácsi irodán fogták el. Pedig azzal biztattak egész tavaszon, hogy felmentenek a kulákság alól, most még sincs sehol semmi. És mindjárt elviszik mindenünket. Az adó nagyon nagy, a beszolgáltatási teher nehéz, nem lehet tovább bírni.

Most pedig arra kérem, hogy egy pár sort írjon, hogy ezektől a bajoktól egyáltalán meg lehet szabadulni? Van erre törvény? Mert Márkodban nincs. Legyen szíves írja meg, hogy András utazzon magához és ha igen, mikor, ha ír levelet ne a mi címünkre, hanem a Ráki nénénk címére küldje.

Kívánjuk a legjobbakat

Kovács András és családja."

A többit megvilágítja a Dánielisz tanár úr által említett Utunkban megjelent riport.

Olyan volt a Politika?

Az elmúlt 1955-ös év őszén üzenetet kaptam az Erdőszentgyörgy rajoni Márkod községből. Kovács B. András kéret szépen, segítsék rajta, ha tudok, mert “megtették kuláknak”.

Hogy őszinte legyek, kellemetlenül érintett a hír. Nem egyébként, de mert nekem Márkodban sok rokonom van, és én a látszatát is kerültem annak, hogy akár egy tollvonásom mögött is egyéni érdek lapuljon meg. Pár napi gondolkodás után végül eldöntöttem: az igazság szempontjából lényegtelen, hogy vannak-e rokonaim Márkodban, és levelet írtam Kovács Andrásnak. A vagyoni helyzete felől érdeklődtem s arra kértem, kérdezze meg a néptanácsi elnöktől: miért tették kuláklistára. Végül pedig - nehogy emberem azt higgye itt valami protekciós ügyről van szó - illetéknéppen zártam soraimat: “Ebben az országban senkinek sem érdeke kulákká tenni középparasztokat, persze tévedések előfordulhatnak.” Ha erről van szó, amit bármelyik ismeretlen ember ügyében megtennék, őerte is megteszem.

A levél aztán elment. Géppel címeztem meg, hogy még egy falusi postás is ki tudja olvasni. Hanem a választ hiába vártam. Eltelt egy hónap, kettő, három – semmi hír. Mi lehet? (...)

Ismét írtam. De mivel választ erre a levelemre sem kaptam, meg is feledkeztem Kovács András kulákságáról.

Majdnem egy esztendő késéssel a napokban érkezett meg a válasz.

“...Tudatom, hogy a hozzám küldött levelét nem kaptam meg, pedig nagyon megörvendtünk volna neki.” Édesanyám nővérétől tudta meg, hogy írtam.

Vajon mi lett a levelemmel? Elveszett volna? Rendben van: egy elveszhet, de kettő egymás után... Itt valami nincs rendjén. Úgy látszik valaki gyanúsnak találta az én géppel címzett leveletem - amely akárhogy is, egy kulák címére érkezett. Na – gondolta – itt az összeesküvés!

Másnap vonatra ültem. Mondanom sem kell, hogy András percig sem ment ki a fejemből. Sokat vitakoztam én vele. Talán 1952-ben jártam utoljára Márkodban, akkortájt szervezték a kollektív gazdaságot. Hallani sem akart belépésről. Ilyeneket mondott. “Most, hogy az ember egy kicsit felszabadult, s lehetősége van, pont most találják ki a kollektívet?...” És én megértettem őt. Szegény ember volt világéletében. Napszámoskodott eleget. S most, hogy megnősült, s a maga gazdája lett, nem cserélt volna a császárral. Olyan szenvedéllyel és szívesen dolgozott ez az öklömyi ember, hogy az csodálatos. Azt mondtam magamban: a gyümölcs egészséges, az idő majd megérleli. Kovács Andrászt bekényszeríteni a kollektívba, a legnagyobb politikai baklövés lenne. Hanem gyereünk kollektív gazdaság: győzzétek le békés versenyben. Mert ez az ember az erőszaknak nem enged, de annak igen, ha látja, hogy a kollektívban lehet igazán szépen és jól gazdálkodni. (...)

Este mentem át hozzá. Rossz bőrben volt. S szemében - azokban a hajdan kihívó, büszke szemekben – bánat, lemondás ült. Csedesen, minden indulat nélkül mondta el, amit elmondott. Összesen 7,32 hektár földje van. Abból 5,25 hektár szántó. Soha szolgát nem tartott, még napszámost sem. Ha úgy látta, hogy aratáskor nem jön ki a lépés, megbeszélte valamelyik komájával: jöjjön segíteni, s majd ha befejezték, ő is kisegíti. Soha senkinek nem ártott, a kollektívát nem szidta... Mégis 1953 júniusában kuláknak nyilvánították. Ekkor 1310 lej évi adója volt, listáratevésével ezt az összeget 2400 lejjel fölemelték. Nem sokkal ezután egy este beállították hozzá a hivatalos személyek s követelték egyszerre az egész adót. Persze nem volt, de tízpernyi haladékot kért, hogy kölcsönkérjen. Nem adtak.

Így kezdődött. Azóta az évi adója 5130 lejre nőtt. Súlyos teher. Mégsem ezt fájlalja legjobban, hanem a bánásmódot. Bárhová ment, úgy bántak vele, mint ellenséggel.

Az ilyen és hasonló dolgok bántják nagyon. Sokszor adott be kérvényt a tanácshoz, hogy mentsék fel. Mindig azt a feleletet kapta, hogy a rajoni bizottság nem egyezik bele. (Később tudta meg, hogy fel sem küldték kérvényét a rajoni néptanácsához.)

A tavasszal aztán felkereste őt egy Kacsó N. József nevű párttag s azt mondta: – András, keress még egy párttagot, aki velem együtt aláírja a kérvényedet s hátha így levesznek a listáról.

Nem talált. Igaz, hogy csak egy-kettővel beszélt, de azok hallani sem akartak róla. “Ha megteszem – mondta az egyik – azt mondják, hogy kulákpárti vagyok. Én tudom, te nem vagy kulák, de ha a vezetőség megtett, én nem avatkozhatom bele.” Így hát maradt. Csak legalább azt tudta volna meg, hogy miért lett kulák. De ha kérdezte a tanácsbelieket, azt felelték: ilyen a törvény(!).

Persze az emberek sok mindent beszélnek. Ő egy magyarázatnak ad hitelt s ez a következő: amikor a kollektívet szervezték, és utána is, egyesek a következőképpen indokolták kívülmáradásukat: miért menjek be? A kollektivistának csak egy tehene lehet, de íme, egy jó magángazdának, mint amilyen Kovács András is, két tehene s két lóva van. Mire a kollektíva akkori

elnöke, Bárdos Péter (akiről még szó lesz) azt felelte: “Ne búsuljatok, neki sem lesz...” Mert adminisztratív módszereket mindig könnyebb alkalmazni, mint meggyőző munkát folytatni.

Másnap reggel első utam a néptanácshoz vitt. (...) Az elnök szabadságon volt, s így be kellett érnem a titkárral. Fiatalember Pál Ödön, alig lehet valamivel túl a harmincon. Különben pár évvel ezelőtt Udvarhelyen kertészkedett.

Egyenesen a Kovács András bajával hozakodtam elő, s mivel a hivatalos álláspont akartam megismerni, határozottan kijelentettem, az a meglátásom, hogy ebben a faluban a kuláklista összeállításakor sok törvénytelenység történt.

Legnagyobb meglepetésemre a titkár minden szavammal egyetértett. Sőt kezdte felsorolni a jellemzőbb eseteket:

Csont N. Béni, a Márkod községhez tartozó Kendő falu dolgozó parasztja egyenesen közéleti tevékenységének lett áldozata. Kendőnek nem volt cséplőgépe s ezért mindig megkés-tek a betakarítással. Néhány évvel ezelőtt a falu dolgozói elhatározták, hogy a szomszéd faluban eladó cséplőgépet közpénzen megvásárolják. Az ügylet lebonyolítására három tagú bizottságot választottak, s ebben, mint a Magyar Népi Szövetség elnöke és népszerű ember Csont N. Béni is résztvett. A gépet megnézték és saját pénzükből leelőlegezték, nehogy gazdája másnak adja el. Közben azonban az történt, hogy amikor az összeget a lakosságtól kezdték összegyűjteni, “momentán” éppen senkinek sem volt pénze. De a cséplőt meg kellett venni, ha már egyszer leelőlegezték. A három férfi abban a reményben, hogy majd a falu csak megtéríti nekik az összeget, nagynehezen pénzt szerzett és megvásárolta a masinát. Persze a pénz összeszedése ezután is késett. A néptanács azonban nem. Azonnal kuláklistára tették Csont Bényt és társait.

A titkár éppen új históriába kezd, amikor megszakítom:

– És mondja, Kovács Andrással mi a helyzet, Ő valóban kulák?

– Hát a listán rajta van – feleli.

– És mi a maga véleménye? – kérdem.

– Hogy nem az. De hát ezt mindenki tudja.

– Akkor, hogy lett kulák?

– Azt én sem tudom. Én csak egy éve vagyok itt, azóta semmiféle törvénytelenység nem történt.

Most már értem. Tehát ezért beszélt olyan könnyedén a törvénytelenégekről.

– Különben mi már május tizedikén átiratban kértük a rajoni néptanácsot, hogy vegyék le Kovácsot a listáról.

Keresgél egy ideig a fiókjában, aztán előhúzza egy iratot (iktatószáma 572/május 10.), amelyben a következők olvashatók.

“...A községi néptanács végrehajtó bizottsága, valamint az RMP alapszervezete tekintetbe véve, hogy fentnevezett (Kovács B. András) 1947 óta sem azelőtt nem tartott szolgát, sem kizsákmányoló munkát nem végzett, a földjét saját maga művelte meg, idegen munkaerőt nem alkalmazott, s az állammal szembeni kötelezettségeinek mindenkor eleget tett, így javasoljuk a kulákság alóli felmentését.”.

Aláírások. Siklódi L. Ferenc a VB elnöke, Siklódi L. János az RMP alapszervezeti titkára, Suba Ferenc (bürótag), Pál Ödön néptanácsi titkár.

Nem tudom indulatok nélkül olvasni a levelet.

– De titkár elvtárs, akkor hogy lehetséges, hogy mégis kulák lett Kovács András, ha sohasem volt kizsákmányoló?

Vállat von.

– Ki tette listára?

– Akik most le akarják vétetni.

Van egy jó népi mondás: “...és a kárnak nincs gazdája”. Hát itt is így van. Erősen elhatároztam, hogy márpedig ez alkalommal lesz, mert én megkeresem. A párttitkár, Siklódi L. János a kollektíva szerűjén van. Pál Ödönnel megyünk utána.

Tömött, inas ember Siklódi L. János. Van neki egy külön ismertetőjele is: a sok szalmakalapos között, ő az egyetlen micisapkás. Pár évvel ezelőtt Marosvásárhelyen üzemi munkás volt. Aztán hazajött, házat vett s most kollektivistá, meg párttitkár.

– Nagy marhaságot csináltunk mi a kulákkampány idején - mondja. Kiraktunk a kollektívából hét családot. De a legjobbakat, egytől egyig középparasztokat. Lehet, hogy egy, vagy kettő esetleg kulák volt. De mi nem válogattunk. Köztük volt Kacsó Péter elnök is. Olyan lelkes és hozzáértő elnökünk sohasem lesz. Most az állami gazdaságok tartományi igazgatóságának technikus. Három állami gazdaság állatállományáért felel. Az állami gazdaságnak jó, nekünk nem volt jó. A minap olvasta valamelyikünk az újságban, hogy tízezer lej prémiumot kapott a munkájáért. No meg ott vannak Dégiék, Albert meg Mihály. Őket is kiraktuk. Dégi Albertet annyira bántotta a megaláztatás, hogy eladta mindenét és szegényében elköltözött a faluból.

– Mondja Siklódi elvtárs, Kovács B. András kulák? – kérdem meg.

– Nem – válaszolja azonnal. – De ezt már megírtuk a rajonnak.

– Mégis hogy került a listára?

– Arról én nem tudhatok. Én akkor azon a gyűlésen éppen nem voltam ott.

– Tehát nem volt ott – mondom magam elé.

– Nem. És azt sem tudom, hogy miért lett kulák – feleli kérdésre se várva.

Zavartan indulok vissza a faluba. Tehát “akkor éppen” ő sem volt ott. Egyáltalán folytassam a kutatást? Vajon találok egy embert, aki vállalja a felelősséget?

Váratlanul jó ötletem támadt: bemegyek a rajonhoz. Valaki elmondta, hogy Hompot Péter, a rajoni tanács alelnöke személyesen jelen volt azon az emlékezetes kulákosító gyűlésen. Tehát egy biztos ember már akadt – persze az nem márkodi.

Négyórás szekerút Márkodtól Erdőszentgyörgy. Hajnalban indultunk, kilenckor toppantam be a néptanácsához. Hompot elvtárs terepre készül, de kérésemre még marad néhány percig. Egyenesen a lényegre térek, hogy ne veszítsünk időt.

– Önökhöz május 10-én átiratot küldött a márkodi néptanács, hogy vegyék le a kuláklistánál Kovács András. Azóta négy hónap telt el.

Hompót elvtárs mosolyog.

– Ugyan, nem lehet őket komolyan venni. ma azt írják vegyük fel a listára, holnap meg azt, hogy vegyük le.

Én mindenesetre érdekesnek találom - morfondírozok magamban –, hogy mikor azt kérték: tegye listára, akkor komolyan vette őket.

– Biztosan ittak egy jót a kulákkal s most le akarják vétetni – vélekedik.

A bizalom az alsó szervekbe úgy látom nagy. De változatlanul hallgatok. És csak jegyzek. Ez zavarba hozza.

– Különbösen biztosan volt okuk a kuláklistánra javasolni – mondja. – Nézzünk csak utána...

Levesz egy dosszár – vaskos dosszár, nem mondom. Benne községenként a kulákok névjegyzéke.

– Márkod... Kovács B. András. Igen, itt van.
Belenézek az iratokba, Kovács András a huszadik.

– Azért lett kulák, mert van öt szarvasmarhája és az év ötven napján napszámókat foglalkoztat.

Hát ez megdöbbenő!

– Mit szólna hozzá alelnök elvtárs, ha azt mondanám, hogy az ön adatai hamisak? – kérdezem.

Meg van sértődve.

– Ne beszéljen ilyesmit, kérem! – feleli. Ezeket az adatokat komoly emberek adták...

Most már komolyak? Az előbb még nem akarta őket komolyan venni.

– Tudtommal maga Márkodban volt, amikor Kovács B. Andrást listára tették – közlöm vele.
Nem lett volna jobb, ha ellenőrzi a helyszínen az adatok helyességét?

– Ugyan kérem – feleli dühösen –, kinek van arra ideje, hogy a rajon összes kulákjait ellenőrizze?

– És három év alatt sem volt erre idő? – kérdezem.

Látja, hogy nincs kivel beszélni. Nem erőltetem, továbbra is én beszélek.

– Én most Márkodból jövök, ott a hivatalos szervek azt mondják, hogy Kovács András sohasem volt kulák. És érdekes, hogy senki sem volt ott azon a gyűlésen, amikor őt kuláknak nyilvánították.

– Ki mondta azt magának?

– Hát például Siklódi Erzsébet.

– Valóban érdekes. Pontosan ő írta a nyilatkozatot, amelynek alapján kulákká nyilvánítottuk Kovács Andrást. Meg tudom mutatni.

Úgy érzem fölösleges tovább kérdezősködnöm. Felállok. Az alelnök búcsúzás közben mentegetőzik:

– Higyje el elvtárs, nem olyan könnyű a dolgom. Az utóbbi időben már nem mertünk a kulák-kérdéssel foglalkozni, nehogy jobb, vagy baloldali túlzásokba essünk...

Ezt még feljegyzem. Mert önkritikának ez nagyon jellemző. (...)

***

Ceruzával írt levél a következő dokumentum, a postabélyegzőn ez a dátum áll: 1956 október 15. Írója szintén Kovács András felesége, Berta. De míg az előbbi levelében magáz most már tegez.

“Rokoni szeretettel értesítelek az eddigi eredményről, ami csak annyi, mint az azelőtti. Mindig csak azt halljuk, hogy még csak azért sem vesznek le a listáról, menjünk Huszárhoz, hogy ő mentsen fel. Most egy pár napja Ráki nénénk találkozott a párttitkárral és megkérdezte, hogy Kovács Andrást nem mentik már fel a kulákság alól? Erre azt felelte: most volt behívatva Szentgyörgyre, a Rajonhoz, ahol megkérdezték tőle, hogy miért tették Andrást kulák listára. Azt mondta: nem tudja, mert András ezt nem érdemelte. Mire azt válaszolták: akkor sem kell felmenteni, még azért se.

Ez már hihető dolog, mert ezt már a Rajonnál mondták, tehát mi hiába várjuk a felmentést. Pedig most nagyon kínoznak az adóért. Ki kell fizetni az utolsó lejig. Pedig már közel háromezer lejt kifizettünk. De azt mondta a perceptor, hogy ha nem fizetünk akkor végrehajt.

Most pedig kívánjuk a legjobbakat: Berta és családja. András elveszítette minden reményét. Nem is akarta, hogy írjak, mert még téged is lefoglalnunk.

Mikor befejeztem ezt a pár sort egy óra múlva jött hozzánk egy néptanácsi képviselő. Kérdősködtem, hogy nem hallott valamit az ügyünkről? Azt mondta, hogy a múlt hét folyamán volt gyűlés és ő felhozta, de azt felelték, hogy ez most már nem reánk tartozik. A végén pedig azt a tanácsot adta: írjunk új kérvényt a tanácshoz is, meg a Rajonhoz is, mert különben foglalnak. Tehát ha nem tudsz idejönni, akkor írd egy pár sort mielőbb, hogy foglalkozzunk-e a kérvénnyel, vagy ne."

Nem válaszoltam akkor Bertának, mert a levele nem talált otthon, de nem sokkal később újabb levelet kapok tőle.

"Rokoni szeretettel értesítelek az eredményről, ami idáig annyi, hogy itt járt nálunk Hompót a rajoni néptanácsi elnök és felülvizsgált mindent. És érdeklődött, hogy ki maguknak az a Huszár János? Úgy látszik, hogy nagyon zavarba hozta az újságcikk, hogy a nevedet sem tudta kiolvasni.

De az ittvalóknak még rosszabbul esett a cikk, mert bosszúállóbbak, mint eddig. Hogy elolvasta a cikket a tanácstitkár, ahogy valami hibát talál valamelyik kuláknál azt mondja: menjenek Huszárhoz, majd ő megvédi magukat! Két nappal ezelőtt Kacsó Elek sógort is behívták a tanácshoz és közölték vele: András várhassa, hogy levegyék a listáról! Hát még a többi érintett! Siklódi N. Erzsi azt mondja, hogy az állásodba fog kerülni az egész ügy. Az egész rajon belefeküdt abba, hogy kitegyenek, mert hogy merted ki írni azt, ami nem igaz. A párttitkár pedig Bukarestben fogja elrendezni a sorsodat.

Még sok mindent tudnék írni, de hagyjuk annyiba. Elég, hogy mi benne vagyunk a bajban, lám most már te is belekerültél a bosszúállásba.

Maradunk rokon szeretettel Berta és családja.

Ha ezt a levelet megkapod, azonnal értesíts a helyzetről."

1956 október 22.

Az este érkezünk haza Magyarországról. Három hét valósággal elrepült. Igaz, hogy számomra ott minden ismeretlen. Nem csak Pest, de a rokonok is. Irmának például most ismertem meg a nővérét, aki 1942-ben feleségül ment Kovács József továbbszolgáló őrmesterhez és 1944-ben elhagyta az országot. Most Jóska Balatonföldváron, a fürdőigazgatóságon dolgozik. Hozzájuk is lementünk. Nagyon szép emlékekkel jöttünk el. A legszebb azonban a négy gyerek. Erzsi sógornőm ugyanis 14 év után ikreket szült.

Pesten is rokonoknál szálltunk. Édesapám egyetlen testvére, Ilona néném lakik ott, aki a Ferencvárosba ment férjhez egy Kiss István nevű nagyon kedélyes cipészhez. Ő mondta a legtalálóbbat a Petőfi körrel: gyűlésezik a parlament! Az emberek valóban úgy figyelnek a kör munkájára, mintha ott dőlne el az ország sorsa.

Ilona néném különben szintén 1944 után jött Pestre – szolgálni. Aztán villamos kalauz lett, majd tisztviselő az OTI-ban.

Hirtelenjében nem tudok sok mindenről beszámolni. A legnagyobb élmény Pest volt. Járunk az utcán és bámultuk a történelmet. Még a Pilvaxot is megkerestük. Egyszer mentem el az Írószövetségbe, mert meg akartam keresni Veres Pétert, aki pár héttel ezelőtt vezércikket írt az

Irodalmi Újságban a fiatal erdélyi irodalomról. Engem is megemlít. Asztalos biztatott, hogy keressem meg. Én - mondom - el is mentem, de azt mondták a szövetségben, hogy épp valamiféle tüntetésen van. Még örvendtem is, hogy így alakult a helyzet. Bátortalan vagyok én az efféléhez. Félek, hogy legőgölnek. Pedig kéziratot is hoztam s azt sem adtam oda senkinek.

1956 október 29-30

Szabadságra szomjas a nép. Budapesten csorog már a forrás, az igaz emberek vére. Romániában megtöltötték az üzleteket disznóhússal.

1990 október 2, kedd

Az immár ki tudja hányadszor újra gondolt, értékelt és átértékelt események alapján az az érzésem, hogy én társadalmilag és emberileg igen alkalmas voltam arra, hogy történelmi tévedés legyek.

Sőt: engem tudatosan tettek történelmi tévedéssé, mert a történelemnek tévedésekre is szüksége van. Hogyan is korrigálhatná önmagát, ha nem tévedne. Márpedig hol van szebb cselekedet egy történelmi önkorrekciónál...

Fazekas János például - akit én a romániai magyarság egyik legfontosabb "kommunistájának" tartok - elmondta, hogy azon az 1956 novemberében - a negyedikén bekövetkezett magyarországi szovjet invázió utáni napon -, a kolozsvári megyei pártbizottság gyűléstermében tartott beszédében, ő épp egy ilyen tudatos cselekedetet hajtott végre. Akkor ő ugyanis olyasmit tudott már, amit más még nem. Mármint, hogy a szekuritáté magyar fiatalok letartóztatásával akarja az (ellen)forradalmi gondolkodást megfékezni. És akkor ő úgy gondolta, hogy a fegyverek kritikája helyett a kritika fegyverét alkalmazza - például - ellenem. És a nevezett gyűlésen, ahol - mint Kolozsvárra kiküldött kormánybiztos - épp a kolozsvári értelmiségieket bírálta, név szerint engem is, aki frissiben visszatérve Magyarországról fennhangon hirdetem, hogy ott aztán nincs ellenforradalom, nos akkor ő engem ott név szerint súlyosan megbírált, mégpedig a maga népi módján imígyen:

- Hát idefigyelj Huszár elvtárs! - mondta a kolozsvári román és magyar író-társadalom előtt - én Kemény János bárónak - akit épp frissiben rehabilitáltattam! - ebben a forradalmi helyzetben puskát adnék! De neked csak fapuskát, mert nem tudom, hogy milyen irányba lósz!

Persze ez így nagyon súlyosan hangzott, de ezek után ő elmondhatta magasabb pártfórumon, hogy e bírálattal visszaretentett a súlyosabb cselekedetektől és így nem kellett letartóztatnia. Később tudtam meg, hogy ezt Asztalos Istvánnak, nagy pártfogómnak és irodalmi mesteremnek a befolyására (is) tette.

Pedig nem voltam én különb másnál, s ezt ő is jól tudta. Legfennebb - Asztalos hatására - túlbecsült.

Nos: így lettem én naív, politikailag fejletlen és félrevezetett. Persze nem egyedül. Fel lehet sorolni az akkori fiatal íróknak, értelmiségieknek a javát, akik ugyancsak nem jutottak a börtönbe.

1956. XI. 14.

A következő levelet Kacsó Elek, édesanyám testvérének, Ráki nénémnek az ura írta. Szép, kiírt írású levél, helyesírási hibák nélkül. Dátum is van rajta.

“Rokoni szeretettel üdvözöllek, Kedves Sanyikám!

A Budapestről küldött képeslapodat megkaptuk, képzelem, hogy abban a szép városban mennyi szépet láttál. Az újságcikked nagyon jól elárulja a tehetségedet. Itt a hivatalos körökben a port egy kicsit felverte, még fenyegetőznek, de ugyanakkor a nép nagy érdeklődéssel olvasta, úgy, hogy a papír, alig bírta ki a sok kézben való járást. Többen szerettek volna veled beszélni. Dehát mindenkit úgysem tudnál az újságba bepakolni. Andrásról ezzel az egy mozdítással aligha lehet a kulákságot leemelni, mert a jelzett hivatalos személyeknek az újságban való dicsőíttetés nem nagyon imponált. Te csodálkozol, hogy én milyen óvatos vagyok, de én azt mondom: egy jól nevelt kutya nem ugatja meg a főkönyvelőt, ha nem akar a sintér kezére jutni.

Most pedig maradunk szeretettel: Elek sógor és Ráki nénéd.”

És elindulnak felém a kétségbeesett levelek. Ezzel is csak azt akarom jelezni, hogy milyen tudatos rablás folyik a falvakon.

“Kérés

A Tartományi Mezőgazdasági ügyosztály Vezetőségéhez.

Alulírott Siklódi K. Sándor márkodi lakos, mint szegény földműves, mint hatvanéves rokkant ember panaszt emelek birtok kicserélés tárgyában és kérem ügyem kivizsgálását.

Panaszom a következő. Törétje dűlőben egy 14 áris gyümölcsösömet elvette a kollektív gazdaság. A gyümölcsösben volt 17 almafa, 50 szilvafa, 11 körtefa és 6 cseresznyefa, valamennyi jó termő állapotban. Helyette kaptam egy 7 áris területet, amelyen 14 különböző, korhadtt, nem termő gyümölcsfa van.

Kérem a Mérnök elvtársakat, akik szakképzett irányítók, szíveskedjenek ügyemet kivizsgálni. A szőlőnkkel ugyanez a helyzet.

Vénségemre, rokkantként ez a gyümölcsös volt minden reménységem.

Kelt Márkod községben 1953 június 17.-én.

Siklódi K.Sándor és Siklódi Dina

Azóta hiába várja, hogy a mérnök urak kimenjenek. Kétségbeesésében fordul hozzám.

1957 február 14.

A Kovács Bozsó András kulák ügyének következő levelét is Kacsó Elek sógor bácsi írta a Maros Autonóm Tartományból, Márkodból.

“Kedves Sanyika és Irma!

Nagyon örvendüink, hogy voltatok olyan rokonszeretőek, hogy kedves leveletekkel megtiszteltetek. De a fénykép, mit magatokról küldtetek még kedvesebb s azt sokan megbámulták. Ráki nénéd nagyon büszke rád, hogy az ő családfájából ilyen hajtás fakadt, aki nagyobb tettekre termett. (...) Sanyikám gondolj gyermekkori éveidre, hogy-édesanyád milyen nehézségekkel küzdött, hogy belőled ne fél, hanem egész ember legyen (...) Mi jól vagyunk. Olyan öregesen. *Az úriember, Kovács András most már könnyebben lélegzik, most már jó gazda, mert nem kulák. Most már le vették a listáról.*

Sanyikám, mikor odaát jártál Pesten sok szépet láttál, de annak most már ott a fordítottja lehet. Mikor az ottani híreket hallom, mindig az aradi tizenháromra gondolok.
Maradunk rokoni szeretettel.

Kacsó Elek"

1958 június 13, szombat

Tegnap felhívtak a kolozsvári megyei pártbizottsághoz. Tompa István, propaganda titkár akart velem beszélni.

Tompáról előzetesen csak annyit, hogy illegalista harcos, intelligens, jóérzésű ember, aki tehetségesen írogat. Nem egyszer éreztem a vele való beszélgetésem során, hogy valósággal félt, amikor én hajthatatlankodom. Nos ezúttal is ezt éreztem. Ugyanis a Magyar Autonóm Tartomány pártvezetősége küldött valamiféle átiratot, amelyben súlyosan megvádolnak. Azt állítják, hogy *folyó év április 18-án Zete Zsigmond unokaöcsémrel, aki különben a helyi cipőgyárban lakatos, Márkodban voltunk, ahol én számos ember füle hallatára kijelentettem, hogy nem kell belépni a kollektív gazdaságba. Ezt én nagyon jól tudom - mondtam állítólag -, hiszen hetenként járok Bukarestbe, Minisztériumban is, ahol ezt velem közölték. A feljelentést tiz, vagy tizenöt márkodi kollektivista, és nem kollektivista dolgozó írta alá.*

Azonnal tudtam, hogy miről van szó. Nyilván az a tábor jelentett fel, akiket a kulák ügyben lelepleztem. Hiszen úton útfélen fenyegetőztek, hogy tönkretesznek.

Külön szerencsém volt, hogy a leleplező riportot, amit a cenzura az Utunkból kiemelt, végül Tompa hagyta jóvá. Mindent elmondtam neki őszintén. Ő is mondta, hogy pillanatig sem hitt a feljelentésben. De mit lehetne tenni? Mikor voltam Márkodban? – kérdezte. – Két évvel ezelőtt – feleltem. Tehát a feljelentés időpontjában Kolozsváron voltam? Igen. Kértem hívja fel a szerkesztőséget, ahol van jelenléti napló és a titkárnő azonnal megmondja, hogy a jelzett napon én aláírtam azt, vagy sem. Perceken belül kiderült hát az igazság. És Tompa mondta, hogy legyen nyugodt, mert megfelelő választ küld az Autonóm Tartománynak. Még volt egy furcsa kérdése: milyen viszonyban vagyok Hajdú Győzővel? Nem jobba, mint az egész irodalmunk - feleltem. – De miért kérdi, Mert a feljelentést ő véleményezte, aki író és a tartományi bizottság tagja.

1984 február 13, hétfő

A Hét főszerkesztői posztjáról való leváltásom előtt, tehát 1983 októberében már ki volt szedve a *Hadakozni jó* című, mintegy 500 oldalas publicisztikai kötetem. Válogatott publicisztikák. Harmincöt év terméséből válogattam a Politikai Kiadó számára, amelynek akkor az irántunk jóindulatot tanúsító Valter Roman volt az igazgatója. Elsősorban az emberi, politikai tudatosodásomat próbáltam felvázolni benne. Nos a könyv a leváltásom óta áll. Ma felhívtott Bitay Ödön, a könyv szerkesztője és közölte, hogy néhány írást ki akar venni a cenzúra. Az egyik az "Ilyen volt a politika?" című riport, amit a legvadabb időkben, 1956 nyarán sikerült közölnöm.

Ma talán súlyosabb a helyzet, mint akkor volt?

1990. május 21, hétfő

És még itt sincs vége ötvenhatnak!

Általában az az érzésem, hogy életemben semmi sem új, minden valaminek a folytatása.

Nincs új és főleg nincs lezáródott esemény. A minap – megyek végig a szegedi Lenin körúton s felfedezem a leszállított árú könyvek boltját, ahol – nagy örömmre – megvásárolom Balogh Edgár 1986-ban megjelent “Férfimunka” című önéletrását, amelyet a szerző Budapestről küldött el az akkor még bukaresti címemre, de amely oda sohasem érkezett meg és amelyet azóta keresek, mert odaát kölcsön kapva elolvastam, és nagyon fontos dokumentumnak találtam. Nos most újraolvasva döbbenem rá, hogy 1956-os meghurcolásunk sem volt elszigetelt eset. Egyenesen összeurópai implikációi voltak. Íme:

Végre megkaptuk az értesítést, hogy perünk várva várt újratárgyalására Bukarestben 1956 június 3.-án kerül sor – írja könyvének 409. oldalán Balogh Edgár. – Tele reménnyel utaztunk fel a fővárosba, ezúttal azokkal a tanúkkal együtt, akiket eredetileg is meg akartunk idézni védelmünkre, de akkor – az egy, ellenünk fordult Luncan minisztert kivéve – nem kaptak meghívást. Ahonnan a Tito-ügy és a Rajk-per elindult, Moszkvában és Budapesten már más szelek fújtak, nem volt többé kétséges, hogy a másnnan kezdeményezett hazai koncepciós perek divatján túljutottunk. Mégis: közvetlenül a tárgyalás előtt váratlanul egy jól kiszámított újabb kihívás ártott bele a dolgunkba.

Az Előre hasábjain (ez volt a Romániai Magyar Szó utóda) Kovács György ádáz, már címében is gyilkos indulatú kirohanást intézett több írótlarsa mellett ellenem is, egyszerűen és hátba célozva nacionalistának bélyegezve egy Utunk-beli cikkem miatt. Kovács György írása *Gyom, amit irtani kell* cím alatt különféle vádakkal irodalmi kivégzőosztag elé rendelte Földes Lászlót, Gálfalvi Zsoltot és Huszár Sándort a készülő országos írószövetségi kongresszus alkalmából, s ebbe a szériába illesztette be kifogásait az én *Irodalmi hídverés* cím alatt megjelent írásom ellen. Cikkeimben én a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. Kongresszusa szellemében megújuló csehszlovákiai szellemi élet eseményét, a prágai írókongresszust ismertettem pozsonyi források alapján, s kitértem arra a kettős szerepre, amelyet a Szlovákiai Írószövetség magyar tagozata tölt be egyrészt az ott élő magyarság szellemi önkifejtése, másrészt a cseh és szlovák szellemi értékek magyarra fordítása s az egész magyar nyelvterületen való elterjesztése tekintetében. Ezen a “hazai és nemzeti” kettős elhivatottságon horkant fel Kovács György, ezt tartotta olyan nacionalizmusnak, amely szerinte a marxista-leninista tanítással ellenkezik. (...)

1982 február 24, szerda

Az 1956-os év – úgy látom – egyéni fejlődésem szempontjából nagyon fontos időszakasz. Megjelenik *Valaki közbeszól* című, első novellás kötetem. Általában az az érzésem, hogy ez a történelmileg egyik leginkább felforgató év az én életemben az egyensúly időszak. Minden tekintetben az. Az egy évvel előbbi, és azóta is stabilizálódott nőszüléssel vége a legényélet ilyen-olyan zavarainak. Az irodalomban sikereim vannak. Felfogásom közeledik a valóságos paraméterekhez. Akkor valami jó irányba indult el...

De aztán valahol, valamikor utat tévesztettünk.

És biztos, hogy ez pont így igaz. De mégis most, amikor itt Bukarestben és szerte az országban, élet-halál harcokat vívunk a nemzeti fennmaradásunkért, úgy érzem, hogy az a régi hit és hűség ad erőt a küzdelemhez.

(Folytatása következő lapszámunkban.)

Hasznos József

Kutyaszorítóban III.

(1941-1945)

VI. Idegenek között

Bútorokkal és más poggyászokkal zsúfolt teherautónk lassan halad Vilshofen ódon házakkal szegélyezett főutcáján. Rövidesen Gelbersdorf következik, majd Hofkirchen. Kicsiny falucska ez is, emeletes házakkal és legfeljebb 2-3 ezer lakossal. A falu túlsó felén az utolsó Gasthof, Frau Schneideré. Ötven körüli özvegyasszony. Gazdálkodó, de a ház vendégfogadásra is alkalmas, az emeleten táncterem is van.

Bemutakozom. Nem barátságosan, de nem is lelkesedik értünk. A földszinti volt vendéglő helyiségét jelöli ki számunkra. Ládáink egy része a folyosóra, néhány bútordarab pedig a kerti filagóriába kerül. A Bőjtthe házaspárral, Nemes Pannival és Balázs Jancsival együtt, nyolcan vagyunk a szobában. Szükségmegoldás, de kibírható. Mellettünk folyik a Duna. Otthon de sokszor hallottam a rádióban, hogy a Duna Hofkirchennél ennyi meg ennyi centiméter, de álomban sem gondoltam, hogy egyszer innen nézem a kelet felé tartó sodrását.

A község néhány üzletében mi is beváltottuk, amit jegyre kapni lehetett; elsősorban kenyeret, tejet, burgonyát, lekvárt és műmézet (kunstthonig). Megismerkedtünk a boltok tulajdonosaival, a gazdákkal és a lakosokkal. Nagyon kevés a férfi, annál több a leány és az özvegyasszony. Elszomorító az itt látható sok-sok katonaruhás, hősi halott fiatal férfi fényképe.

*

Elhelyezkedésünk után viszonylagosan nyugodt napok következtek. Levelet írtam fivéremnek, Imrének s közöltem címünket. A tennivágyás nem hagyott nyugodni, elhatároztam, hogy Bécsbe utazom s ott próbálom megtudni jövőndő sorsunkat.

Baj nélkül érkeztem Bécsbe, ahol egyenesen a Schwarzenberg térre, a Német Vasutak igazgatóságára siettem. A MÁV képviselője: Eyszrich György tanácsos barátságosan fogadott. Elmondta: sok vasutas szállítmány van Németországban. Hazatérésre egyelőre ne is gondoljunk. Az ország nagy részét megszállták az oroszok, a Dunántúl megmaradt sávjában pedig véres harcok folynak. Kért, hogy a beszélgetés tartalma kettőnk között maradjon. Visszaútra Vilshofenig érvényes szabadjegyet adott.

Éppen búcsúztam, amikor megszólaltak a szirénák. Lementünk az óvóhelyre. Félóráig tartott a légiriadó s utána a néptelen utcákon át iparkodtam, hogy mielőbb a pályaudvarra érjek.

Nem sok időm maradt az indulásig. Visszafelé Linznél megriaszított az élesen megvilágított épületek sora és a bántóan harsogó zene. Megkérdeztem egyik utitársamat: "Mi ez a zenebona?" Gyanakodva nézett rám s aztán a fülembe hajolva súgta: "Koncentrációs tábor!" Megdöbentem. Ezeket a szerencsételeneket még pihenni sem engedik! Utitársamra nézek, de ő felöltőjét az arcára húzva jelzi, hogy nem hajlandó beszélgetésre. Megértem. Én is aludni próbálok, de túlságosan zaklatott vagyok.

Korán reggel szerencsésen befutottunk Vilshofenbe.

Háziasszonyunk: Schneiderné asszony, amikor tapasztalta, hogy semmiben sem szorulunk rá, szívélyesebb lett. Megcsodálta vöröshagymánkat, amely sokkal nagyobb és ízletesebb mint az itteni. A kukoricánk egyenesen ámulatba ejtette (adtunk is egy zacskóval vetőmagnak).

Leányával a 20 év körüli Hildával azonban sehogy sem boldogultunk. A szőke hajú, világos sima bőrű, kék szemű, jellegzetesen germán típusú leány Deggendorfban dolgozott és a Hitlerjugend tagja volt. Hetenként járt haza, de került a velünk való találkozást. Egyszer mégis szóbaelegyedtünk s akkor alaposan kipakolt.

– A magyarok elárulták a németeket, lepaktáltak az ellenséggel. A német hadsereg azért került súlyos helyzetbe, mert a magyarok nem harcolnak. Itt Hofkirchenben is csak a napot lopják.

Ezeket a propaganda szövegeket már hallottam, igyekeztem nyugodtan válaszolni.

– Maga semmit sem tud, csak szajkózza a propaganda szöveget. Az igazság az, hogy a háború kifosztotta országunkat, százvezrek váltak földönfutókká. A német hadvezetés a mi katonáinkat utóvédnek és ágyúötlételnek használja, mégis helytálltak a végsőkig. Ne keresse nek maguk bűnbakot! és azt se várják, hogy mi, idegen célokért áldozzuk fel magunkat! – nem irodalmi német nyelven hangzott el amit mondtam, de Hilda megértette a lényegét, elvörösödött, mondott még valamit és elrohant.

Biztosan feljelent gondoltam, de semmi következménye nem lett a szóváltásunknak.

*

Március közepén, közel három hónap után, lesoványodva megérkezett Tajti Sándor málházó, aki még Hohensalz állomáson lemaradt a vonatról, mert vásárolni ment és indulásig nem ért vissza. Drezdában volt, amikor a várost az angolszászok porig bombázták. Légnyomással kórházba szállították, majd felgyógyulva folytatta felesége és három gyermeke keresését, most végre nyomukra akadt. Szerettük a Tajti családot szorgalmukért, tisztességükért. Férje távollétében a feleség becsületesen helytállt gyermekeiért.

Ezekben a napokban, 1945. március 17-én, az őrizetemben tartott MÁV ruhadarabokat, két tisztviselői zubbonyt, egy segédtszti köpenyt és egy altszti esőkabátot az arra leginkább rászoruló Lukács Dánielnek, Nagy Józsefnek, Árpád Antalnak és Tajti Sándornak használatra kiosztottam.

*

1945 március végén hírek terjedtek el a Cseh-Morva Protektorátus "idegen polgári" kiürítéséről: nyugtalanított az Apám, Imre fivérem és családjának sorsa. Éreztem, hogy segítségre van szükségük. Az utazáshoz engedélyt kell szerezni, de ez a legnehezebb. Hiába érvelek

hosszasan, a tisztviselő csak bólogat és egyre csak azt hajtogatja, hogy nem adhat. Elfogyott a türelmem.

– Uram én a szabályokat be akarom tartani, de ha nem kapok engedélyt, akkor is elutazom!
A tisztviselő hosszasan nézi elszánt arcomat.

Várjon egy kicsit. – Bemegy a másik szobába. Rövid idő múlva visszatér, és kiállítja az utazási engedélyt.

Este indulok. A vonaton alig valaki. Másnap délben érkeztem Bécsbe. Érdeklődöm, mikor tovább és mutatom az engedélyt.

– Tegnap ment arrafelé az utolsó vonat, de nem tudjuk meddig juthatott el -, mondja fásultan a vasúti tisztviselő. – Az utascarnokot légitámadás érte, most fából épített ideiglenes lépcsők vezetnek fel a vágányokhoz. Tekintetem a homlokzatra téved: "Räder müssen rollen für der Sieg!"^{*} olvasom.

Bizony így lehet, mert ha a kerék megáll, az már a vég kezdetét jelenti...

A behavazott bécsi utcák dermedt csendjében, csak néhány fázós ember igyekszik célja felé... Hiába volt minden fáradozásom, ismét meghiúsult szándékom, még jó hogy hamarosan indulhatok vissza. Az éjszaka nyugodtan telt el, vonatunkat nem érte légitámadás. Hála istennek, baj nélkül megúsztam a több mint 700 km-es utazást.

*

Évikét, aki március 13-án töltötte be harmadik életévét, beírtuk a helybeli óvodába. Szokatlan számára az idegen környezet és érthetetlen a beszéd, de az óvó néni figyelmessége, a pajtások érdeklődése gyorsan feloldotta tartózkodását. Tetszik neki az is, hogy séta közben gyakran rámosolyognak és megszólítják kis ismerősei: "Éfika, Éfika".

*

Néhányszor ellátogattam a közeli Passau-ba is. Rongyos, gondozatlan külsejű, riadt tekintetű szovjet hadifoglyokat hajtának barom módjára az egyik hídhöz vezető úton. A hajcsárok botjaikkal hadonászva, kurjongatva terelik a foglyokat, a lemaradókat pedig futásra serkentik. Az elcsigázott emberek nehezen vonszolják lábaikat az ormóttan facipőben, csattogásuk élesen dörömböl a dobhártyámon. A látvány felháborít és a járókelők is sajnálkozva nézik a menetet. Milyen gonosz tud lenni az ember, ha egy kis hatalomhoz jut...

A Duna balpartján sétálva Hilgartsbergnél amerikai hadifoglyokkal találkoztam. Parasztgazdaságban dolgoznak, laknak. Jólápláltak, egyenruhájuk kifogástalan és szabadon mozoghatnak. A gazda meséli, hogy a Vöröskereszt útján, rendszeresen érkezik részükre ételmiszer- és ruhacsomag.

A szomszédos Gelbersdorf-ban francia foglyok vannak. Szállásuk emeletes épület, amelyet éjszakára bezárnak, az ablakokon drótháló van, de az itt lakók nappal szabadon járnak-kelnek. Szerényebb körülmények között élnek, ruházatuk is szegényesebb, de nem éheznek és nincsenek megalázva.

*

---

* A kerekeknek forognia kell a győzelem érdekében. (A szerk.)

Nehezen tavaszodik az idén, pedig a naptár 1945. április 15-ét mutat. Koradélelőtt van. Éva a templomba ment, én a gyerekeket őrzöm és olykor kényelmesen elnyúlva olvasok. Szobánk utcára nyíló ablaka előtt hirtelen egy sziluett villan. Kis idő múlva nyílik az ajtó és Imre bátyám lép be rajta, kezében hosszú bot. Örömem határtalan, öleljük, csókoljuk egymást.

– És a többiek? – kérdem. – Mindnyájan itt vannak Vilshofenben, egy vasúti kocsiban, éjszaka érkeztek. – Imre az elszállásolási lehetőségekről érdeklődik. – Nehezek, e szobában rajtunk kívül még négy felnőtt lakik – feleltem. – Beszélék Frau Schneiderrel.

Először hallani sem akar a dologról. Hosszas rábeszélésre nyomatékként tyúkjaink részére féltve őrzött másfél zsák árpa odajándékozása (nagy kincs ebben az ínséges időben) megengedi, hogy Imréék az emeleti táncterembe költözzenek. A megoldás nem volt ideális, de más lehetőség nem kínálkozott. Abban reménykedtünk, hogy később talán jobb is akad. Nemsokára hazaérkezett Éva, s nagyon örült ő is, hogy együtt lesz a család.

*

Hamarosan indulunk Vilshofenbe. Újabb örömteli boldog találkozás! Teherauót szerzünk, nem sok a csomag, s egy-kettőre készen vagyunk a rakodással. Hofkirchen felé tartva Apám mellett ülök s míg elfogynak a kilomterek, Anyusról beszélgetünk. Szóbakerül Imréék nehéz helyzete, akik a nagyváradi öt szobás lakásukból csak jelentéktelen kézi poggyászt tudtak a kiürítéskor magukkal hozni. Hálásak lehetünk mégis a Gondviselésnek: egészségben megőrzött bennünket.

Imrééknek a legszükségesebb eszközeik is hiányosak, ezért igyekszünk segíteni rajtuk. Matracokat, takarókat, edényeket, lisztet, zsírt, cukrot adunk, de a mi készleteink is minimálisra csökkentek az elmúlt hónapok alatt. Szerencsére burgonya, tej és kenyér – jegyre – továbbra is kapható s ez nagyban segíti az élelmezési gondok megoldását. Tojással, ha nem is folyamatosan, de ellátnak tyúkjaink.

*

Az amerikai légitámadások fokozódnak. Nürnberg állítólag elesett. A Deggendorfi műbenzint gyártó üzemet találat érte és kigyulladt. Hatalmas füstfelhő borítja be még felettünk is az égboltot. A vasúti forgalom akadozik. 1945. április 27-ig, huszonnyolc emberünk közül, akik a német vasutaknál munkát vállaltak, huszonnégy fő véglegesen visszatért Hofkirchenbe, mert nem tudják őket foglalkoztatni. – Beszélük, hogy az amerikaiak már Münchenben vannak.

*

1945. május első napjaiban délelőtt, a Duna túlsó oldalán lévő Bécs-Nürnbergi fővonalon közlekedő személyvonatot megtámadta több amerikai gép. Az események Pleiting közelében, néhány száz méternyire, a szemünk előtt játszódnak. A mozdonyvezető észreveszi a zuhanó, géppuskázó repülőket, azonnal fékez és megállítja a vonatot. Az emberek eszeveszetten ugrálnak ki a személykocsikból. A mozdonyt is találat éri, és sípolva lövel kazánjából a fehér gőz. A gépek visszatérnek, még egy sorozatot küldenek a kocsikra és a menekülő emberekre, s azután dolguk végeztével eltűnnek északi irányba. Megdöbbenő. Nem sokat gondolkodom, hanem

felkapom a mentőtáskát, kerékpárra ülök és a komphoz hajtok. Jókor érkeztem, éppen indul a túlsó oldalra. Időbe telik míg a helyszínre érek, ahol már folyik a mentés. Sok a halott, a sebesültek között magyarok is vannak. Segíteni akarok, de nem sokat ér a mentőtáska felszerelése és a tudományom sem. Néhány ismeretlen eredetű roncsolt sebet tömök be steril gézzel és ideiglenes kötést alkalmazok. Nem tudom mennyi idő telt el, de ez alatt több mentőautó érkezett.

Énrám már nincs szükség. A kerékpárt tolvaj, gyalog indulok a komphoz, ahol véres kezeimet megmosom a Duna vizében...

*

Hírek terjednek el arról, hogy Berlint elfoglalták az oroszok. Egy-két nap múltán az országúti közlekedés is leáll. Az amerikaiak teljesen uralják a légteret és minden mozgó célpontra lőnek. Osterhofenbe akarok eljutni. Amíg lehet nem az országúton, hanem az erdőn keresztül megyek, de azután réten át vezet az út a Dunához. A fák felett, alacsonyan szállva, hirtelen repülőgép jelenik meg. Hanyattvágom magam és figyelem az eget. A Duna felett élesen megfordul a gép. – Uramisten, észrevett, végem van! – Behunyom a szemem és várom a sorozatot, de csak éles süvítést hallok, amely gyorsan elenyészett. Óvatosan kinyitom a szemem. Előttem két tarka lepke hancúrozik a napfényes levegőben. Felugrom és sietek az erdő, védelmet nyújtó fái között vissza Hofkirchenbe.

*

Kósza hírek keringenek az amerikaiak és az oroszok közötti ellentétekről. Sokan a közeli fegyverletételről suttognak, mások azt terjesztik, hogy a cseh-morva medencében, ellentámadásra gyülekeznek a német erők. A községbe katonák érkeznek, állítólag védelemre rendezkednek be.

Megriadva a katonai előkészülettől a lakosság egy része biztonságosabbnak vélt helyre menekül. Frau Schneider is összepakol és arra kér bennünket, hogy vigyázzunk a házára. Megnyugtatjuk az aggódó asszonyt.

Jönnek a hírek. Vilshofennél felrobbantották a hidat, leállították a kompközlekedést! A Duna túlsó oldalára SS egységek érkeztek!

Hofkirchen kömyékéről egyszer csak eltűnnek a német katonák. Fellélegzünk! A község vezetője nyugalomra inti a lakosságot s kéri a magyarokat, hogy a megpróbáltatások idején segítsük a rend és biztonság fenntartását. Válaszunk: - Mi is ezt akarjuk!

Várakozással telik el egy-két nap s azután megtudjuk. Deggendorft elfoglalták s már Osterhofennél vannak az amerikaiak. A nyugati irányba vezető országutat figyeli mindenki. A mi házuk van oda a legközelebb: egy kis réten át alig kétszáz méter a távolság.

*

1945. május hó 7-én a község háromtagú küldöttsége tűnik fel fehér zászlóval az úton. Meg-megállnak, tekintgetnek előre, de nem jönnek az amerikaiak. A deputáció csalódottan visszaballag a faluba. Dél körül lélekszakadva újságolja egy bajor, hogy Schöllnach felől, az

erdőn keresztül jön "az ellenség". A fehérzászlós küldöttség már lódul is a megadott irányba, de csak békésen lefelé vezető tehenekkel találkoztak.

Az éjszaka nyugodtan telik el. Másnap még kétszer látom lobogni a fehér zászlót, de hiába. Nem jön az "ellenség", nincs kinek meghódolni... A Bürgermeister arca mély csalódottságot áruel...

VII. Szirénhangok

1945. május 9-én, Osterhofen felől autómotorok zúgására figyelek fel. Kocsioszlop óvatos vonulását látom. Megállnak a falunk előtt.

- Itt vannak! - kiáltok fel.

Sapkámmal integetve sietek feléjük. Figyelnek, de nem tartóztatnak fel. Az első dzsipben ülő tiszthez lépek, s előbb angolul, majd németül mondom:

- Nem katona, hanem magyar vasutas vagyok! - Átadom arcképes igazolványomat, figyelmesen megnézi, majd visszaadja és németül kérdi:

- Vannak-e katonák a közelben?

- A faluban nincsenek, de úgy hallottam, hogy a Duna tulsó oldalán SS-ek tanyáznak. - Az autókra szerelt géppuskákat a jelzett irányba fordítják.

Lassan indulnak tovább. Velük tartok. Kis idő múlva feltűnik a fehérzászlós küldöttség is, együtt vonulunk a községi "Kanzel" elé.

*

1945. május 9-én Hofkirchenben, egyetlen puskalövés nélkül véget ért a háború. A haja szála sem görbült meg senkinek és egy fillér anyagi kár sem keletkezett.

Csak később tudtam meg, hogy Keitel vezértábornagy már előzőleg aláírta Németország felétel nélküli kapitulációját.

Az amerikaiak megjelenése kezdetben nem sok változást hozott. Elrendelték a kincstári tárgyak, fegyverek és fényképezőgépek beszolgáltatását, de ezt sem vették valami komolyan. Fényképezőgépet - bár film hiányában, nem sok hasznát vettem - továbbra is megtartottam. Szolgálati fegyveremet sem adtam le, hanem nagy ívben behajítottam a Dunába.

Bennünket civilként kezeltek. Békén hagyták a magyar csendőröket is, sőt kezdetben a német hadifoglyok őrzésénél igénybe vették szolgálataikat.

Folyamatosan kisebb megszálló egységek - közöttük négerk is - érkeztek. Ezek elhelyezését úgy oldották meg, hogy bennünket (119-en voltunk ekkor), 1945. május 18-án, a szomszédos falu: Nesslbach mellett lévő, volt ifjúsági munkatábor helyiségeibe költöztettek át. A tábor a bajor erdő fenyesői között létesítették és hét lakóépületből, valamint két kiszolgáló építményből állott. Fiatalok nyári tartózkodására ideális, egészséges a környezet, de nekünk itt nehezebb a beszerzés és primitívebb az ellátás.

A tábor közepén lévő oszlopra ünnepélyesen felvonjuk a magyar lobogót és elénekeljük a Himnuszt.

Hamar híre terjed létezésünknek, s jönnek magyarországiak, ki hosszabb, ki rövidebb ideig tartózkodik nálunk. Közel hatvan fő volksdeutsch is lakik itt, elsősorban földművesek, akiknek

korábbi lakóhelye Komárom, Sopron és Pozsony megye, valamint Bácska volt. Nagyon csendes és szerényen viselkednek.

A vasúti közlekedés egyelőre nem állott helyre s az országutak megteltek ide-oda vándorló emberekkel. Sokan, hogy megkülönböztessék magukat a németektől, kabátjukra, vagy kalapjukra kitűzik nemzeti színeiket. Feltűnnek a koncentrációs táborokból szabadult rabruhás emberek. Félnék tőlük a megszeppent polgárok.

Magyarországra – állítólag – hazatért, majd onnan visszaszökött emberektől rettenetes dolgokat hallani Budapest teljes pusztulásáról. Konkrét eseteket sorolnak fel a különféle atrocitásokról. Ha csak a negyedrésze igaz annak, amit mesélnek, Magyarországon a pokol szabadult el.

Hiszem is meg nem is. Talán csak egyedi esetekről, tragédiákról van szó, amelyek szinte elkerülhetetlenek a háborúban. Mindegy, akárki, vagy akárhol követ el hasonló dolgot, a bűn, az a bűn marad.

*

Az egyik reggel teherautó jelenik meg a tábor udvarán. Négy-öt ember ugrik ki belőle és a vízellátásunkat biztosító szivattyúmotor aknájához sietnek, majd megkezdték annak leszerelését. No ennek fele sem tréfa. Riasztom a társaságot. A volksdeutsch-ok vannak legközelebb, ők jönnek először, de már futnak ide a távolabb lakók is.

Megtudjuk, hogy a hivatlan vendégek görögök. Hangosak és erőszakosak. Tudunkra adják, hogy ők a győztes hatalmakhoz tartoznak és joguk van elvinni a villanyszivattyút, mert arra szükségük van, mi kotródjunk előlük, mert elvesztettük a háborút!

Ennyi elég volt, vége a türelmünknek. A lehangosabb kap néhány pofont, a többiek megrettennek a tömegetől, a nem várt fogadtatástól és futnak az autójukhoz. Szitkozódva robognak el. Szerencsére nem folyt vér. Az akna fedelét mindenesetre lelakatoltuk.

*

1945. július 31-ig a deggendorfi körzeti katonai parancsnokság részére kimutatást kell küldeni, hogy hány fő akar hazatérni és mennyien maradnak Németországban. A tizennyolc éven felüli és aluli gyermekek adatait különválasztva kérik.

Sokan még nem tudták eldönteni, hogy mitévők legyenek. Hazai híreket várnak. Néha-néha, alig hallhatóan már vehető a budapesti rádió adása. Egyesek beszéltek a Budapestről érkezett hivatalos megbízottakkal, akik az itteni helyzet feltérképezésére érkeztek. A tőlük kapott információk sem rózsásak, de reményteltebbek, mint a magánértesülések.

1945. október 15-én elérkezett az indulás napja!

A passauai átmeneti tábor nagy befogadóképességű s szinte elnyeli csoportunkat.

A tábor egyébként teljesen nyitott, szabadon lehet ki- s bejárni. A táborvezetőség csak azt kéri, hogy messzire senki se utazzon, mert az indulási parancs egyik napról a másikra megérkezhet.

Végre 1945. október 19-én, indulás. Jönnek a katonai teherautók, berakodunk, a passauai állomáson pedig lerakodunk. Várunk és várunk órákon keresztül, de nem tolják be a vasúti szerelvényt. Késő délután aztán visszafuvaroznak bennünket a táborba. Megtudjuk, hogy ismét

ellentétek merültek fel az amerikaiak és az oroszok között s leállították a szállítást.

Az indulás újabb dátuma 1945. október 26. Most már olajozottan zajlanak az események. Az amerikaiak négy napos bőséges étellel látják el bennünket és katonai kísérettel elindulunk. Imréékkel egy vagonban utazunk. Kisebb-nagyobb tartózkodásokkal simán haladunk az amerikai zónában. Linz után nemsokára a szovjet megszállási területre érünk. Minél keletebbre érünk, annál nagyobbak az anyagi pusztulás látható jelei.

Jóképű, fiatal, fegyveres magyar honvéd tiszteleg a határon az integető, meghatódott hazatérőknek. Egyenruhája és sapkája a régi, megszokott formájú.

Lassan, méltóságteljesen begördülünk Hegyeshalom állomásra. Nem akarunk hinni szemünknek és fülünknek. Magyar katonazenekar a Rákóczi indulóval köszönti vonatunkat.

VIII. Újrakezdés

A hegyeshalmi fogadtatás után vidám hangulatban folytatjuk utunkat. Komáromnál átírányítják szerelvényünket a Kisbér-Székesfehérvári mellékvonalra: kerülő útirányon át megyünk Budapestre. Székesfehérvár állomásra a késő délutáni órákban érkezünk meg. Le akarunk szállni, hogy széjjelnezzünk. Vonatunkat fegyveres katonák vették körül. Kiabálnak és visszazavarnak a kocsiba. Később közlik, hogy az összes csomagokkal együtt, mindenkinek el kell hagynia a vonatot. A szétrombolt felvételi épület mellett lévő sárga iskolába terelnek. Tiszti egyenruhás katonák bottal kezükben irányítják hangosan, nyersen az elhelyezést.

Vacsoráztatás után az éjszakát nagy teremben, padlóra szórt friss szalmán töltjük, s a lyukas tetőn keresztül bámulhatjuk a holdat és a csillagokat.

Másnap reggel elkezdődik az igazoltatás. Az udvar közepén elhelyezett asztal körül ülő bizottság egyik tagja hangosan felszólítja a nyilasokat, hogy lépjenek ki. Nincs jelentkező. Hunyadi-páncélos és SS katoná sem akad. Ezután a katonatisztek következnek. Néhányan az asztalhoz mennek. Azonnal elvezetik őket.

– Kár értük! – súgja valaki – Itt nem méltányolják a karakánságot.

*

Székesfehérvártól Budapestig vezető út, olyan mint valami rémes vízió. Romok, pusztulás, megműveletlen szántóföldek, az elhagyottság látványa és piszok minden felé.

A kifoltozott vasúti Duna-hídon keresztül dőcögve, teljes szörnyűségében tárul fel Budapest eltorzított arca és borzalmas sebei...

A Keleti pu. "B" vágányára érkezünk. A csarnoknak nincsen teteje, oldalablakai kitöredezve. A vágányokon ütött-kopott, ablaktalan, ajtó nélküli személykocsikból és marhavagonokból összeállított szerelvények állnak, zsúfolásig tele batyus, megviselt külsejű emberekkel. Katonák jelennek meg, éktelen kiáltozással.

Iszonyú, ami itt van!

A bennünket kísérő amerikai katonák sajnálkozva integetnek felénk és sietve távoznak.

Esteledett már, amikor Salgótarján külső pu.-ra megérkezünk. Az állomás épületek sértetlenek, aminek szívből örülünk. Vagonunkat a raktári vágányra állítják.

Csakhamar híre fut visszaérkezésünknek s körülvesznek a segítőkész, barátságos érdeklő-

dők. Az egyik tolatásvezető, Fodor József felesége 2 kg-os kenyeret hoz ajándékba. Nem akarom elfogadni, mert tudom, hogy szűkös a fejadag, de a kedves asszony nem hagyja magát elküldeni.

Dr. Mészáros Pál állomásfőnök is megértéssel fogad. A helyettes főnöki, régi posztomat, Varga Gyula főtiszt tölti be és három gyermekével él az előző lakásunkban. Feleségével együtt azonnal felajánlja nekünk a legnagyobb szobát.

A Székesfehérvárott kapott "Utazási igazolvány" szerint, érkezésünk után, jelentkeznem kell a salgótarjáni Rendőrkapitányság Politikai Osztályán.

Rövid várakozás után fiatal főhadnagy elé vezetnek. Kérdi, miért menekültünk nyugatra? Nagy vonalakban vázolom, hogyan hurcoltak Galánta helyett végülis Bajorországba. Végül az Utazási igazolvány hátlapjára vörös tintával felírja: Nevezett a salgótarjáni r.kapitányság politikai osztályán jelentkezett. Salgótarján, 1945. november 2." – Olvashatatlan aláírás.

Hosszú az út hazáig. Nézem a házakat, az embereket, mintha nem tíz hónappal, hanem esztendőkkkel ezelőtt jártam volna errefelé.

*

Megtudtam, hogy az állomás személyzete között akadt egy-két ember, aki Balázs János és ellenem, a balassagyarmati népügyészségnél feljelentést tett.

*

Évával úgy döntöttünk, hogy ennek az ügynek a lezárását már nem várjuk meg Salgótarjában. Összecsomagoltuk holmijainkat és 1945. december hó 21-én, egy vagon sarkába berakodva, elindultunk Szolnokra, ahová még aznap délután szerencsésen megérkeztünk.

*

1945. december 23-án délelőtt már Balassagyarmaton voltam, ahol az ügyészégi folyosón találkoztam Balázs Jánossal, ott voltak a beidéztet tanúk is. A kihallgatás nem sokáig tartott. Hangsúlyoztuk, hogy semmiféle törvénybe ütköző cselekedetet nem követtünk el, amit a tanúk vallomása sem tudott kétségbevonni. Hamarosan megszületett a végzés.

"Hasznos József ellen azért tétetett folyamatba eljárás, mert állítólag Salgótarjában 1944. év november hó végén, közelebbről meg nem határozható időben ő jelentette volna fel Antal János, Vadasi Miklós és még több társait egy német vonat feltörése és megdézsmálása miatt. A nyomozás során Antal János előadta, hogy az ellenük megtett feljelentéssel eleinte tényleg Hasznos Józsefet gyanúsították, de később kitudódott, hogy a feljelentő nem a gyanúsított volt, hanem az állomáson szolgálatot teljesítő rendőr

Ezek szerint a nyomozás során beigazolódtott, hogy nem a gyanúsított jelentette fel a vonatfosztogatókat, ami egyébként sem tekinthető népellenes büntetnek, hiszen Antal János és társai a vonatból a akrot nem baloldali magatartásuk folytán lopták, hanem egyéni, jogtalan vagyoni haszonszerzésből, miért is a nyomozást bűncselekmény hiányában megszüntetem.

Balassagyarmat, 1945. évi december hó 23-án.

Dr.Szokoly István sk. vezető népügyész

Dr.Fazekas Ágoston sk. népügyész.

A kiadmány hitelül:
Olvashatatlan nü.kiadó."

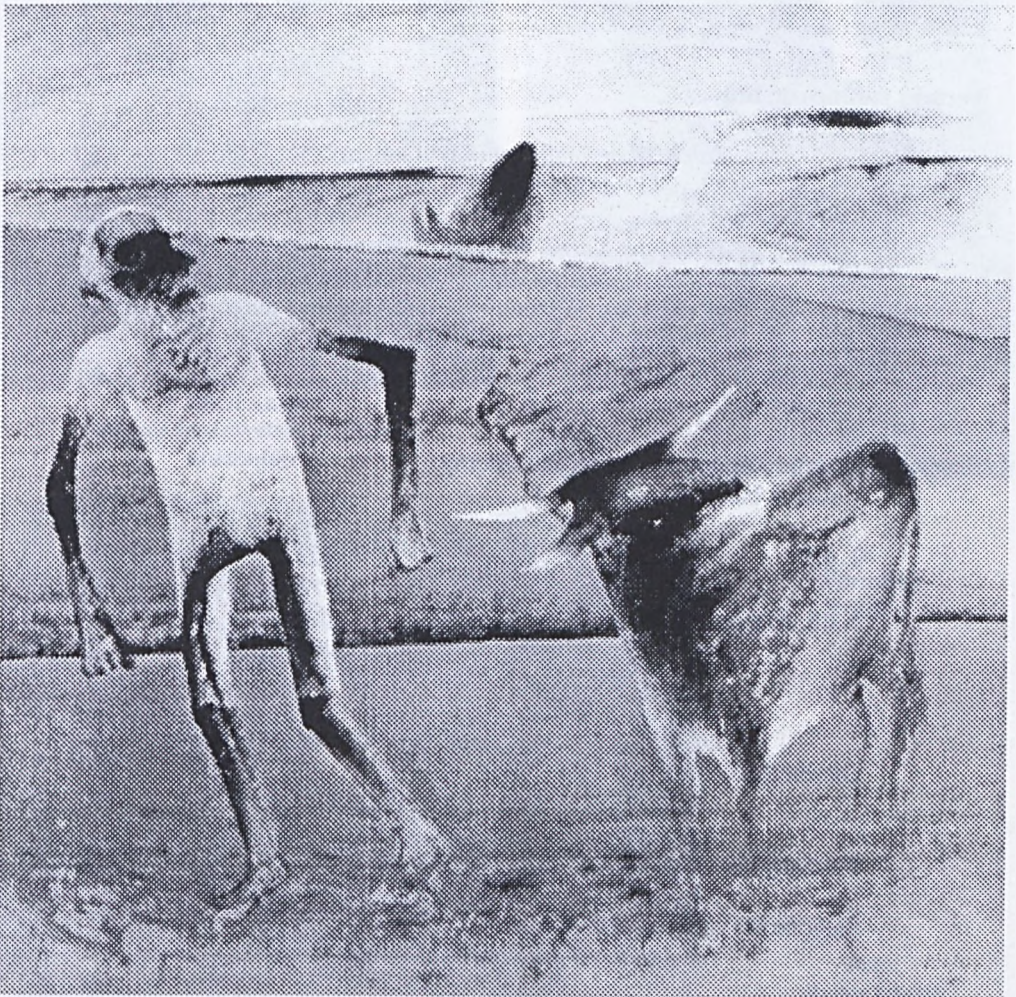

A rágalmazók felsültek, beperelhetném őket, eltekintek tőle.

*

1945. karácsonyát igen szerény körülmények között Szolnokon ünnepeltük. Édesanyám állított karácsonyfát, de annyi tüzelőnk már nem volt, hogy ebben a szobában is meleg legyen. Két gyermekünk takaróba burkolva örvendezett az anyalka szerény ajándékának. Szolnok állomásfőnökségen 1946. január 6-án jelentkeztem szolgálatételre...

(VÉGE)

Lóránt János : *Gátoldal*

**A Nógrád Megyei Közgyűlés és a Palócföld Szerkesztőség
1991. évi országos Madách-pályázat
szak-zsűrijének
eredményhirdetése**

Versek, szépprózai művek

1. díj Megosztva:

Zalán Tibor Budapest (Kívül jelige)

Dippold Pál Zsámbék (Pamela 92 jelige)

2. díj Megosztva:

Döbrentei Kornél Budapest (Deus ex machina jelige)

Balázs Attila Újvidék-Budapest (Féderes manó jelige)

Géczi János Veszprém (jázminillatdoboz jelige)

Onagy Zoltán Esztergom (G.G. jelige)

3. díjat a bizottság nem adott ki.

Szociográfia, irodalmi riport, esszé, tanulmány

1. díjat a bizottság nem adott ki.

2. díj:

Tarjányi Eszter Budapest (Szellembúvárlat jelige)

3. díj Megosztva:

Dr. Pataki Kálmán - Tódor János Budapest

(Aquila non captat muscas jelige)

Tóth László Budapest (Hazátlanul jelige)

Dr. Urbán László Budapest (Tiszta forrásból jelige)

Dícséretben részesült:

Csűrös Miklós Budapest (Purgatórium jelige)

Andor Csaba Budapest (Uram legyőztél! jelige)

Balassagyarmat város különdíja:

Faludi Ádám Tatabánya (Fegyvertelen séták jelige)

Salgótarján város különdíja:

Tar Sándor Debrecen (Duna jelige)

Madách-díjak átadása 1992. január 24., Balassagyarmat

Jókai Anna
a Magyar Írószövetség elnökének
köszöntője

A
díjazottak
közül ...

Fotó:
Reiter László

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

**Public literature and art monthly of the
Culture Department of Nógrád County.**

Prepared by Publisher Mikszáth.

Chief editor: József Pál

Chief publisher: Dr. János Németh

Address of editorial office:

H-3101 Salgótarján, Pf.: 270.

Tel: (0036) 32-14-386, 32-11-022

Anyanyelvünk

(Feladatlapok az óvodák számára)

**Mikszáth
Kiadó**

Brányik Magdolna – Taga Kornélia
Nyelvi feladatlapok óvodák számára
Szlovák, horvát, román német és magyar nyelven

A kiadvány pedagógiai segédanyag az óvodák nyelvtanulásához
nevelőknek, szülőknek, gyerekeknek.

A nyelvoktató program két részből áll:

*A nevelők és a szülők számára nyelvi segédkönyv (eddig elkészült változatok szlovák,
horvát, román német és magyar nyelven)!*

Gyermekeknek 52 lapból álló színes, képes oktatási anyag!

(A kiadvány megrendelhető a Mikszáth Kiadó címen,
3101 Salgótarján, Rákóczi út 192.)

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1992-02-13

25.- Ft